

Strateška platforma Općine Ilidža

Nacrt

Ilidža, februar 2022.

Sadržaj

1. Socio-ekonomska analiza	13
1.1. Pregled historijskih i prirodnih karakteristika –identitet područja Općine	13
1.1.1. Kulturno-historijsko naslijeđe Ilidže	13
1.1.2. Prirodno naslijeđe Ilidže.....	16
1.2. Prirodni resursi i uslovi	23
1.2.1. Geografski položaj.....	23
1.2.2. Klimatske karakteristike	24
1.2.3. Karakteristike reljefa	25
1.2.4. Geološke karakteristike.....	25
1.2.5. Hidrološke karakteristike	26
2. Demografske karakteristike	29
2.1. Projekcije kretanja stanovništva u narednom periodu	31
3. Lokalni ekonomski razvoj.....	33
3.1. Nivo razvijenosti Općine Ilidža i KS.....	33
3.2. Tržište rada	35
3.2.1. Analiza zaposlenosti i radne snage.....	35
3.2.2. Plaće	37
3.2.3. Analiza nezaposlenosti	37
3.3. Vanjskotrgovinska razmjena.....	39
3.4. Poslovni ambijent	40
3.4.1. Uslovi poslovanja.....	40
3.4.2. Poslovne zone	41
3.5. Struktura privrede	42
3.6. Mala, srednja i velika preduzeća	43
3.6.1. Rezultati istraživanja provedenog upitnika među privrednim subjektima na teritoriji Općine Ilidža	46
3.7. Turizam	67
3.8. Poljoprivreda	69
3.9. Šumarstvo.....	70
4. Socijalne karakteristike	73
4.1. Obrazovanje.....	73
4.1.1. Predškolsko obrazovanje	73

4.1.2.	Osnovno obrazovanje	75
4.1.3.	Srednje obrazovanje.....	76
4.1.4.	Visoko obrazovanje	77
4.2.	Socijalni razvoj	78
4.3.	Socijalna zaštita	78
4.3.1.	Korisnici i sredstva socijalne zaštite	79
4.3.2.	Korisnici i sredstva civilne žrtve rata	81
4.3.3.	Korisnici i sredstva zaštite porodica sa djecom.....	82
4.4.	Boračka zaštita.....	83
4.4.1.	Demobilisani vojni borci.....	86
4.4.2.	Aktivnosti Službe za boračku zaštitu	86
4.5.	Socijalna isključenost.....	87
4.5.1.	Nezaposlenost.....	87
4.5.2.	Zdravstvo.....	95
4.5.3.	Kultura.....	98
4.5.4.	Sport.....	100
4.5.5.	Civilna zaštita.....	107
4.5.6.	Sigurnost građana	108
4.5.7.	Civilno društvo.....	108
5.	Prostorne i infrastrukture karakteristike	110
5.1.	Pokrivenost planskom dokumentacijom	110
5.2.	Saobraćaj i komunalna infrastruktura	113
5.2.1.	Saobraćaj.....	113
5.2.2.	Vodna infrastruktura.....	115
5.3.	Energetika.....	118
5.3.1.	Snabdijevanje električnom energijom	118
5.3.2.	Gasna mreža.....	119
5.3.3.	Toplifikacija	121
5.3.4.	Potencijal obnovljivih izvora energije	122
5.4.	Stanje okoliša.....	122
5.4.1.	Zrak i upravljanje kvalitetom zraka	123
5.4.2.	Korištenje, zaštita i upravljanje zemljištem.....	124
5.4.3.	Korištenje, zaštita i upravljanje šumskim ekosistemima.....	124

5.4.4.	Biodiverzitet i zaštita biodiverziteta.....	125
5.4.5.	Područja od izuzetne prirodne i kulturno-historijske važnosti	126
5.4.6.	Zaštita od buke.....	127
5.4.7.	Upravljanje otpadom	127
6.	Organizacija lokalne samouprave	130
6.1.	Usluge lokalne samouprave	133
6.1.1.	Ocjena zadovoljstva građana kvalitetom rada i usluga Općine Ilidža	135
6.2.	Budžet Općine	140
6.2.1.	Budžetski prihodi.....	141
6.2.2.	Budžetski rashodi	142
6.2.3.	Kreditna zaduženost i kreditni potencijal.....	143
7.	SWOT analiza	144
7.1.	Ekonomski aspekt razvoja	144
7.2.	Društveni aspekt razvoja	146
7.3.	Okolišni aspekt razvoja	147
8.	Strateški fokusi.....	149
9.	Vizija razvoja i strateški ciljevi.....	151

Lista tabela

Tabela 1. Pregled kulturno-prirodnog naslijeđa Općine Ilidža.....	19
Tabela 2. Pregled terena Općine Ilidža prema stepenu nagiba	25
Tabela 3. Pregled terena Općine Ilidža prema kategorijama stabilnosti	26
Tabela 4. Broj stanovnika po starosnoj strukturi Općine Ilidža u odnosu na KS, na dan 31.12.2020. godine	29
Tabela 5. Vitalne karakteristike Općine Ilidža u odnosu na KS na dan 31.12.2020. godine.....	29
Tabela 6. Demografske karakteristike Općine Ilidža.....	30
Tabela 7. Vitalne karakteristike stanovništva Općine Ilidža	31
Tabela 8. Pregled procijenjenih stopa fertiliteta i mortaliteta u periodu od 2020. do 2070. godine na nivou FBiH	31
Tabela 9. Kategorizacija kantona i jedinica lokalne samouprave prema stepenu razvijenosti.....	34
Tabela 10. Nivo razvijenosti jedinica lokalne samouprave u sastavu KS na dan 31.12.2019. godine.....	34
Tabela 11. Zaposlenost po kvalifikacionoj strukturi u Općini Ilidža i Kantonu Sarajevo na dan 31.12.2020. godine	36
Tabela 12. Prosječne neto plaće u BAM po općinama u KS u periodu od 2015. do 2020. godine	37
Tabela 13. Nezaposlenost po kvalifikacionoj strukturi Općine Ilidža i Kantona Sarajevo	38
Tabela 14. Nezaposlenost na teritoriji Općine Ilidža po kvalifikacionoj strukturi, prikazano po godinama	38
Tabela 15. Vanjskotrgovinska razmjena Općine Ilidža i Kantona Sarajevo u 2020. godini	39
Tabela 16. Vanjskotrgovinska razmjena Općine Ilidža u periodu 2015. – 2020. godine.....	40
Tabela 17. Pregled registrovanih subjekata na nivou Općine Ilidža i KS na 31.12.2019. godine po KD BiH 2010	43
Tabela 18. Kriteriji za klasifikaciju pravnih lica.....	44
Tabela 19. Pregled pravnih lica na teritoriji Općine Ilidža prema broju zaposlenih na dan 31.12.2020. godine	45
Tabela 20. Pregled turističkih pokazatelja Općine Ilidža i Kantona Sarajevo na dan 31.12.2020. godine.....	67
Tabela 21. Pregled smještajnih kapaciteta Općine Ilidža.....	68
Tabela 22. Pregled oraničnih površina (ha) po načinu korištenja u KS na 31.12.2019. godine..	69
Tabela 23. Pregled osnovnih funkcija šuma	71
Tabela 24. Broj djece i zaposlenih u predškolskim obrazovnim ustanovama u KS i Općini Ilidža, 2019. / 2020. godina	73
Tabela 25. Djeca prema učešću plaćanja boravka, 2019. / 2020. godina	74
Tabela 26. Broj djece upisan u predškolske ustanove, prema statusu zaposlenosti roditelja, 2019. / 2020. godina	75
Tabela 27. Pregled škola i odjeljenja na nivou KS i Općine Ilidža, školska 2019. / 2020. godina	76
Tabela 28. Broj odjeljenja i učenika prema spolu i vrsti škola, školska 2019. / 2020. godina	77
Tabela 29. Broj visokoškolskih ustanova i broj upisanih studenata prema spolu, školska 2019. / 2020. godina	78
Tabela 30. Pregled kategorija korisnika socijalne zaštite evidentiranih u službama socijalne zaštite na području Općine Ilidža na dan 28.02.2021. godine.....	80

Tabela 31. Pregled broja korisnika po vrsti socijalne pomoći uključujući iznos utrošenih sredstava na području Općine Ilidža na 28.02.2021. godine	81
Tabela 32. Korisnici i realizirana sredstva na osnovu prava civilnih žrtava rata na području Općine Ilidža na 28.02.2021. godine	82
Tabela 33. Korisnici i realizirana sredstva po osnovu prava zaštite porodica sa djecom na području Općine Ilidža na 28.02.2021. godine	83
Tabela 34. Pregled dodijeljenih stipendija za školsku 2020. / 2021. godinu.....	83
Tabela 35. Pravni akti koji uređuju pitanja boračke populacije na nivou Općine Ilidža	84
Tabela 36. Registrovana nezaposlenost branitelja BiH i članova porodica poginulih, na dan 31.12.2020. godine, za KS i Općinu Ilidža	86
Tabela 37. Zaposleni i nezaposleni na dan 31.12.2020. godine, u Općini Ilidža i KS	88
Tabela 38. Broj nezaposlenih po godinama starosti na dan 31.12.2020. godine	88
Tabela 39. Broj nezaposlenih od 15-34 godina starosti, na dan 31.12.2020. godine	89
Tabela 40. Zaposlenost i nezaposlenost prema rodnoj strukturi Općine Ilidža i KS na dan 31.12.2020. godine	91
Tabela 41. Broj penzionera i iznos penzija u Općini Ilidža i KS, na dan 31.12.2020. godine	92
Tabela 42. Prosječne penzije u Općini Ilidža i KS, na dan 31.12.2020. godine	92
Tabela 43. Korisnici novčane naknade i zdravstvenog osiguranja po spolu, za 2020. godinu ...	95
Tabela 44. Stope vitalne statistike na području Općine Ilidža u 2020. godini	95
Tabela 45. Broj apoteka u Općini Ilidža i KS	96
Tabela 46. Broj ljekara i stomatologa u JU Dom zdravlja KS, na području KS i Općine Ilidža....	96
Tabela 47. Pregled objekata zdravstvene zaštite, sa timovima porodične medicine, na području Općine Ilidža	98
Tabela 48. Pregled budžetskih izdvajanja za kulturu na nivou Općine Ilidža u BAM.....	99
Tabela 49. Sportska udruženja i članovi.....	101
Tabela 50. Pregled budžetskih izdvajanja za sport na nivou Općine Ilidža u BAM	101
Tabela 51. Pregled sportskih klubova koji se vode na evidenciji općine Ilidža	102
Tabela 52. Tabelarni prikaz sportsko-rekreativnih površina.....	104
Tabela 53. Prostorno planska dokumentacija Općine Ilidža	111
Tabela 54. Dužina saobraćajnica po kategorijama na teritoriji Općine Ilidža	113
Tabela 55. Pregled kanalizacione mreže na području Općine Ilidža.....	117
Tabela 56. Pregled toplifikacionih objekata na području Općine Ilidža	121
Tabela 57. Struktura realizovanih prihoda po godinama u periodu od 2015. do 2020. godine ('000 BAM).....	141
Tabela 58. Struktura realizovanih rashoda po godinama u periodu od 2015. do 2020. godine ('000 BAM).....	142

Lista grafika

Grafik 1. Demografske karakteristike stanovništva prema starosnim kategorijama u periodu od 2020. do 2070. godine na nivou FBiH	32
Grafik 2. Analiza radne snage u KS na dan 31.12.2020. godine	36
Grafik 3. Vlasnička struktura preduzeća po osnovu klasifikacione skupine.....	46
Grafik 4. Vrsta djelatnosti po kvalifikacionoj grupi.....	47
Grafik 5. Pregled preduzeća prema operativnom statusu	47
Grafik 6. Razlozi registrovanja preduzeća na području Općine Ilidža	48
Grafik 7. Pregled preduzeća koja ostvaruju uvoz proizvoda i usluga	49
Grafik 8. Pregled preduzeća koja ostvaruju izvoz proizvoda i usluga	49
Grafik 9. Pregled preduzeća koja ostvaruju nabavku i/ili prodaju preko sajmova.....	49
Grafik 10. Pregled poznavanja stranih jezika od strane zaposlenih u upravi preduzeća	50
Grafik 11. Prodajna orijentacija (plasman proizvoda i usluga) u 2020. godini	51
Grafik 12. Pregled zemalja u kojima su preduzeća poslovala u toku 2020. godine	52
Grafik 13. Pregled preduzeća po visini ostvarenih prihoda od prodaje u toku 2020. godine	52
Grafik 14. Pregled prosječnih neto plaća u 2020. i 2021. godini	53
Grafik 15. Struktura preduzeća prema broju zaposlenih.....	53
Grafik 16. Glavne poteškoće u poslovanju sa kojima se preduzeća suočavaju	54
Grafik 17. Planovi za nove investicije i proširenje poslovanja na području Općine Ilidža	54
Grafik 18. Ocjena kvaliteta radne snage	55
Grafik 19. Pregled profila kadrova proizvodne struke koji će biti potrebni u narednih 5 godina	56
Grafik 20. Pregled profila kadrova neproizvodne struke koji će biti potrebni u narednih 5 godina	57
Grafik 21. Pregled mjera koje je neophodno poduzeti u svrhu stvaranja kvalitetnijih radnih kadrova.....	57
Grafik 22. Pregled problema u poslovanju izazvanih COVID-19 pandemijom	58
Grafik 23. Pad prihoda u 2020. godini uslijed COVID-19 pandemije.....	59
Grafik 24. Period obustave rada preduzeća u 2020. godini uslijed COVID-19 pandemije.....	59
Grafik 25. Period obustave rada preduzeća u 2021. godini uslijed COVID-19 pandemije.....	60
Grafik 26. Pregled izvora finansiranja kojima preduzeće ima pristup, a koji bi mogli pomoći pri ublažavanju negativnih posljedica COVID-19 pandemije	60
Grafik 27. Vrijeme potrebno da preduzeće u potpunosti obnovi poslovanje uslijed negativnih posljedica COVID-19 pandemije	61
Grafik 28. Aktivnosti koje je preduzeće preduzelo ili bila prisiljeno preduzeti u dijelu upravljanja ljudskim resursima, a posljedica su COVID-19 pandemije	61
Grafik 29. Broj otpuštenih radnika uslijed COVID-19 pandemije u 2020. godini.....	62
Grafik 30. Broj otpuštenih radnika uslijed COVID-19 pandemije u 2021. godini.....	62
Grafik 31. Da li planirate otpuštanje radnika do kraja 2021. godine kao rezultat COVID-19 pandemije	63
Grafik 32. Korištene mjere za ublažavanje negativnih posljedica izazvanih Covid-19 pandemijom	64
Grafik 33. Mjere koje bi mogla poduzeti Općina Ilidža sa ciljem smanjenja negativnih posljedica COVID-19 pandemije.....	65
Grafik 34. Mjere koje bi Općina Ilidža trebala poduzeti da olakša ili unaprijedi poslovanje preduzeća	66
Grafik 35. Mišljenje privrednika o radu lokalne samouprave.....	67

Grafik 36. Pregled turističkih dolazaka i noćenja na teritoriji Općine Ilidža u periodu 2015. – 2020. godine	68
Grafik 37. Pregled šuma i šumskog zemljišta Kantona Sarajevo (ha).....	71
Grafik 38. Struktura nezaposlenih prema dužini čekanja na posao Općine Ilidža na dan 31.12.2020. godine	89
Grafik 39. Zaposlenost žena u odnosu na muškarce na području Općine Ilidža prema intervalima starosti na dan 31.12.2020. godine	91
Grafik 40. Organizaciona struktura Općine Ilidža	131
Grafik 41. Ocjena kvaliteta pruženih usluga	136
Grafik 42. Ocjena kompletnosti dostavljenih rješenja	137
Grafik 43. Ocjena pouzdanosti pružene usluge	137
Grafik 44. Efikasnost pružanja usluge po zaprimljenom zahtjevu	138
Grafik 45. Ocjena kompetentnosti rada osoblja Službe za opću upravu	138
Grafik 46. Ocjena komunikativnosti osoblja	139
Grafik 47. Ocjena poštivanja rokova.....	140

Lista slika

Slika 1. Rimske iskopine Aqua S.....	14
Slika 2. Rimski most.....	15
Slika 3. Velika Aleja	17
Slika 4. Vrelo Bosne.....	18
Slika 5. Struktura gasne mreže na području Općine Ilidža	120

Lista korištenih skraćenica

#	Redni broj
%	Procenat
<	Manje
≥	Više ili jednako
°C	Stepeni Celzijusa
‰	Promil
'000	Hiljada
BAM	Konvertibilna marka, zvanična valuta BiH
BiH	Bosna i Hercegovina
cca	cirka, oko
cm	Centimetar
CO ₂	Ugljen-dioksid
COVID-19	SARS-CoV-2 virus
d.o.o.	Društvo sa ograničenom odgovornošću
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj
EU	Evropska Unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FIA	Finansijsko-informatička agencija
ha	Hektar
i.g.d.	Istočna geografska dužina
ISO	Međunarodna organizacija za klasifikaciju (eng. <i>International Organization for Standardization</i>)
itd.	I tako dalje
Izvoz/pc	Izvoz po stanovniku
JP	Javno Preduzeće
JU	Javna Ustanova
JU KSiRC Ilidža	Javna Ustanova Kulturno sportski i rekreacioni centar Ilidža
JU KSR Hrasnica - Ilidža	Javna Ustanova za kulturu, sport i rekreaciju Hrasnica - Ilidža
k.o.	Katastarska općina
KBV „Jumruk Gym“	Klub borilačkih vještina „Jumruk Gym“
KD	Kulturno društvo
KD BiH 2010	Klasifikacija djelatnosti Bosne i Hercegovine 2010
kg	kilogram

KJKP	Kantonalno Javno Komunalno Preduzeće
KJP	Kantonalno Javno Preduzeće
KK „Samuraj“	Karate klub "Samuraj"
km	Kilometar
km ²	Kilometara kvadratnih
KS	Kanton Sarajevo
KUD	Kulturno umjetničko društvo
KV	Kvalifikovani radnici
kV	Kilovolt
l/m	Litara po metru kvadratnom
l/s	Litara po sekundi
LRC	LRC d.o.o. Sarajevo
m	Metar
m.n.v.	Metara nadmorske visine
m/s	Metar po sekundi
m ³	Metara kubnih
MW	Megavat
MWh	Megavat po satu
MZ	Mjesna zajednica
n.e.	Nova era
NK	Nekvalifikovani radnici
NOR	Narodnooslobodilački rat
npr.	Na primjer
NSS	Niža stručna sprema
NVO	Nevladina organizacija
Općina	Općina Ilidža
OŠ	Osnovna škola
p	Pritisak
PK	Polukvalifikovani radnici
PZ	Poljoprivredna zadruga
RS	Republika Srpska
s.g.š.	Sjeverna geografska širina
SAD	Sjedinjene Američke Države
sl.	Slično
SSS	Srednja stručna sprema

st/km ²	Stanovnika po kilometru kvadratnom
t	Tona
TS	Trafo stanica
Udruženje RVI Ilidža	Udruženje ratnih vojnih invalida Ilidža
ug/m ³	Mikrogram po metru kubnom
UNFPA	Populacijski fond Ujedinjenih nacija
UTIKUS	Udruženje za očuvanje tradicije i razvoj kulturno-umjetničkog stvaralaštva
Uvoz/pc	Uvoz po stanovniku
UZU FIK	Udruženje za unapređenje frizera i kozmetičara
VKV	Visokokvalifikovani radnici
VSS	Visoka stručna sprema
VŠS	Viša stručna sprema

1. Socio-ekonomska analiza

1.1. Pregled historijskih i prirodnih karakteristika –identitet područja Općine

1.1.1. Kulturno-historijsko naslijeđe Ilidže

Općina Ilidža („Općina“) je jedna od devet administrativnih jedinica koje čine Kanton Sarajevo („KS“) i smještena je u podnožju planine Igman gdje se graniči sa općinama Hadžići, Trnovo, Novi Grad, Visoko, Ilijaš, Kiseljak, te sa Republikom Srpskom („RS“) sa južne strane. Iako formalno nije dio gradske sredine, Ilidža se smatra sastavnim djelom urbanog područja grada Sarajeva.

Na području Općine Ilidža izvire rijeka Bosna, jedna od najvećih rijeka u Bosni i Hercegovini („BiH“) koja nastaje od tridesetak manjih izvora u podnožju planine Igman. Reljef područja je različitog oblika, pri čemu se pretežno sastoji iz ravničarskog i brdsko-planinskog tipa. S tim u vezi, teritorija Općine je smještena na nadmorskoj visini koja se kreće od cca 490 m u Sarajevskom polju, pa do 1.500 m u planinskim predjelima.

Ilidža predstavlja pogodan prostor za naseljavanje još od prethistorijskih dana zahvaljujući obilju vodnih resursa, plodnosti zemljišta i šumskog bogatstva, kao i povoljnom geografskom položaju i klimatskim uslovima. Prvi znak ljudske seobe na području današnje Ilidže datira još iz neolitskog perioda. S tim u vezi, teritorija Općine predstavlja jedno od najstarijih naseljenih prostora u središnjem dijelu Bosne. Vrhunac samostalnog razvoja Ilidže u neolitskom periodu ostvaren je tokom mlađeg neolita u butmirskoj kulturi, koja se ogleda u izgradnji naselja kružnog oblika na lesnim uzvišenjima uz tokove rijeka, te u duhovnoj kulturi kroz umjetničke domete u izradi keramičkog posuđa i fugalnoj plastici. Nosioci butmirske kulture u početku žive u zemunicama, a kasnije grade i nadzemne kuće. Ova naselja smatraju se začecima urbanizacije zbog karakteristika građenja koje prevazilaze obilježja jednostavne seoske zajednice. Neolitsko naselje Butmir je najstarije i najpoznatije arheološko nalazište iz kasnog neolita u BiH. Smješteno je na desnoj obali rijeke Željeznice, nedaleko od savremenog naselja Butmir, te je arheološki otkriveno krajem XIX stoljeća kada su iskopani ostaci 96 zemunica, s bogatim nalazima kamenog oruđa i oružja, biljne hrane i kostiju životinja. Najveću vrijednost iz tog perioda predstavljaju primjerci keramičke proizvodnje, posebno posude sa ornamentnim ukrasima i ženske statuete. Neolitsko naselje Butmir je učinilo BiH prepoznatljivu u svijetu i zasjenilo je sve što je do tada bilo poznato iz neolitskog doba u Evropi. Arheološko područje – prahistorijsko naselje Butmir proglašeno je nacionalnim spomenikom.

Urbani razvoj Sarajeva i Ilidže počinje od perioda **rimske uprave** na ovim prostorima. Rimljani su po dolasku na područje Općine Ilidže osnovali naselje s banjom nazvano „*Aqua S...*“ (pretpostavlja se da je puni naziv bio „*Aqua Sulphurae*“, što u prevodu znači sumporna banja).

Slika 1. Rimske iskopine Aqua S

Izvor: Općina Ilidža

Osnivanje najznačajnijeg rimskog naselja započelo je u I stoljeću n.e., a najveći uspon grad doživljava u III stoljeću. Arheološkim istraživanjima i analizom rimskih natpisa na području Ilidže, došlo se do zaključka da je Ilidža imala autonomnu gradsku upravu u rangu municipija, te je kasnije dobila status kolonije. Zbog svog položaja na bitnoj raskrsnici puteva, koja je povezivala južne i sjeverne dijelove Rimskog carstva, ovo područje vremenom postaje bogato uređen provincijski grad, koji je bio upravni i kulturni centar Sarajevskog polja, te popularno banjsko lječilište. Arheološkim istraživanjima na području Ilidže otkriven je historijski kompleks oko hotela Bosna koji se zajedno sa izdvojenom *villa urbana*, objektom nepoznate namjene, te *hospitalium* ili *hospicium* ubraja u objekte rimskog doba. Epigrafski spomenici su korišteni kao građevinski materijal i pronađeni su u najvećem broju na Ilidži, kao i na nekim lokalitetima u Sarajevskom polju. U isto vrijeme pronađeni su i ostaci raznih građevinskih objekata, među kojima se posebno ističu stambeni objekti u formi vile i termalni kompleks. Neki od ovih objekata imaju tipičan unutrašnji raspored bogate rimske kuće, prostorije ukrašene vrijednim mozaicima, a ispod podova su nađene naprave za centralno zagrijavanje zgrada. Iz ovog perioda sačuvani su temelji rimskih građevina, podni mozaici, kamene baze, keramika, nakit i novac. Arheološko područje na teritoriji Općine Ilidža proglašeno je nacionalnim spomenikom.

Slika 2. Rimski most

Izvor: Općina Ilidža

U **srednjovjekovni** arheološki lokalitet spada selo Vrutci koje se nalazi ispod Igmana, smješteno oko 3 km zapadno od Ilidže. Na lokalitetu Crkvina, sjeverno od Vrela Bosne, otkriveni su ostaci predromaničke crkve, koja se smatra jednom od najstarijih vjerskih objekata središnje Bosne iz druge polovine X stoljeća, kao i srednjovjekovno groblje. Navedene arheološke iskopine imaju status nacionalnih spomenika.

Dalji razvoj područja Općine Ilidže relativno je stagnirao sve do dolaska **Osmanlija** (XIV – XIX stoljeće) kada je ovaj prostor dobio naziv koji je danas u upotrebi. Riječ "*iladž*" je stara turska riječ koja znači lijek, ono što čovjeku daje zdravlje, i samim time je obilježila i definisala ovaj lokalitet koji obiluje vodom i prirodnim bogatstvima. U tom periodu Ilidža je imala banjski karakter, te je bila mjesto odmora i rekreacije sa naslijeđem koje obuhvata:

- banjsku zgrada sa dva bazena,
- dva hana za stanovanje,
- most preko rijeke Bosne na Pladištu sagrađen između 1530. i 1550. godine, poznat kao Rimski most,
- ishodne kuće – ljetnikovci, i
- muslimanske spomenike poznati kao nišani ili bašluci.

Period Austro-ugarske uprave u BiH obilježen je intenzivnom urbanizacijom i izgradnjom objekata koji su se razlikovali od tada standardnog modela gradnje na ovim prostorima. Pod upravom Austro-ugarske Monarhije, gradnja privrednih objekata zauzima važno mjesto u ukupnom razvoju BiH, posebno grada Sarajeva. Poseban značaj u modernizaciji zabilježen je kroz uređenje prostora Ilidže uzrokovano obiljem i ljekovitošću vodnim resursima, koji spadaju u najznačajnija topla vrela srednje Evrope. Projektovanje i etapno uređenje banje Ilidža rađeno je

pod upravom Zemaljske vlade u Sarajevu. U isto vrijeme modernizovana je stara turska banja po uzoru na tadašnja evropska kupališta, dok je banjski park uređen sa mnogobrojnim stazama, cvjetnim alejama, vještačkim jezerom, ribnjakom, te su izgrađeni sportski tereni, hipodrom i drugi rekreativni objekti. Od ugostiteljsko-turističkih objekata iz perioda Austro-ugarske uprave izdvaja se hotelski kompleks na Ilidži („Igman“, „Hungaria“, „Austria“ i „Bosna“), a od poljoprivrednih objekata značajna je Poljoprivredna stanica u Butmiru (u ruševnom stanju).

Na području Općine Ilidža od historijsko-memorijalnih kompleksa iz savremenog doba izdvaja se Tunel spasa, sarajevski ratni tunel koji je napravljen tokom opsade Sarajeva (1992. - 1996. godine), koji predstavlja simbol otpora stanovnika opkoljenog Sarajeva. Ovaj kompleks ima dokumentarni i obrazovni značaj, s obzirom da se u njemu ogleda način otpora građana Sarajeva u vrijeme agresije na BiH.

1.1.2. Prirodno naslijeđe Ilidže

Općina Ilidža smještena je na prostoru koji odlikuju brojne prirodne ljepote, uključujući spomenik prirode „Vrelo Bosne“, područje jedinstvene prirodne baštine, koje se prostire na 603 hektara („ha“) i ima status zaštićenog spomenika prirode. Ovo područje karakteriše bujna vegetacija, koja zajedno sa izvištem i vodotokom rijeke Bosne čitav lokalitet čini posebnim pejzažem prirode. Vrela, površinski vodotoci, podzemne termalne, termomineralne i hladne vode se spajaju u jedinstven vodotok nazvan Mala Bosna, ujedno i najatraktivniji dio zaštićenog prostora, koji čini jedno od najvećih izvorišta u Evropi. Lokalitet Vrela Bosne odlikuje se visokim stepenom biološkog i ekološkog diverziteta, kao i bogatstvom specifičnih, endemičnih vodenih organizama.

Unutar Spomenika prirode „Vrelo Bosne“ nalaze se i sljedeće prirodne vrijednosti:

- **Velika aleja** je šetalište ukupne dužine od cca 3,5 km koje se proteže od banjsko – turističkog naselja Ilidža do Vrela Bosne. Aleja je uređena sa 726 stabala javorolisnih platana, koji su sađeni u dva reda 1892. godine, te desetine stabala divljeg kestena koji su sađeni 1888. godine. Ovaj zeleni „tunel“ sa fijakerskim saobraćajem predstavlja jedinstvenu turističku atrakciju na ovom području. Velika Aleja je povezana i sa područjem Stojčevca, još jednim od prirodnih izletišta koji se nalazi na teritoriji Općine Ilidža.
- **Područje Stojčevca** je izletišta koje se nalazi u podnožju planine Igman, u neposrednoj blizini Velike aleje i Vrela Bosne, sa istoimenim vrelom, potokom i manjim jezerom. Prije rata u BiH (1992. – 1995.) Stojčevac je spadao u jedan od ljepših i uređenijih prostora u gradu te se upravo tu nalazila i sarajevska rezidencija predsjednika Jugoslavije Josipa Broza Tite. Tokom rata objekti na Stojčevcu su znatno devastirani, ali su prirodne ljepote ostale gotovo netaknute.
- **Banjski park Ilidža** je prva projektovana parkovska površina u BiH, te obuhvata niz objekata od stare željezničke stanice, pa do objekata banje i novoizgrađenih hotela i paviljona. Projektni dizajni banjskog parka obuhvata i objekte namijenjene za odmor, rekreaciju i rasonodu posjetilaca banje, pri čemu centralno mjesto u parku zauzima cvjetni nasad sa fontanom.

Slika 3. Velika Aleja

Izvor: Općina Iliđa

Područje Vrela Bosne sa turističkog, banjskog i rekreativnog aspekta je dio neodvojive cjeline Iliđa - Vrelo Bosne - Stojčevac, povezane prirodnim i kulturno-historijskim vrijednostima. Na ovom lokalitetu 6 izvora sa kraćim tokom formiraju vodenu floru koja se smjenjuje sa kopnom, stvarajući prirodnu botaničku baštu. Vrelo Bosne je stanište za najmanje 26 različitih biljnih zajednica i 20 životinjskih vrsta, od kojih se neke smatraju endemskim. Prirodno bogatstvo i raznovrsnost biljnog i životinjskog svijeta predstavlja osnovni potencijal za razvoj turizma ovog područja.

Slika 4. Vrelo Bosne

Izvor: Općina Ilidža

Na širem području Vrela Bosne nalaze se i veoma značajni objekti kulturno-historijskog naslijeđa, koji uključuju:

- Rimski most na Plandištu - kameni most iz Osmanskog perioda,
- Arheološki lokalitet Vrutci – ostaci predromaničke crkve i nekropole stećaka,
- Spomenik obelisk u Osjeku - podignut u znak sjećanja na Igmanski marš,
- Austrougarske vile u Velikoj aleji - kompleks vila tipične austrougarske gradnje, i
- Zgradu Šumarske škole.

Bogato kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe Općine Ilidža uvršteno je na listu evidentiranih, prethodno zaštićenih i zaštićenih spomenika kulturne i prirodne baštine u evidencijama KS koja sadrži:

1. Historijska i memorijalna područja,
2. Naseljena područja (cjeline),
3. Fortifikacione cjeline i vojnu arhitekturu,
4. Objekte stambene i poslovne arhitekture,
5. Javne objekte,
6. Privredne objekte (trgovački, ugostiteljski, turistički i zanatsko-industrijski),
7. Sakralne objekte,
8. Prirodnu baštinu.

Spomenici su sadržani u registru kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa prema sljedećim kategorijama:

- E – evidentirani spomenici,
- Z – zaštićeni spomenici,
- N – nacionalni spomenici,
- N* - spomenici na privremenoj listi

Tabela 1. Pregled kulturno-prirodnog naslijeđa Općine Ilidža

#	Naziv kulturno-historijskog i prirodnog dobra	Pravni status
1.	HISTORIJSKA I MEMORIJALNA PODRUČJA	
1.1.	Arheološke zone i područja	
1.1.1.	Prahistorijski arheološki lokaliteti	
	• Prahistorijska gradina Gubavac, Blažuj	E
	• Butmir - neolitsko naselje	N, E
	• Gradina Ilinjača kod Kotorca – iz brončanog i halštatskog doba	N, E
	• Gradina, Blažuj, prahistorijska gradina	E
	• Mala gradina, Zenik, prahistorijska gradina	E
	• Velika gradina, Zenik, prahistorijska gradina	E
1.1.2.	Antički arheološki lokaliteti	
	• Stupsko brdo - Stup, antička vila rustica	E
	• Antičko naselje na Ilidži	N, Z
	• Lokalitet Butila, ostaci antičkog porijekla	E
	• Lokalitet Plandište, crkvište, antičko nalazište	E
	• Donji Kotorac, Crkvica, antičko nalazište	E
	• Velika gradina, Zenik, rimska utvrda	E
1.1.3.	Srednjovjekovni arheološki lokaliteti	
	• Vrutci, predromanička crkva	E
	• Lokalitet "Crkvina" u Blažuju, srednjovjekovna crkva, Rogačići	E
	• Crkvica, Vela, srednjovjekovna crkva	E
	• Gradina, Hrasnica - Lasica, srednjovjekovno utvrđenje	E
1.2.	Groblja i nadgrobnici spomenici	
1.2.1.	Antička nekropola	
	• Velika gradina, Zenik	E
	• Zmijske stijene, antički arheološki lokalitet	E
	• Rimska stela, Osjek, Ilidža	E
1.2.2.	Srednjovjekovna nekropola	
	• Nekropola stećaka Vrutci, Vrelo Bosne	E
	• Nekropola stećaka Crnač polje, selo Kotorac	Z, E
	• Nekropola stećaka Šamin gaj, Rakovica	E

	• Stećci ispred hotela "Austrija"	E
	• Nekropola stećaka u selu Lasica 1, Hrasnica	Z
	• Nekropola stećaka u selu Lasica 2, Hrasnica	Z
	• Nekropole stećaka, Blažuj	E
	• Rimsko kaursko groblje, selo Kovači	E
1.2.3.	Katolička groblja	
	• Katoličko groblje Rakovička cesta	E
	• Katoličko groblje Stup	E
	• Gradsko groblje, Vlakovo	E
1.2.4.	Pravoslavna groblja	
	• Pravoslovno groblje, Grlica	E
	• Pravoslavno groblje, Stup	E
	• Vrelo Bosne, pravoslavno groblje	E
	• Blažuj, pravoslavno groblje	E
	• Pravoslavna groblja, Rakovica	E
	• Gradsko groblje, Vlakovo	E
	• Pravoslavna groblja u Osjeku	E
	• Vlakovo, pravoslavno groblje	E
1.2.5.	Muslimanska groblja	
	• Grlica, nekropola nišana	Z
	• Nekropola nišana Stup	Z
	• Nekropola nišana "Šehiti" Glavogodina	E
	• Nekropola nišana, Kovači, Glavogodina	E
	• Nekropola nišana, Hrasnica	E
	• Nekropole nišana, Doglodi	E
	• Nekropola nišana, Zoranovići	E
	• Nekropola nišana, Trnjak ili Čebirino groblje Rakovica	E
	• Butmir, muslimanska groblja	E
	• Bojnik, muslimansko groblje	E
	• Mezarje pored ceste Izeta Čomare	E
	• Muslimansko groblje na Stupu (Velika Drveta)	E
	• Muslimanska groblja Rakovica	E
	• Mezarje u Suhodolu, Butmir	E
	• Donji Kotorac - Ilidža	E
	• Park Hrasnica	E
	• Kovači - Hrasnica	E
	• Petlja - Stup	E
	• Gradsko groblje, Vlakovo	E
1.3.	Historijsko-memorijalni kompleksi	
1.3.1.	Historijsko-memorijalni kompleksi i spomen obilježja NOR-a	

	• Rodna kuća narodnog heroja Ognjena Price, Hrasnička ulica 44, Iliđa	E
1.3.2.	Historijsko-memorijalni kompleksi i spomen obilježja novije historije	
	• Centralno spomen obilježje ispred zgrade općine Iliđa, ulica Butmirska cesta	E
	• Spomen - obilježje kod džamije u Butmiru, ulica Izeta Čomare	E
	• Spomen obilježje u Hrasnici ispred Doma Kulture	E
	• Spomen obilježje u Sokolović Koloniji ispred V osnovne škole	E
	• Spomen obilježje u Donjem Kotarcu, ulica Branilaca Donjeg Kotarca	E
	• Spomen obilježje u Centru ispred objekta mjesne zajednice	E
	• Spomen obilježje u Rakovici ispred džamije u ulici Rakovička cesta	E
	• Spomen obilježje u Otesu ispred objekta mjesne zajednice	E
	• Spomen obilježje na Stupu ispred objekta mjesne zajednice	E
	• Spomen obilježje na Stupu II ispred poslovnog objekta „Nukić Company“	E
	• Spomen obilježje na Stupskom brdu ispred objekta mjesne zajednice	E
1.3.4.	Ostali historijsko-memorijalni kompleksi i spomen obilježja	
	• Ratni muzej „Tunel“, ulica Tuneli	E
	• Spomen soba 104. VMBR i 102 MBR	E
	• Memorijalni spomenik „Orao“ u Otesu na Iliđi	E
2.	NASELJENA PODRUČJA (CJELINE)	
2.1.	Urbane cjeline	
2.1.1.	Urbane ambijentalne cjeline	
	• Ambijentalna cjelina Iliđa	E
2.1.2.	Mikrourbane cjeline (ulice, trgovi)	
	• Niz objekata iz austrougarskog perioda lociranih uz Aleju prema Vrelu Bosne	E
2.2.	Ruralne cjeline	
2.2.1.	Ruralne ambijentalne cjeline	
	• Zoranovići, ambijentalna ruralna cjelina	E
3.	OBJEKTI STAMBENE I POSLOVNE ARHITEKTURE	
3.1.	Stambeni objekti osmanskog perioda	
3.1.1.	Individualni objekti	
	• Zildžića kuća na Iliđi	N, E
3.1.2.	Ishodne kuće	
	• Ishodna kuća Čomare u Butmiru, ulica Izeta Čomare	E
	• Ishodna kuća Ablakovića u Butmiru	E
	• Ishodna kuća Zečević (Kasumagić) u Butmiru	E
	• Kula u Kovačima, Hrasnica	E
	• Ishodna kuća Hadžiosmanovića u Hrasnici	E
	• Ishodna kuća Rustembegovića u Kovačima	E
	• Ishodna kuća Hasanbegovića, Kovači - Hrasnici	E
	• Ishodna kuća Semiza, Kovači, Hrasnica	E
	• Ishodna kuća Nakaša u Blažuju	E

	• Ishodna kuća Čatića u Blažuju	E
3.2.	Stambeni objekti austro-ugarskog perioda	
3.2.1.	Individualni stambeni objekti	
	• Stambeni objekat u ulici IV viteške brigade na Ilidži	E
	• Stambeni objekat u Velikoj aleji	E
4.	JAVNI OBJEKTI	
4.1.	Objekti uprave, pravosuđa, administracije i finansija	
	• Zgrada Općine Ilidža	E
4.2.	Objekti kulture, nauke i obrazovanja	
	• Zgrada bivše Narodne osnovne škole	E
4.3.	Komunalni i prometni objekti i urbana oprema	
4.3.1.	Prometni objekti (most, tunel, željeznička stanica)	
	• Most na Plandištu	N, Z
	• Stara željeznička stanica na Ilidži	N, Z
5.	PRIVREDNI OBJEKTI (trgovački, ugostiteljski, turistički i zanatsko-industrijski)	
	• Objekti Poljoprivredne stanice u Butmiru	E
6.	SAKRALNI OBJEKTI	
6.1.	Arhitektura katoličke religije	
	• Crkva Uznesenja Marijina na Stupu	N, E
6.2.	Arhitektura pravoslavne religije	
	• Pravoslavna crkva u Blažuju	N, E
6.3.	Arhitektura islamske religije	
	• Ratna džamija Igman – džamija sa tekijom, musafirhanom i abdesthanom na Igmanu	E
7.	PRIRODNA BAŠTINA	
7.1.	Spomenici prirode i zaštićena područja	
	• Spomenik prirode Vrelo Bosne	Z
7.1.1.	Geomorfološki	
	• Pećina Hrid	E
7.1.2.	Hidrološki	
	• Vrelo Bosne	Z
	• Vrelo VečERICA	E
	• Vrelo Stojčevac	E
	• Vrelo Vrtače	E
	• Vrelo Lasica	E
	• Vrela na Obešenjaku	E
	• Zoranjske vode	E
	• Sumporna vrela	E
7.2.	Spomenici vrtne arhitekture i oblikovane prirode	
7.2.1.	Parkovi i aleje	

• Velika aleja	E
• Banjski park Ilidža	E

Izvor: Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe Kantona Sarajevo, septembar 2009.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH je sljedeće spomenike na području Općine Ilidža proglasila nacionalnim spomenicima:

- Crkvena kod sela Vrutci, ostaci predromaničke crkve i srednjovjekovno groblje, historijsko područje („Službeni glasnik BiH“, broj 14/05),
- Most u Plandištu (“Rimski” most”, most preko rijeke Bosne u Plandištu), prirodno-graditeljska cjelina („Službeni glasnik BiH“, broj 18/06),
- Pravoslavna crkva svetog Save u Blažuju sa grobljem, Općina Ilidža, graditeljska cjelina („Službeni glasnik BiH“, broj 99/06),
- Rimske iskopine na Ilidži, arheološko područje („Službeni glasnik BiH“, broj 36/05),
- Katolička crkva Uznesenja Marijina na Stupu, Ilidža, historijska građevina („Službeni glasnik BiH“, broj 90/06),
- Mezarje Velika drveta (Stari nišani) na Stupu, grobljanska cjelina,
- Prahistorijsko naselje u Butmiru, arheološko područje („Službeni glasnik BiH“, broj 82/07),
- Spomenik borcima NOR-a (Spomen kosturnica u Velikom parku na Ilidži), graditeljska cjelina („Službeni glasnik BiH“, broja 6/14),
- Stara željeznička stanica Ilidža, historijska građevina („Službeni glasnik BiH“, broj 88/07),
- Zildžića kuća, historijska građevina („Službeni glasnik BiH“, broj 43/08),
- Spomen ploča Gubavac i Spomenik na Vrelu Bosne posvećen Igmanskom maršu u Sarajevu („Službeni glasnik BiH“, broj 67/15).

1.2. Prirodni resursi i uslovi

1.2.1. Geografski položaj

Općina Ilidža nalazi se u jugoistočnom dijelu BiH na 490 m nadmorske visine, 12 km jugozapadno od centra Sarajeva i smještena je između 43° 50' sjeverne geografske širine („s.g.š.“) i 18° 21' istočne geografske dužine („i.g.d.“). Ukupna površina Općine iznosi 143,4 km², odnosno 11,2 % površine KS (1.277,3 km²) i teritorijalno je podijeljena na 16 mjesnih zajednica („MZ“). Prema procjenama Zavoda za informatiku i statistiku KS za 2020. godinu 70.887 stanovnika odnosno 16,8% od ukupne populacije KS (421.555 stanovnika) živi na području Općine Ilidža.

Geoprometni položaj čini se povoljnim uslijed razvijene saobraćajne infrastrukture (drumske i željezničke putne komunikacije) koja povezuje ovaj dio Sarajeva sa okolnim mjestima stvarajući uslove za brži protok ljudi, roba i usluga i doprinosi razvoju privrede. Unutar svake MZ i između MZ razvijena je putna mreža radi olakšanog odvijanja saobraćaja lokalnim saobraćajnicama kao i saobraćajnicama od značaja za cijeli KS. Nadalje, Općina Ilidža, kao i Grad Sarajevo imaju dobru povezanost sa ostalim dijelovima zemlje, prvenstveno kroz mrežu drumskih puteva, koji se

pružaju u pravcu sjever – jug. U isto vrijeme putem željezničke infrastrukture, ostvarena je povezanost ovog područja sa lukom Ploče na jugu i granicom sa Hrvatskom na sjeveru, omogućavajući transport roba od mora kroz unutrašnjost do sjevernih dijelova države i dalje u inostranstvo.

Nadalje, u pogledu vazdušnog saobraćaja, na području Općine Ilidža smješten je Međunarodni aerodrom Sarajevo, koji povezuje BiH sa ostatkom svijeta, međutim postojeći kapaciteti vazdušnog saobraćaja su nedovoljni za potrebe i zahtjeve komercijalnog razvoja regije. Aerodrom je smješten u niziji, između dva planinska lanca, te samim time ima ograničenu zemljišnu površinu za proširivanje i produžavanje piste (što bi omogućilo saobraćanje većeg broja aviona).

1.2.2. Klimatske karakteristike

Klimatske karakteristike uslovljene su nadmorskom visinom na kojoj je Općina Ilidža smještena. S tim u vezi, umjereno kontinentalna klima je zastupljena do 600 m nadmorske visine, a iznad te visine klima prelazi u umjereno kontinentalnu planinskog tipa. Klimatske karakteristike određene su na osnovu podataka dugogodišnjih mjerenja klimatskih parametara na mjernoj stanici Butmir u periodu od 1961. do 2020. godine. Srednja godišnja temperatura zraka iznosi 9,7°C. Najtopliji mjesec u godini je juli, kada je prosječna mjesečna temperatura 19,6°C, a slijedi ga avgust sa 19,3°C. Negativne prosječne vrijednosti temperature zraka zabilježene su u januaru -1,3°C i decembru -0,1°C. Apsolutne maksimalne temperature u ljetnom periodu (juli) dostižu vrijednosti preko 41°C, dok u zimskim mjesecima (januar) apsolutne minimalne temperature zabilježene u periodu od 1961. do 2020. godine, su iznosile do nekih -30°C. Kada nema temperaturne inverzije, u brdsko-planinskom području na svakih 100 m nadmorske visine temperatura opada za 0,7°C, dok količina padavina raste za oko 25 l/m², što direktno utiče na duže zadržavanje snijega na većim nadmorskim visinama.

Temperaturne inverzije su karakteristične pojave tokom zimskog perioda u kotlinskim dijelovima. Inverzioni sloj koji se formira ovom pojavom, može da traje od nekoliko dana, pa do nekoliko sedmica. Temperaturne inverzije na lokalitetu Općine Ilidža se posebno pojavljuju u gradskom području, što nepovoljno utiče na kvalitet zraka. U takvim situacijama dolazi do povećane koncentracije štetnih čestica u atmosferi upravo zbog nemogućnosti razmjene zračnih masa.

Na području Općine Ilidža godišnje se zabilježi u prosjeku oko 888 l/m² padavina. Tokom godine najviše padavina se zabilježi u mjesecu decembru (91,0 l/m²), a najmanje u januaru (62,8 l/m²) i februaru (63,6 l/m²). Padavine najčešće dolaze u obliku kiše (na nižim nadmorskim visinama) i snijega (na višim nadmorskim visinama). Padavine u obliku grada su veoma rijetke, i to uglavnom tokom ljetnih mjeseci. Na području Općine Ilidža je prosječno 135 dana sa kišnim padavinama i 44 sa snijegom. Maksimalna visina snježnog pokrivača je 100 cm.

U pogledu osunčanosti ovog područja, veliki uticaj imaju magle koje su česte uz dolinu rijeke Bosne, a koje se redovno javljaju u jesenjim i zimskim mjesecima, a naročito u jutarnjim satima. Područje Općine godišnje ima 67 maglovitih dana.

Na raspodjelu zračnih struja utiče oblik reljefa posebno blizina planine Igman. S tim u vezi, na ovim prostorima preovladavaju sjeverozapadni, zapadni i jugoistočni vjetrovi, prvenstveno radi otvorenosti Sarajevskog polja u smjeru sjever - jug. S obzirom da na zračne struje utiče oblik

reljefa, vrlo jaki vjetrovi su rijetka pojava, mada karakterišu planinski dio Općine. Najveća zabilježena prosječna brzina vjetra iznosi 2,6 m/s iz južnog i jugoistočnog pravca.

Osnovni meteorološki parametri za planinsko - alpski tip klime mjereni su na stanici Bjelašnica (2.067 m.n.v.). Prema mjerenjima u periodu od 1961. do 2020. godine srednja godišnja temperatura na planinskim područjima (Bjelašnica i Igman) iznosi 1,50°C, apsolutna maksimalna temperatura je 24,3°C, a apsolutna minimalna temperatura iznosi -29,2°C. Prosječna godišnja količina padavina iznosi 1.191,5 l/m², pri čemu prosječan godišnji broj dana sa kišom iznosi 95, a sa snježnim padavinama 98. Maksimalna visina snježnog pokrivača izmjerena je u visini od 345 cm.

1.2.3. Karakteristike reljefa

U geomorfološkom smislu reljef područja se sastoji od tipično ravničarskog (28%) i brdsko-planinskog (72%) oblika. Ravničarski dio Općine je prostor Sarajevskog polja, a brdsko-planinsko područje se odnosi na planinske padine Igmana, koji se pružaju sa jugozapadne strane Ilidže. S tim u vezi, područje Općine smješteno je na nadmorskim visinama koje se kreću u rasponu od oko 490 m (Sarajevsko polje), pa do 1.500 m (planinski predjeli planine Igman). i smatra se povoljnim za razvoj različitih privrednih aktivnosti. S obzirom na izraženu reljefnu diferenciranost, postoji velika raznolikost u smislu nagiba i ekspozicije. Prostor Općine Ilidža karakterišu nagibi terena definisani u nastavku dokumenta.

Tabela 2. Pregled terena Općine Ilidža prema stepenu nagiba

Nagib terena (%)	Površina teritorije pod nagibom (%)
0 – 5	31,0%
5 - 10	5,7%
10 – 15	18,7%
Preko 15	44,6%

Izvor: Općina Ilidža

Historijski gledano intenzivno naseljavanje ovih prostora je rezultat navedenih karakteristika reljefa, koje su povoljne za život ljudi. Rezultati analize terena prema ekspoziciji ili kardinalnoj orijentaciji kroz prikazivanje terena prema pravcima rasjedanja pokazuju da 28,8% terena čine sjeverne ekspozicije, što je praćeno sa 28,0% ravničarskih predjela, 22,1% čine južne ekspozicije, 13,3% istočne ekspozicije i 7,8% zapadne ekspozicije.

1.2.4. Geološke karakteristike

Geološki sastav područja Općine Ilidža čine tvorevine različite starosti, od kojih su najviše zastupljene naslage mezozojske i kenozojske starosti. Mezozojske naslage (uglavnom trijasko i jursko-kredne) se nalaze u krečnjacima, dolomitima, pješčarima, glinicama, laporcima i kvarcnim pješčarima, koje su najviše rasprostranjene u građi planine Igman i Bjelašnice. Sa druge strane, veliki dio teritorije Općine Ilidža formiran je od kenozojskih tercijarnih i kvartarnih naslaga sadržanih u glinovitim, ilovastim, šljunkovito-pjeskovitim i drobinskim nanosima. Pjeskovite aluvijalne naslage zajedno sa riječnim terasama u dolinama rijeka, koje u svojim gornjim nivoima sadrže pretežno cementovane naslage su karakteristične pojave za područje Sarajevskog polja. Geološki sastav ovog lokaliteta smatra se pogodnim za život s obzirom na

dobre hidrološke karakteristike Iliđe. Također, bogatstvo mineralnih sirovina su pružale dobre uslove za razvoj ovog područja još od predhistorijskih dana.

Lokalitet Općine Iliđa smješten je u zoni VII stepena Merkalijske skale. Potres u toj zoni može da prouzrokuje rušenje slabije građenih zgrada, dok na kvalitetnije građenim nastaju oštećenja.

Veliki problem predstavljaju klizišta, kao pojava savremenog egzogenog procesa, koja stvaraju znatnu količinu rizika pri izgradnji i sanaciji objekata. Na području Općine Iliđa zabilježeno je 25 aktivnih i umirenih klizišta sa ukupnom površinom od 1,48 km².

Na osnovu inženjersko-geološkog kartiranja, prema stepenu stabilnosti teren je podijeljen na:

- stabilne koji obuhvataju područja stabilna u prirodnim uslovima i uslovima građenja,
- uslovno stabilne koje čine tereni stabilni u prirodnim uslovima, pri čemu u slučajevima neadekvatne granje mogu postati nestabilna područja sa povećanim rizikom od pojave klizišta, i
- nestabilne terene koji obuhvataju područja gdje je velika vjerovatnoća od nastanka klizišta.

Tabela 3. Pregled terena Općine Iliđa prema kategorijama stabilnosti

Vrsta terena	Površina Općine Iliđa (km ²)	Površina Općine Iliđa (%)
Stabilni	115,04	80,2%
Uslovno stabilni	19,39	13,5%
Nestabilni	2,35	1,7%
Neutvrđeno	6,62	4,6%
Ukupno	143,4	100,0%

Izvor: Općina Iliđa

Na području Općine Iliđa utvrđena su ležišta određenih mineralnih sirovina kao što su dolomit i glina. Na četiri lokaliteta u Rakovici (zaseok Puhovik i tri u kamenolomima na području Batalovog brda), vrši se eksploatacija dolomita, dok se eksploatacija gline vrši u Rakovici i to u svrhu proizvodnje opekarskih proizvoda.

1.2.5. Hidrološke karakteristike

Iliđa je jedna od najbogatijih općina KS vodnim resursima, koju karakteriše preko 49,5 km vodenih tokova. Na području Općine nalazi se 9 rijeka, bogate rezerve podzemnih voda, kao i mnogobrojni izvori. Bogatstvo vodom, zajedno sa ostalim prirodnim pogodnostima, razlog je zašto je Općina Iliđa naseljena još od prahistorijskih vremena.

Svi vodeni tokovi na ovom području pripadaju slivu rijeke Save, odnosno Crnomorskom slivu. Većina teritorije Općine Iliđa smještena je na i uz rijeku Bosnu čiji izvor također pripada Općini, te predstavlja jedno od najpoznatijih izletišta ovih prostora. Uz rijeku Bosnu, Iliđi pripadaju još i: Željeznica, Miljacka, Tilava, Dobrinja, Zujevina, Večera, te Rakovički potok i Bunički Potok.

Rijeka Bosna nastaje iz kraških vrela, u podnožju planine Igman i na području Općine prima pritoke Željeznicu, Zujevinu (obje u blizini izvora), te potom Dobrinju i Miljacku. Ukupno dužina vodotoka Bosne kroz Općinu je oko 8 km i karakteriše je iznimno čista voda na izvorištu i početnom dijelu, međutim ulijevanjem pritoka u daljnjem toku rijeke, dolazi do naglog i

intenzivnog zagađenja. Zbog neuređenog korita, i povećanja količine vode, uslijed ulijevanja pritoka, rijeka Bosna čest je uzrok poplava u određenim naseljima na području Općine.

Rijeke Željeznica (zajedno sa pritokama Tilava i VečERICA, te Buničkim potokom koji se ulijeva u Večericu), Zujevina (sa pritokom Rakovički potok), Dobrinja i Miljacka pritoke su koje se u rijeku Bosnu ulijevaju na području Ilidže. Rijeke Željeznica i Miljacka jedne su od najzagađenijih rijeka u BiH, uslijed činjenice da obje protiču kroz naseljene i industrijske regije; te obje doprinose daljnjem zagađenju rijeke Bosne. Ukupna dužina Željeznice kroz Ilidžu je 7,3 km, dok Miljacka kroz Ilidžu protiče u dužini od 6,4 km. Objе imaju nešto preko 3 km uređenog korita, dok je ostatak neuređen, te u vrijeme obilnijih padavina dolazi do izlivanja rijeka i plavljenja okolnih naselja. Rijeka Zujevina kroz Ilidžu protiče u dužini od 4,4 km, dok je njena pritoka Rakovički potok, dužine 7,5 km. Nemaju regulisana riječna korita te su često uzrok poplava naselja koja se nalaze na njihovoj obali. Četvrta pritoka Bosne, rijeka Dobrinja protiče kroz teritoriju Općine Ilidža u dužini od 6,3 km. Samo u kratkoj dužini ima regulisano korito, te kao i sve ostale pritoke, uzrokuje plavljenje okolnih naselja kroz koja protiče.

Kao što je već navedeno, zbog prisustva većeg broja rijeka na području Općine, a uslijed neuređenih korita većine od njih, Ilidžu karakterišu česte poplave u naseljima koja se nalaze uz obale ovih rijeka. Također, kao uzrok poplava nisu zanemarive ni velike količine podzemnih voda, ali ni povećano slijevanje vode sa okolnih brda i planina, u periodima obilnijih padavina. Samom problemu doprinose kako nelegalne gradnje uz korita rijeka, tako i pojava razvoja i širenja KS, koji se kreću u pravcu Općine Ilidža, što dovodi do intenziviranja gradnje, i samim tim povećane vjerovatnoće od poplava i šteta. U prilog problemu ide i činjenica da Ilidža ima i nekvalitetnu kanalizacionu mrežu, koja teško podnosi pritisak svega navedenog iznad. Evidentno je da su potrebna jaka volja nadležnih, kao i visoka finansijska ulaganja, kako bi se uredila korita rijeka na području Općine, ali i modernizovala kanalizaciona mreža, a sve u svrhu osiguranja boljeg kvaliteta života za stanovnike Općine, te njenog privrednog razvoja.

Sarajevsko polje - akumulacija podzemne vode na području Općine, od vitalnog je značaja za snabdijevanje grada Sarajeva pitkom vodom, te je zaslužno za i do 95% količine pitke vode neophodne gradu.

Mineralne, termalne i termomineralne vode predstavljaju veoma bitan prirodni resurs za KS, i pojavljuju se u hidrogeološkoj jedinici Sarajevsko polje. Na području Općine prisutna su dva tipa termomineralnih voda: hidrokarbonato-sulfatno-kalcijsko-hloridni (Terma, Ilidža) i hidrokarbonato-sulfatno-kalcijsko-magnezijski (Slana bara-Blažuj). Sve termalne vode na području Općine su hidrokarbonato-kalcijsko-magnezijskog tipa, dok se mineralne vode mogu podijeliti na one bogatije sulfatima, te one bogatije karbonatima.

Izvori mineralne vode su utvrđeni na području Blažuja gdje je procijenjeni ukupni kapacitet eksploatacije 10 – 15 l/s pri čemu se trenutno koristi svega 1 – 3 l/s. U isto vrijeme termalne vode na lokalitetu Butmira i Sokolović Kolonije se malo koriste iako je procijenjeni kapacitet eksploatacije između 15 i 20 l/s. Termomineralne vode Ilidže su mješavina dvije vode različite mineralizacije (starijih i mlađih voda) i ne miješaju se sa površinskim i pitkim vodama u aluvionu niti sa termalnim i termomineralnim vodama niže temperature. Izvori termomineralnih voda na ovom lokalitetu ubrajaju se u hipertermalni tip termomineralnih voda sa značajnim geotermalni potencijalom. Kvalitet termomineralnih voda na području Ilidže ogleđa se u bogatstvu brojnih minerala (kalcij, natrij, magnezij, hlor i sulfat).

Neosporiva je vrijednost mineralnih, termalnih i termomineralnih voda za zdravstvene svrhe, pa se još od rimskog perioda, ove vode koriste za liječenje i rehabilitaciju. Samim tim, veoma je značajna njihova uloga u razvoju turizma na području Općine, prvenstveno banjškog i terapijskog turizma. Također, određeni izvori mineralnih, termalnih i termomineralnih voda na području Općine koriste se i za piće, te je bitno istaknuti i energetski potencijal termomineralnih voda čija temperatura se kreće i do 58°C.

Obzirom na značaj bazena pitke vode za cijeli KS, Općinu Ilidžu odlikuje nekoliko vodozaštitnih područja. Još 1975. godine gradska Skupština grada Sarajeva, donijela je Odluku o zaštiti vode za piće u Sarajevskom polju, a potom je 1987. godine, usvojen i Program zaštite izvorišta vode za piće u Sarajevskom polju. 2012. godine donesen je novi Pravilnik o načinu utvrđivanja uslova za određivanje zona sanitarne zaštite, zaštitnih mjera za izvorišta vode za javno vodosnabdijevanje stanovništva, koji je u skladu sa Zakonom o vodama FBiH. Prema odredbama ovog Pravilnika, definisane su četiri zaštitne zone:

- I zaštitna zona sa najstrožijim zabranama i ograničenjima,
- II zaštitna zona kao zona sa strogim zabranama i ograničenjima,
- III zaštitna zona kao zona sa umjerenim zabranama i ograničenjima,
- IV zaštitna zona kao zona sa preventivnim zabranama i ograničenjima.

Svaka od zaštitnih zona sa sobom nosi određeni nivo ograničenja aktivnosti koje se mogu sprovesti unutar iste.

Danas se Općina ali i KS susreću sa imovinsko-pravnim problemima na području vodozaštitne zone, što onemogućava adekvatno ograđivanje uže zaštitne zone u cijeloj njoj površini. Posljednjih nekoliko godina, bilo je više pokušaja smanjenja opsega vodozaštitnih zona od strane lokalnih vlasti. Neki od aktuelnih problema u vodozaštitnim zonama koje mogu negativno uticati na podzemne vode jesu poljoprivredne aktivnosti u vodozaštitnim zonama, ispaša stoke, fijakerski saobraćaj, odlaganje otpada, septičke jame, izgradnja objekata (kako problem bespravne izgradnje, tako i problem izdavanja urbanističkih dozvola za gradnju unutar vodozaštitnih zona). Potrebno je pristupiti sistematskom rješavanju ovih problema, koji, ukoliko se ne budu riješili, mogu dovesti do zagađenja izvorišta pitke vode, o kojoj ovisi kompletan Kanton.

2. Demografske karakteristike

Prema procjenama Zavoda za informatiku i statistiku KS ukupan broj stanovnika na dan 31.12.2020. godine iznosio je 421.555. Najnaseljenija općina je Novi Grad, gdje je registrovano 29,11% od ukupnog broja stanovnika KS. S druge strane, na teritoriji Općine Ilidža krajem 2020. godine živjelo je 70.887 stanovnika, te samim tim Ilidža predstavlja drugu najnaseljeniju općinu u KS. U isto vrijeme gustina naseljenosti iznosila je 494,3 st/km² i bila je iznad kantonalnog prosjeka (330,1 st/km²).

Tabela 4. Broj stanovnika po starosnoj strukturi Općine Ilidža u odnosu na KS, na dan 31.12.2020. godine

Starosna kategorija	Općina Ilidža	Kanton Sarajevo	Odnos Općine Ilidža i KS (%)
0 - 14	11.411	66.294	17,2%
15 - 64	48.958	282.343	17,3%
65 i više	10.518	72.918	14,4%
Ukupno	70.887	421.555	16,8%

Izvor: Zavod za informatiku i statistiku KS

Prema starosnoj strukturi najveći udio populacije na području KS čini radno sposobna populacija od 15 do 64 godine (oko 67%). S druge strane KS se suočava sa porastom starijeg stanovništva iznad 65 godine, te je na dan 31.12.2020. godine udio ove populacije u ukupnoj strukturi stanovništva bio veći od populacije mladih (između 0 i 14 godina) za nekih 10%. Na teritoriji Općine Ilidža udio populacije od 15 do 64 godine iznosio je 69% krajem 2020. godine, dok je s druge strane udio mlađe populacije (0 – 14 godina) za 8% bio veći od kategorije starijih lica (65 i više godina).

Tabela 5. Vitalne karakteristike Općine Ilidža u odnosu na KS na dan 31.12.2020. godine

Kategorija	Općina Ilidža	Kanton Sarajevo
Vitalna statistika (broj stanovnika)		
živorođeni	670	4.195
umrli	733	5.108
prirodni priraštaj	(63)	(913)
Stope vitalne statistike		
natalitet	9,5‰	10,0‰
mortalitet	10,3‰	12,1‰
prirodni priraštaj	(0,9‰)	(2,2‰)
Vitalni indeks	0,9	0,8

Izvor: Zavod za informatiku i statistiku KS

Veći broj umrlih, kao rezultat COVID-19 pandemije, u odnosu na broj živorođenih, doveo je do toga da je na nivou KS i Općine Ilidža zabilježen negativan prirodni priraštaj u toku 2020. godine. U istom periodu jedino su Općina Ilijaš i Općina Vogošća na nivou KS imale veći broj živorođenih u odnosu na broj umrlih. U toku 2020. godine, Općina Ilidža je zabilježila najveći broj živorođenih (670) poslije Općine Novi Grad (1.207). S druge strane, s obzirom da je Općina Ilidža po broju umrlih bila na 4. mjestu, iza Općine Novi Grad, Novo Sarajevo i Centar,

zabilježena stopa mortaliteta bila je niža od kantonalnog prosjeka. Stopa vitalnog indeksa mjerena kao odnos živorođenih i umrlih bila je blago iznad stope na kantonalnom nivou ukazujući na povoljnije demografske karakteristike Općine Iliđa u odnosu na cjelokupni KS.

Tabela 6. Demografske karakteristike Općine Iliđa

Kategorija	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	Stopa rasta 15. – 20. (%)	Indeks 20. / 15.
Broj stanovnika po starosnoj strukturi								
0 – 14	11.246	13.450	11.246	11.384	11.436	11.411	0,29%	101,5
15 – 64	48.855	49.065	49.085	49.089	49.086	48.958	0,04%	100,2
65 i više	8.466	6.649	9.202	9.635	10.014	10.518	4,44%	124,2
Ukupno	68.567	69.164	69.533	70.108	70.536	70.887	0,67%	103,4
Starosna struktura stanovnika (%)								
0 - 14	16,4%	19,4%	16,2%	16,2%	16,2%	16,1%	(0,37%)	98,1
15 - 64	71,3%	70,9%	70,6%	70,0%	69,6%	69,1%	(0,62%)	96,9
65 i više	12,3%	9,6%	13,2%	13,7%	14,2%	14,8%	3,74%	120,2
Ukupno	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	-	100,0
Gustina naseljenosti st/km ²	478,2	482,3	484,9	488,9	491,9	494,3	0,67%	103,4

Izvor: Zavod za informatiku i statistiku KS

U posmatranom period između 2015. i 2020. godine ukupna populacija na teritoriji Općine Iliđa rasla je po prosječnoj stopi od 0,67%, što je iznad prosjeka za KS (0,24%). Najveći udio u starosnoj strukturi populacije čine osobe između 15 i 64 godine, koji su u periodu 2015. – 2020. godine činili 70,2% ukupne populacije. Stanovništvo ispod 15 godina imalo je najveće učešće u ukupnoj strukturi stanovništva Općine Iliđa u 2016. godini (19,4%), nakon čega je uslijedio pad, te je u period 2017. – 2020. godine činilo 16,2% ukupne populacije na teritoriji ove općine. Tendencija rasta starije populacije primjetna je na području čitavog KS. S tim u vezi na području Općine Iliđa populacija preko 65 godina rasla je po stopi od 3,74% u periodu 2015. – 2020. godine.

Tabela 7. Vitalne karakteristike stanovništva Općine Iliđa

Kategorija	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Vitalna statistika (broj stanovnika)						
Živorodeni	765	730	792	731	790	670
Umrli	639	552	577	656	577	733
Prirodni priraštaj	126	178	215	75	213	(63)
Stope vitalne statistike						
Natalitet	11,2‰	10,6‰	11,4‰	10,4‰	11,2‰	9,5‰
Mortalitet	9,3‰	8,0‰	8,3‰	9,4‰	8,2‰	10,3‰
Prirodni priraštaj	1,8‰	2,6‰	3,1‰	1,1‰	3,0‰	(0,9‰)
Vitalni indeks	1,2	1,3	1,4	1,1	1,4	0,9

Izvor: Zavod za informatiku i statistiku KS

Historijski gledano, broj živorođenih bilježi trend pada sa izuzetkom 2017. i 2019. godine kada je primjetan rast od 8% u poređenju sa prethodnim periodom. S druge strane statistike mortaliteta pokazuju rast od 27% u toku 2020. godine u poređenju sa prethodnom godinom što je prvenstveno rezultat COVID-19 pandemije.

U posmatranom periodu, najniži prirodni priraštaj Općine Iliđa je ostvaren u 2020. godini, kada je bio negativan (-0,9‰), ali iznad prosjeka KS (-2,16‰).

2.1. Projekcije kretanja stanovništva u narednom periodu

Analiza kretanja stanovništva FBiH u periodu do 2070. godine urađena je od strane Federalnog zavoda za statistiku uz podršku populacijskog fonda Ujedinjenih nacija („UNFPA“). Podaci o kretanju stanovništva u narednih 50 godina urađeni su na bazi parametara o prirodnom kretanju stanovništva (fertilitet i mortalitet) isključujući efekat stope migracija stanovništva između BiH i drugih država.

Tabela 8. Pregled procijenjenih stopa fertiliteta i mortaliteta u periodu od 2020. do 2070. godine na nivou FBiH

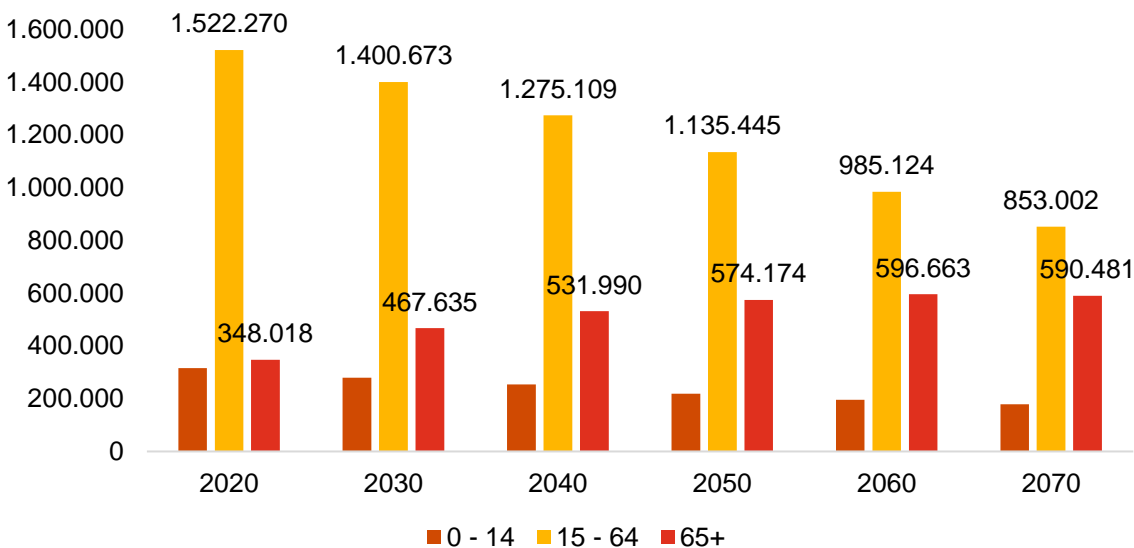
Godina	Ukupna stopa fertiliteta (na jednu ženu)	Očekivano trajanje života pri rođenju (u godinama)	
		Muškarci	Žene
2020.	1,29	75,34	79,49
2030.	1,37	77,49	81,34
2040.	1,41	79,29	82,91
2050.	1,44	80,92	84,35
2060.	1,46	82,29	85,60
2070.	1,47	83,57	86,75

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Projekcije ukazuju na rast stope fertiliteta od 1,47 u 2070. godini (zabilježena stopa u 2020. godini je 1,29). Uprkos predviđenom rastu, stopa i dalje nije dovoljna za generacijsku zamjenu

stanovništva, što će uticati na smanjenje ukupne populacije u FBiH. Nadalje, očekuje se produženje životnog vijeka pri čemu je predviđeno da će duže trajanje života biti kod žena (86,75 godina) u odnosu na muškarce (83,57 godina).

Grafik 1. Demografske karakteristike stanovništva prema starosnim kategorijama u periodu od 2020. do 2070. godine na nivou FBiH

Izvor: Federalni zavod za statistiku

U skladu sa pretpostavkama modela za procjenu kretanja stanovništva u narednom periodu, ukupna populacija FBiH u 2070. godini procijenjena je 1.6 miliona stanovnika (smanjenje oko 26% u odnosu na populaciju FBiH u 2020. godini). Najveći pad se predviđa u radno sposobnoj populaciji (15 – 64 godina starosti), koja će u 2070. godini imati manje od 1 miliona stanovnika. Sa druge strane predviđa se rast starije populacije od 65 i više godina, koja će zabilježiti 590 hiljada stanovnika u 2070. godini (rast od skoro 70% u odnosu na 2020. godinu).

Navedeni pokazatelji ukazuju na problem bijele kuge i starenja stanovništva koji je izražen na teritoriji FBiH, uključujući i KS i njegove općine. S tim u vezi, neophodno je pristupiti strateškom rješavanju navedenog problema kroz kreiranje i usvajanje strateškog plana koji će za krajnji cilj imati podršku mladima u procesu formiranja porodica i povećanju nataliteta.

3. Lokalni ekonomski razvoj

Analiza lokalnog ekonomskog razvoja je sagledavanje ekonomskih kapaciteta lokalne samouprave uzimajući u obzir makroekonomske i druge segmente koji imaju uticaj na ekonomski napredak i poboljšanje kvaliteta života lokalnog stanovništva. Svrha sagledavanja trenutne situacije je identifikacija uslova za ekonomski razvoj, te osiguranje veće zaposlenosti kao i podsticanje konkurentnosti Općine Ilidža koja u konačnici treba doprinijeti održivom razvoju lokalne zajednice.

3.1. Nivo razvijenosti Općine Ilidža i KS

Praćenje nivoa razvijenosti kantona i jedinica lokalne samouprave u FBiH vrši Federalni zavod za programiranje razvoja u sklopu svojih djelatnosti. Prilikom izračuna indeksa razvijenosti kantona i općina u njihovom sastavu koriste se sljedeći parametri:

- A - Prihod od poreza na dohodak po glavi stanovnika,
- B - Stepen zaposlenosti,
- C - Pokazatelj kretanja stanovništva,
- D - Udio populacije starijeg stanovništva u odnosu na ukupnu populaciju
- E - Stepen obrazovanja radne snage.

Prihodi od poreza po glavi stanovnika računaju se kao odnos ukupno naplaćenih poreza prema podacima Porezne uprave FBiH tokom jedne fiskalne godine i broja stanovnika koji žive na području određenog kantona, odnosno jedinice lokalne samouprave.

Stepen zaposlenosti predstavlja odnos zaposlenih i ukupne radne snage nekog područja (kantona ili općine) u godini za koju se računa indeks razvijenosti.

Pokazatelj kretanja stanovništva računa se kao odnos procijenjenog broja stanovnika određenog kantona ili jedinice lokalne samouprave prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, za godinu za koju se računa indeks razvijenosti, i broja stanovnika istog područja prema zvaničnim rezultatima posljednjeg popisa stanovništva.

Udio populacije starijeg stanovništva u odnosu na ukupnu populaciju predstavlja odnos populacije od 65 i više godina za određeni kanton ili općinu i ukupnog procijenjenog broja stanovnika istog područja prema podacima Federalnog zavoda za statistiku.

Stepen obrazovanja radne snage računa se kao odnos broja stanovnika (zaposlenih i nezaposlenih) sa srednjim i višim stepenom obrazovanja i ukupne radne snage određenog kantona ili jedinice lokalne samouprave prema podacima Federalnog zavoda za statistiku.

Prilikom izračuna indeksa razvijenosti kantona ili općine navedeni indikatori ulaze u njegovu vrijednost prema sljedećim ponderima:

- 25% - prihod od poreza po glavi stanovnika,
- 20% - stepen zaposlenosti,
- 20% - pokazatelj kretanja stanovništva,
- 15% - udio populacije starijeg stanovništva u odnosu na ukupnu populaciju,
- 20% - stepen obrazovanja radne snage.

U skladu sa izračunatim indeksom razvijenosti, kantoni u sastavu FBiH se razvrstavaju u 3 kategorije, a jedinice lokalne samouprave u 5 kategorija.

Tabela 9. Kategorizacija kantona i jedinica lokalne samouprave prema stepenu razvijenosti

Kategorija	Vrijednost indeksa razvijenosti
Kantonalni nivo	
I	≥1,25
II	≥0,75, <1,25
III	<0,75
Općinski nivo	
I	≥1,25
II	≥1,00, <1,25
III	≥0,75, <1,00
IV	≥0,60, <0,75
V	<0,60

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja

Prema posljednjem izračunu indeksa razvijenosti za 2019. godinu, koju je uradio Federalni zavod za programiranje razvoja, KS je klasifikovan u prvu kategoriju sa indeksom od 2,03 i jedini je kanton koji je bio klasifikovan u ovu kategoriju. Na kantonalnom nivou, 6 općina je svrstano u prvu kategoriju po stepenu razvijenosti pri čemu je Općina Centar najrazvijenija sa indeksom od 2,35. Na dan 31.12.2019. godine 2 općine (Trnovo i Hadžići) imale su nivo razvijenosti ispod 1,25 te bile klasifikovane u drugu kategoriju. Nadalje, samo Općina Ilijaš je bila u trećoj kategoriji razvijenosti sa indeksom od 0,98.

Tabela 10. Nivo razvijenosti jedinica lokalne samouprave u sastavu KS na dan 31.12.2019. godine

Općina	A	B	C	D	E	Indeks razvijenosti	Rang	Kategorija
Centar Sarajevo	4,00	4,08	0,83	0,78	1,27	2,35	1	I
Novo Sarajevo	3,14	1,87	1,01	0,87	1,23	1,74	2	I
Stari Grad	2,50	1,44	0,75	0,80	1,11	1,40	3	I
Ilidža	1,63	1,46	1,59	1,07	1,07	1,39	4	I
Novi Grad	1,88	1,04	1,36	0,96	1,14	1,32	5	I
Vogošća	1,40	0,85	1,80	1,14	1,01	1,25	6	I
Trnovo	2,93	1,17	0,07	0,25	0,54	1,13	7	II
Hadžići	1,01	0,81	1,37	1,11	0,83	1,02	8	II
Ilijaš	0,73	0,86	1,54	1,13	0,77	0,98	9	III

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja

U toku 2019. godine, Općina Ilidža je zabilježila 20 miliona BAM poreskih prihoda i u tom pogledu bila je na četvrtom mjestu u poređenju sa ostalim općinama KS. Veći iznos poreskih prihoda zabilježile su Općina Novi Grad (40 miliona BAM), Centar (36 miliona BAM) i Novo Sarajevo (34 miliona BAM). U pogledu populacije koja je uzeta u obračun za indeks razvijenosti,

Općina Ilidža je sa svojih skoro 71 hiljadu stanovnika bila na drugom mjestu, odmah iza Općine Novi Grad (122 hiljade stanovnika). Sa skoro 2 puta manjim poreskim prihodima i brojem stanovnika iznad prosjeka KS, po parametru **prihodi od poreza po glavi stanovnika** Općina Ilidža bila je rangirana na 4. mjesto sa indeksom od 1,63.

Najveći broj radno sposobnog stanovništva na kantonalnom nivou je imala Općina Novi Grad (82.576 stanovnika), dok je Općina Ilidža bila na drugom mjestu sa 49.086 radno sposobnih stanovnika na kraju 2019. godine. Sa druge strane analizirajući broj zaposlenih, dominantno učešće na nivou KS ima Općina Centar (45.591), pri čemu je zabilježeni broj zaposlenih na teritoriji ove općine bio veći od populacije radno sposobnog stanovništva (34.454) kao rezultat zaposlenih koji dolaze sa teritorije drugih općina. S tim u vezi, stepen zaposlenosti na teritoriji ove Općine je bio daleko veći od ostalih općina KS. Sa druge strane, iako Općina Ilidža ima visok udio radno sposobnog stanovništva, broj zaposlenih je bio ispod 50%, rezultirajući da pokazatelj **stepena zaposlenosti** u 2019. godini bude svega 1,44.

U pogledu pokazatelja **kretanja stanovništva**, Općina Ilidža je na nivou KS imala najveći pokazatelj (1,59), što je rezultat rasta stanovništva od skoro 6% u odnosu na zvanične podatke popisa stanovništva iz 2013. godine (66.730 stanovnika).

Općina Ilidža kao i ostale općine KS suočavaju se sa porastom starije populacije (65 i više godina) u ukupnoj strukturi stanovništva. S tim u vezi, u periodu od 2013. (godina poslednjeg popisa u BiH) do 2019. godine starija populacija je rasla po prosječnoj stopi od skoro 5% rezultirajući da Općina Ilidža ostvari ocjenu od 1,07 po parametru **udio populacije starijeg stanovništva u odnosu na ukupnu populaciju**.

U pogledu obrazovanja radne snage, dominantno učešće na nivou svih općina imaju kvalifikovani radnici i srednja stručna sprema. U tom pogledu struktura radne snage prema stepenu kvalifikacije na teritoriji Općine Ilidža nije zabilježila značajnije odstupanje u odnosu na prethodne godine, te je po parametru **stepena obrazovanja radne snage** ostvarena ocjena od 1,07.

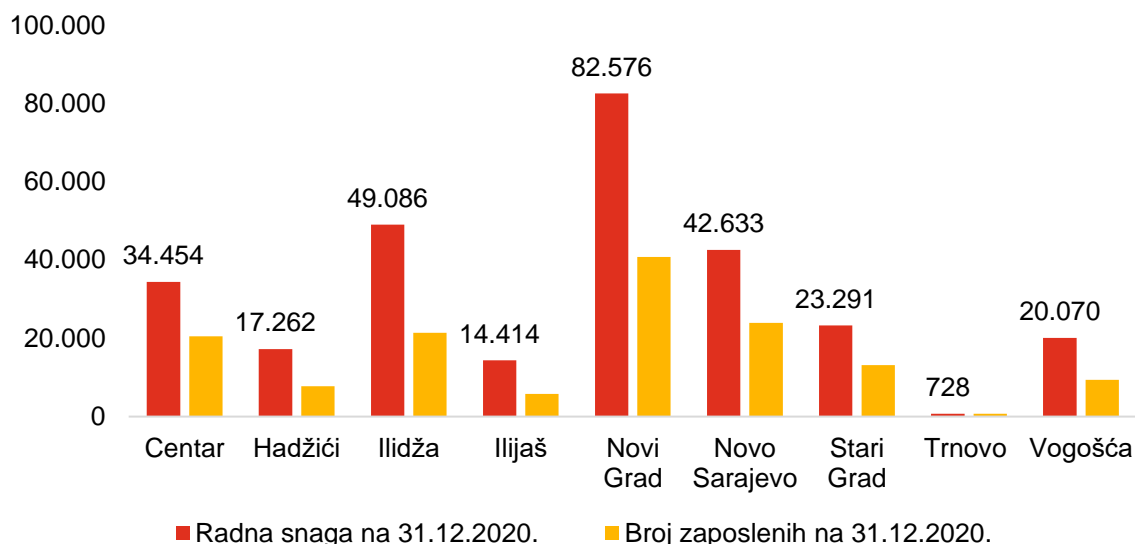
Prema opisanim parametrima, Općina Ilidža ostvarila indeks razvijenosti od 1,39 i bila je rangirana na 4. mjesto u I kategoriji izrazito razvijenih općina, iza općine Centar, Novo Sarajevo i Stari Grad.

3.2. Tržište rada

3.2.1. Analiza zaposlenosti i radne snage

KS je na dan 31.12.2020. godine imao 284.514 registrovanih radno sposobnih stanovnika (15 – 64 godine starosti). Analizirajući podatke po općinama prebivališta, najveći udio je imala Općina Novi Grad, gdje je prema evidencijama JU Službe za zapošljavanje KS bilo registrovano 82.576 radno sposobnog stanovništva (29% radno sposobnog stanovništva KS), pri čemu je oko 49% bilo u radnom odnosu. Općina Ilidža je prema podacima o broju stanovnika u grupi između 15 i 64 godine bila na drugom mjestu sa 49.086 radno sposobnih stanovnika, dok je procenat zaposlenosti iznosio 43,3%.

Grafik 2. Analiza radne snage u KS na dan 31.12.2020. godine

Izvor: Zavod za statistiku i informatiku KS

Na nivou KS ukupan broj zaposlenog radno sposobnog stanovništva krajem 2020. godine iznosio je oko 50%. Najveći broj (28.803) je bio zaposlen u djelatnostima trgovine na veliko i malo, popravke motornih vozila i motocikala (prema klasifikaciji KD BiH 2010), što je praćeno sa 16.282 radnika u javnoj upravi i odbrani, te obaveznog socijalnog osiguranja i sa 14.144 radnika u prerađivačkoj industriji. Najmanji broj radnika sa područja KS je zaposleno u djelatnostima vađenja ruda i kamena i to svega 53.

Prema stepenu kvalifikacije, skoro 52% zaposlenih u KS ima srednji stepen obrazovanja. Visoko učešće u ukupnoj strukturi zaposlenih ima VSS stepen kvalifikacije, gdje je na kraju 2020. godine registrovano 45.121 zaposlenih sa završenim visokim stepenom obrazovanja, od čega je 2,4% doktora nauka, a 6,2% magistara.

Tabela 11. Zaposlenost po kvalifikacionoj strukturi u Općini Ilidža i Kantonu Sarajevo na dan 31.12.2020. godine

Stepen kvalifikacije	Općina Ilidža	Kanton Sarajevo	Udio Općine Ilidža u KS (%)
VSS	4.464	45.121	9,9%
VŠS	418	3.138	13,3%
SSS	14.445	74.884	19,3%
NSS	626	2.207	28,4%
VKV	113	1.073	10,5%
KV	1.314	14.268	9,2%
PK	145	691	20,9%
NK	362	2.832	12,8%
Ukupno	21.887	144.214	15,2%

Izvor: Zavod za statistiku FBiH

Prema podacima Zavoda za statistiku FBiH, ukupan broj zaposlenih na teritoriji Općine Ilidža se u toku 2020. godine smanjio za 2% u odnosu na prethodnu godinu. Najveći udio u ukupnoj strukturi zaposlenih ima SSS stepen kvalifikacije koji čini 66% svih zaposlenih na kraju 2020 godine.

3.2.2. Plaće

Prosječna neto plaća isplaćena na nivou KS u 2020. godini iznosila je 1.179 BAM i periodu od 2015. do 2020. godine rasla je po prosječnoj godišnjoj stopi od oko 3%. Najveća prosječna neto plaća u 2020. godini isplaćena je u Općini Centar (1.381 BAM) i u odnosu na kantonalni prosjek bila je veća za 17%. Uz Općinu Centar, općine Novo Sarajevo i Stari Grad su u 2020. godini zabilježile prosječnu neto plaću iznad kantonalnog prosjeka i to 1.324 BAM, odnosno 1.215 BAM.

U toku 2020. godine, prosječno isplaćena neto plaća na teritoriji Općine Ilidža iznosila je 962 BAM i bila je ispod kantonalnog prosjeka (1.179 BAM). U periodu od 2015. do 2020. godine prosječna neto plaća u okviru ove jedinice lokalne samouprave rasla je po prosječnoj godišnjoj stopi od 3,2% i ni u jednoj godini nije bila veća od kantonalnog prosjeka.

Tabela 12. Prosječne neto plaće u BAM po općinama u KS u periodu od 2015. do 2020. godine

Općina	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Centar	1.234	1.197	1.217	1.274	1.365	1.381
Hadžići	827	832	845	878	908	952
Ilidža	823	820	876	914	960	962
Ilijaš	645	638	661	682	703	730
Novi Grad	863	868	917	969	996	1.012
Novo Sarajevo	1.087	1.115	1.176	1.224	1.290	1.324
Stari Grad	1.000	1.027	1.041	1.050	1.143	1.215
Trnovo	813	814	776	949	1.010	1.018
Vogošća	772	763	788	823	822	880
KS	1.024	1.018	1.053	1.096	1.153	1.179

Izvor: Federalni zavod za statistiku

U pogledu visine isplaćene plaće po djelatnostima na kantonalnom nivou, najveće prosječne neto plaće isplaćivane su u finansijskim djelatnostima i djelatnostima osiguranja u cjelokupnom analiziranom periodu (2015. – 2020. godine). Prosječno isplaćena neto plaća u 2020. godini u ovoj vrsti djelatnosti iznosila je 1.724 BAM i za 46% je bila veća u odnosu na prosječnu neto plaću u KS. Nadalje, visoke prosječne neto plaće zabilježene su i u djelatnosti proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija, te je u 2020. godini visina isplaćene plaće u ovoj djelatnosti iznosila 1.712 BAM. Sa druge strane najniže prosječne neto plaće ostvarene su u djelatnosti pružanja smještaja, te pripreme i usluživanja hrane (548 BAM) i u administrativnim i pomoćnim uslužnim djelatnostima (613 BAM).

3.2.3. Analiza nezaposlenosti

Prema evidencijama JU Služba za zapošljavanje KS, ukupan broj nezaposlenih lica registrovan na dan 31.12.2020. godine na području KS iznosio je 63.496, odnosno 22,4% ukupno radno

sposobnog stanovništva. Najveći broj osoba koje su u potrazi za zaposlenjem registrovan je na području Općine Novi Grad i to 17.271 lica, što čini 27,2% ukupnog broja evidentiranih nezaposlenih lica na području KS.

Tabela 13. Nezaposlenost po kvalifikacionoj strukturi Općine Ilidža i Kantona Sarajevo

Stepen kvalifikacije	Općina Ilidža		Kanton Sarajevo		Odnos Općina Ilidža / KS (%)
	2020.	Stopa rasta 15. – 20. (%)	2020.	Stopa rasta 15. – 20. (%)	
VSS	1.364	2,1%	9.521	0,5%	14,3%
VŠS	93	(5,4%)	603	(6,1%)	15,4%
SSS	3.332	(2,1%)	20.241	(2,2%)	16,5%
NSS	52	(4,1%)	250	(6,5%)	20,8%
VKV	47	(8,4%)	249	(7,5%)	18,9%
KV	2.789	(3,2%)	16.304	(3,3%)	17,1%
PKV	76	(4,8%)	281	(5,1%)	27,0%
NKV	2.781	(3,7%)	16.047	(3,8%)	17,3%
Ukupno	10.534	(2,5%)	63.496	(2,6%)	16,6%

Izvor: Federalni zavod za statistiku i Javna Ustanova Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo

Općina Ilidža je krajem 2020. godine imala 10.534 registrovanih nezaposlenih lica i bila je na drugom mjestu, odmah iza Općine Novi Grad. Analizirajući strukturu nezaposlenosti po stepenu kvalifikacije kako na nivou KS, tako i na nivou Općine Ilidža, najveći broj lica koja su u potrazi za poslom imaju srednju stručnu spremu. Visok udio primjetan je i kod kvalifikovane radne snage kao i nekvalifikovanih radnika koji su činili skoro 51% strukture na nivou KS, odnosno 52,8% na nivou Općine Ilidža.

Tabela 14. Nezaposlenost na teritoriji Općine Ilidža po kvalifikacionoj strukturi, prikazano po godinama

Stepen kvalifikacije	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	Stopa rasta 15. -20. (%)	Indeks 20. / 15.
VSS	1.231	1.145	1.207	1.189	1.145	1.364	2,1%	110,8
VŠS	123	111	93	99	91	93	(5,4%)	75,6
SSS	3.700	3.623	3.427	3.309	3.051	3.332	(2,1%)	90,1
NSS	64	56	57	56	55	52	(4,1%)	81,3
VKV	73	62	61	52	42	47	(8,4%)	64,4
KV	3.277	3.049	2.934	2.772	2.583	2.789	(3,2%)	85,1
PKV	97	92	95	89	75	76	(4,8%)	78,4
NKV	3.362	3.275	3.078	2.954	2.799	2.781	(3,7%)	82,7
Ukupno	11.927	11.413	10.952	10.520	9.841	10.534	(2,5%)	88,3

Izvor: Federalni zavod za statistiku i Javna Ustanova Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo

Izuzimajući 2020. godinu, gdje su uslijed mjera primijenjenih radi suzbijanja COVID-19 pandemije mnogi privredni subjekti smanjivali broj radnika, kontinuirani pad broja nezaposlenih lica zabilježen je u period 2015. – 2019. godine. Najniža nezaposlenost u potpunom analiziranom periodu zabilježena je 2019. godine (9.841). Historijski gledano, na području

Općine Ilidža najveće učešće u strukturi lica evidentiranih od strane JU Službe za zapošljavanje KS imaju radnici sa završenom srednjom školom, dok je najmanje učešće zabilježeno kod radnika sa nezavršenom srednjom školom i visoko kvalifikovane radne snage.

3.3. Vanjskotrgovinska razmjena

Ukupna vrijednost vanjskotrgovinskog prometa KS u 2020. godini iznosila je 5,38 miliona BAM, od čega se 75,7% odnosi na uvoz roba i usluga, a 24,3% čini izvoz. Rast vanjskotrgovinske razmjene zabilježen je na kantonalnom nivou u periodu 2015. – 2020. godine, te je tako uvoz rastao po prosječnoj stopi od 2,64%, dok je izvoz imao stopu rasta od 5,43%.

Tabela 15. Vanjskotrgovinska razmjena Općine Ilidža i Kantona Sarajevo u 2020. godini

Pokazatelj	Općina Ilidža	Kanton Sarajevo	Odnos Općina Ilidža i KS (%)
Izvoz ('000 BAM)	176.657	1.308.666	13,5%
Uvoz ('000 BAM)	861.075	4.069.273	21,2%
Obim vanjskotrgovinske razmjene ('000 BAM)	1.037.732	5.377.939	19,3%
Stepen pokrivenosti uvoza izvozom (%)	20,5%	32,2%	-
Izvoz/pc (BAM)	2.492	3.104	-
Uvoz/pc (BAM)	12.147	9.653	-

Izvor: Zavod za statistiku i informatiku KS

Prema podacima Zavoda za statistiku i informatiku KS, u ukupnom izvozu najveće učešće ostvarile su Općina Centar (26,9%), Općina Novi Grad (20,1%) i Općina Ilijaš (16,2%). Općina Ilidža sa zabilježenih 176,6 hiljada BAM bila je 4. općina po visini ostvarenog izvoza na kantonalnom nivou. Industrija proizvodnje namještaja imala je najveću vrijednost u ostvarenom izvozu 2020. godine (319 miliona BAM), što je praćeno industrijom proizvodnje električne energije, plina, pare i klimatizacije (180 miliona BAM) i proizvodnjom prehrambenih proizvoda (139 miliona BAM).

U strukturi uvoza na nivou KS, Općina Ilidža je bila na trećem mjestu sa 21,2% ukupnog iznosa ostvarenog uvoza u 2020. godini poslije Općina Novi Grad i Novo Sarajevo, koje su u ukupnoj strukturi uvoza učestvovala sa 24,3%, odnosno 23,5%. Na kantonalnom nivou koks i rafinirani naftni proizvodi prednjače u strukturi uvoza sa 676 miliona BAM, što je praćeno uvozom prehrambenih proizvoda (329 miliona BAM) i kemikalija i kemijskih proizvoda (321 milion BAM).

Vanjskotrgovinski promet na teritoriji Općine Ilidža bilježi trend rasta u periodu 2015. – 2019. godine, pri čemu je u 2020. godini ostvaren pad od oko 3% u odnosu na prethodnu godinu.

Tabela 16. Vanjskotrgovinska razmjena Općine Ilidža u periodu 2015. – 2020. godine

Pokazatelj	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	Stopa rasta 15. – 20. (%)
Izvoz ('000 BAM)	76.939	79.957	124.634	133.113	168.755	176.657	18,1%
Uvoz ('000 BAM)	671.535	688.279	761.377	873.792	903.773	861.075	5,1%
Obim vanjsko - trgovinske razmjene ('000 BAM)	748.474	768.236	886.011	1.006.904	1.072.528	1.037.732	6,7%
Stepen pokrivenosti uvoza izvozom (%)	11,5%	11,6%	16,4%	15,2%	18,7%	20,5%	11,5%
Izvoz/pc (BAM)	1.122	1.156	1.792	1.899	2.392	2.492	17,3%
Uvoz/pc (BAM)	9.794	9.951	10.950	12.464	12.813	12.147	4,4%

Izvor: Zavod za statistiku i informatiku KS

U ukupnom analiziranom periodu izvoz na teritoriji Općine Ilidža rastao je po prosječnoj stopi od 18,1%. Sa druge strane uvoz je najveću vrijednost zabilježio u 2019. godini (oko 904 miliona BAM), dok je pad od skoro 5% zabilježen u 2020. godini.

Stopa pokrivenosti uvoza izvozom bilježi konstantan rast u cjelokupnom analiziranom periodu i na kraju 2020. godine iznosila je 20,5% (ispod kantonalnog prosjeka od 32,2%).

3.4. Poslovni ambijent

3.4.1. Uslovi poslovanja

KS, pa samom tim i Općina Ilidža, se odlikuje složenim i dugim birokratskim procedurama, naročito u segmentu registracije novih i gašenja postojećih preduzeća. Poslovno okruženje uz odsustvo adekvatnog institucionalnog okvira još uvijek nema adekvatnu podršku u promociji i razvoju preduzetništva. S tim u vezi, neophodno je raditi na jačanju sistema podrške preduzetničkim aktivnostima kroz unapređenje administrativnih aktivnosti, definisanje finansijskog okvira, smanjenje parafiskalnih nameta, te ostalih aktivnosti od značaja za jačanje preduzetničkih djelatnosti.

Aktivnosti na jačanju poslovnog ambijenta u KS karakteriše smanjivanje troškova registracije privrednih subjekata na 80 BAM (150 BAM na nivou FBiH) predstavljajući najniže troškove registracije u čitavoj FBiH. Nadalje, Zakonom o poticaju razvoja male privrede na nivou KS definisano je da se budžetom na godišnjem nivou planiraju sredstva u vrijednosti od 0,5% budžeta prethodne godine kao podsticaj preduzetništvu. Navedeni zakon pored finansijske podrške definiše i razvoj preduzetničkih inkubatora sa ciljem podsticanja razvoja preduzetnika.

Prikupljanje potrebnih dozvola za rad još uvijek je na niskom nivou razvoja u smislu digitalizacije i uspostavljanja elektronskog sistema za prikupljanje dokumenata. S tim u vezi, još uvijek ne

postoji mogućnost registracije preduzeća korištenjem elektronskih platformi državnih i drugih organa.

3.4.2. Poslovne zone

Poslovne zone predstavljaju jedan od glavnih pokretača ekonomskog razvoja lokalnih zajednica i čine ih privredni subjekti koji su grupisani na određenom prostoru predviđenom za privredne djelatnosti, i sa izgrađenom pripadajućom saobraćajnom, komunalnom, ali i energetsom infrastrukturom. Poslovne zone nude niz prednosti za svoje korisnike, poput manjih troškova zakupa, lakšeg pristupa kapitalu, benefita u poreskoj politici i slično.

Prema Odluci u poslovnim zonama Općine Ilidža iz 2013. godine, područje Općine dijeli se na pet poslovnih zona:

- Extra zona;
- Prva poslovna zona;
- Druga poslovna zona;
- Treća poslovna zona;
- Četvrta poslovna zona.

Služba za prostorno uređenje Općine Ilidža nadležna je za praćenje i provođenje propisa iz oblasti prostornog uređenja, vođenje upravnih postupaka, izradu prijedloga rješenja i drugih akata, obilazak lokacija, identifikacija parcela i iskolčavanje objekata, kao i pružanje stručne pomoći strankama prilikom uvida u plansku dokumentaciju.

Općina Ilidža raspolaže sa oko 360 ha zemljišta koje se može iskoristiti u svrhu izgradnje privrednih i industrijskih zona, uključujući i već izgrađene zone. Trenutno postoje dvije industrijske zone, koje su u privatnom vlasništvu (Famos Hrasnica i PZ Bosanka Blažuj), pri čemu atraktivne lokacije za izgradnju novih poslovnih zona predstavljaju lokalitet Rakovice (stari put prema Mostaru), te područje Vlakova u neposrednoj blizini autoputa. Prema podacima Službe za prostorno uređenje, potencijal Općine Ilidža ogleda se u identifikovane 22 lokacije koje predstavljaju područja za razvoj poslovno-industrijskih zona, a koje zahtijevaju daljnje razmatranje.

3.5. Struktura privrede

Zavod za statistiku FBiH sva privredna društva koja posluju u ovom entitetu razvrstava prema Klasifikaciji djelatnosti koja je uspostavljena 2010. godine („KD BiH 2010“). Navedene klasifikacija uključuje sljedeće djelatnosti:

- A Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov
- B Vađenje ruda i kamena
- C Prerađivačka industrija
- D Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija
- E Snabdijevanje vodom; uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša
- F Građevinarstvo
- G Trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikala
- H Prijevoz i skladištenje
- I Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo)
- J Informacije i komunikacije
- K Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja
- L Poslovanje nekretninama
- M Stručne, naučne i tehničke djelatnosti
- N Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti
- O Javna uprava i odbrana; obavezno socijalno osiguranje
- P Obrazovanje
- Q Djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite
- R Umjetnost, zabava i rekreacija
- S Ostale uslužne djelatnosti
- T Djelatnosti domaćinstava kao poslodavca; djelatnosti domaćinstava koja proizvode različita dobra i obavljaju različite usluge za vlastite potrebe
- U Djelatnosti vanteritorijalnih organizacija i organa

Pod pravnim licem Zavod za statistiku FBiH podrazumijeva pravno lice, jedinice u sastavu i obrtničku djelatnost.

Prema podacima Zavoda za statistiku FBiH, u strukturi poslovnih subjekata po klasifikaciji djelatnosti najveće učešće na nivou KS zauzimaju subjekti registrovani za obavljanje djelatnosti trgovine na veliko i malo, popravak motornih vozila i motocikala (28,1%). Na kantonalnom nivou visok udio u ukupnoj strukturi privrednih subjekata zauzimaju i preduzeća registrovana za obavljanje ostalih uslužnih djelatnosti (14,8%).

Od 2.053 pravna lica koja obavljaju djelatnosti prijevoza i skladištenja na nivou KS, čak 69% ih je lokacijski smješteno na teritoriji Općine Ilidža. U isto vrijeme 37,3% preduzeća iz oblasti poslovanja nekretninama, odnosno 35% pravnih subjekata iz oblasti vađenja ruda i kamena se nalazi na teritoriji Općine Ilidža.

Tabela 17. Pregled registrovanih subjekata na nivou Općine Ilidža i KS na 31.12.2019. godine po KD BiH 2010

Klasifikacija djelatnosti	Općina Ilidža		Kanton Sarajevo		Učešće Općine u KS (%)
	Broj registrovanih subjekata	% učešće	Broj registrovanih subjekata	% učešće	
A	97	1,6%	673	1,7%	14,4%
B	7	0,1%	20	0,1%	35,0%
C	549	8,9%	3.187	8,2%	17,2%
D	7	0,1%	75	0,2%	9,3%
E	18	0,3%	95	0,2%	18,9%
F	335	5,5%	1.481	3,8%	22,6%
G	2.113	34,4%	10.859	28,1%	19,5%
H	316	5,1%	2.053	5,3%	69,0%
I	429	7,0%	3.203	8,3%	13,4%
J	121	2,0%	1.178	3,0%	10,3%
K	57	0,9%	556	1,4%	10,3%
L	398	6,5%	1.066	2,8%	37,3%
M	371	6,0%	3.532	9,1%	10,5%
N	289	4,7%	1.354	3,5%	21,3%
O	45	0,7%	389	1,0%	11,6%
P	75	1,2%	527	1,4%	14,2%
Q	90	1,5%	776	2,0%	11,6%
R	237	3,9%	1.907	4,9%	12,4%
S	589	9,6%	5.706	14,8%	10,3%
T	-	-	1	0,003%	0%-
U	-	-	30	0,1%	0%-
Ukupno	6.143	100,0%	38.668	100,0%	18,7%

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Ukupan broj registrovanih pravnih subjekata na teritoriji Općine Ilidža na dan 31.12.2019. godine iznosio je 6.143, od čega 34,4% preduzeća obavlja djelatnosti trgovine na veliko i malo, popravak motornih vozila i motocikala što je iznad kantonalnog prosjeka. Sa druge strane pojedinačno učešće subjekata registrovanih za ostale djelatnosti bilo je ispod 10% u ukupnoj strukturi privrednih društava na teritoriji ove jedinice lokalne samouprave.

3.6. Mala, srednja i velika preduzeća

Zakon o računovodstvu i reviziji FBiH definiše kriterije za klasifikaciju preduzeća koja posluju na teritoriji ovog entiteta. U skladu sa navedenim zakonom pravni subjekti se razvrstavaju na mala, srednja i velika uzimajući u obzir prosječan broj zaposlenih u toku poslovne godine, visinu prihoda i vrijednost poslovne imovine. Navedeni pokazatelji se utvrđuju na datum sastavljanja finansijskih izvještaja pri čemu pravno lice mora ispunjavati najmanje dva od tri kriterija određene kategorije da bi bilo svrstano u istu. U slučaju da pravni subjekt po osnovu jednog

kriterija spada u veliko preduzeće, a po osnovu druga dva u malo, njegova krajnja klasifikacija će biti srednje preduzeće.

Tabela 18. Kriteriji za klasifikaciju pravnih lica

Veličina privrednog društva	Kriterij
Mikro	Nije definisano
Malo	<50 zaposlenih <1 miliona BAM poslovne imovine <2 miliona BAM prihoda
Srednje	≥50 <250 zaposlenih ≥1 <4 miliona BAM poslovne ≥2 <8 miliona BAM prihoda
Veliko	≥250 zaposlenih ≥4 miliona BAM poslovne imovine ≥8 miliona BAM prihoda

Izvor: Zakon o računovodstvu i reviziji FBiH

Za potrebe ove analize izvršena je klasifikacija pravnih subjekata koji posluju na teritoriji Općine Ilidža prema broju zaposlenih na osnovu podataka LRC d.o.o. Sarajevo („LRC“). Sva pravna lica organizovana kao društva sa ograničenom odgovornošću koja podliježu obavezi dostavljanja finansijskih izvještaja Finansijsko-informatičkoj agenciji („FIA“) obuhvaćena su bazom podataka kojom raspolaže LRC. S tim u vezi, ukupan broj pravnih lica registrovanih na području Općine je 1.725, od čega najveći broj pravnih subjekata ima ispod 50 zaposlenih (96%). Prema ukupnom broju zaposlenih (20.156), mala preduzeća zapošljavaju njih skoro 41%, što ukazuje da su takva pravna lica pokretači privrednog razvoja Općine Ilidža.

Tabela 19. Pregled pravnih lica na teritoriji Općine Ilidža prema broju zaposlenih na dan 31.12.2020. godine

Vrsta djelatnosti prema KD BiH 2010	Preduzeća					
	Mala		Srednja		Velika	
	Broj preduzeća	Broj zaposlenih	Broj preduzeća	Broj zaposlenih	Broj preduzeća	Broj zaposlenih
A	12	57	1	87	-	-
B	5	54	-	-	-	-
C	157	1.029	14	1.539	2	1.449
D	1	1	-	-	-	-
E	3	43	-	-	-	-
F	139	1.002	8	875	-	-
G	567	2.795	17	1.786	4	2.725
H	67	434	1	54	1	513
I	41	372	6	636	-	-
J	54	324	-	-	2	1.114
K	8	47	-	-	-	-
L	265	483	-	-	-	-
M	150	615	1	76	-	-
N	133	413	5	476	-	-
O	-	-	-	-	-	-
P	18	266	4	398	-	-
Q	17	151	3	264	-	-
R	6	17	-	-	-	-
S	13	61	-	-	-	-
T	-	-	-	-	-	-
U	-	-	-	-	-	-
Ukupno	1.656	8.164	60	6.191	9	5.801

Izvor: LRC d.o.o., PwC analiza

Najveći broj pravnih subjekata je registrovan za obavljanje djelatnosti trgovine na veliko i na malo, popravak motornih vozila i motocikala. S tim u vezi 588 pravnih lica je registrovano za obavljanje te djelatnosti sa 7.306 zaposlenih što čini 36% ukupnog broja zaposlenih u svih preduzećima na teritoriji Općine Ilidža. U segmentu malih preduzeća, visok broj zaposlenih (preko 1.000) zabilježen je i u segmentima prerađivačke industrije i građevinarstva, u kojima posluje 157, odnosno 139 subjekata.

U segmentu srednjih preduzeća, uz pravna lica registrovana za djelatnost trgovine na veliko i na malo, popravak motornih vozila i motocikala, visok udio imaju i pravna lica registrovana za prerađivačku djelatnost, gdje posluje 14 pravnih lica sa 1.539 zaposlenih.

Ukupno 9 velikih preduzeća posluje na teritoriji Općine Ilidža. Pored 4 pravna lica koja su registrovana za obavljanje djelatnosti trgovine na veliko i na malo, popravak motornih vozila i motocikala sa 2.725 zaposlenih (skoro 47% ukupnog broja radnika velikih preduzeća), po 2

preduzeća posluju u segmentu prerađivačke industrije i djelatnosti informacije i komunikacije, dok je 1 preduzeće registrovano za djelatnost prijevoza i skladištenja.

3.6.1. Rezultati istraživanja provedenog upitnika među privrednim subjektima na teritoriji Općine Ilidža

Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža proveden je sa ciljem prepoznavanja potreba privrednika, kao i uticaju COVID-19 pandemije na poslovanje, te sagledavanja drugih poteškoća u poslovanju s kojima se susreću.

Upitnik je sadržavao 42 pitanja, koja su, radi efikasnijeg sagledavanja stanja i potreba privrednika, grupisana u 4 kategorije:

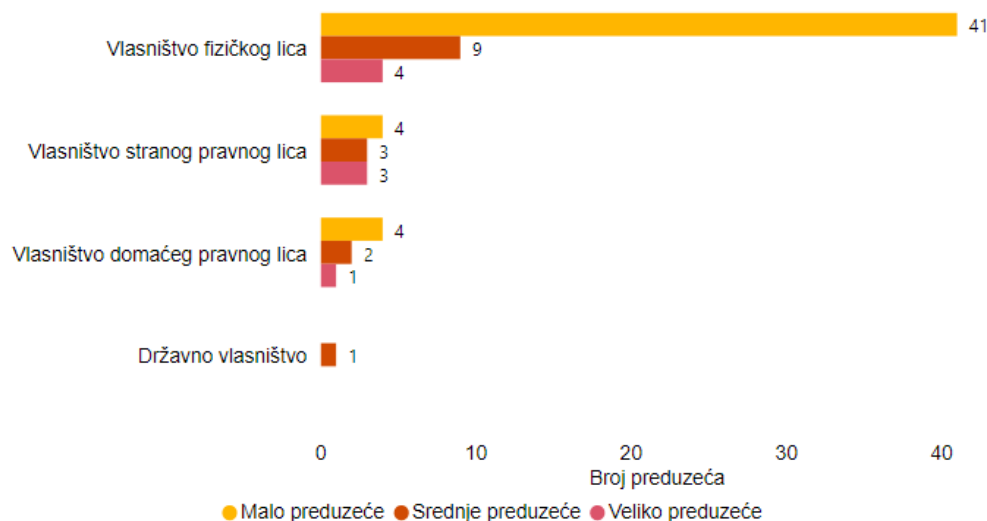
- Općenito,
- Poslovno okruženje,
- COVID-19 i
- Lokalna samouprava.

Upitnik je poslan na email adrese 629 preduzeća, a ispunjen je od strane 72 ispitanika (11,45%).

3.6.1.1. Kategorija „Općenito“

Od ukupnog broja preduzeća koja su ispunila upitnik, njih 49 (68%) klasifikovano je kao malo preduzeće, 15 (21%) kao srednje i 8 (11%) kao veliko preduzeće. 20 preduzeća je počelo sa radom prije 2000. godine, dok je u periodu od 2000. do 2010. godine i poslije 2010. godine registrovano po 26 preduzeća.

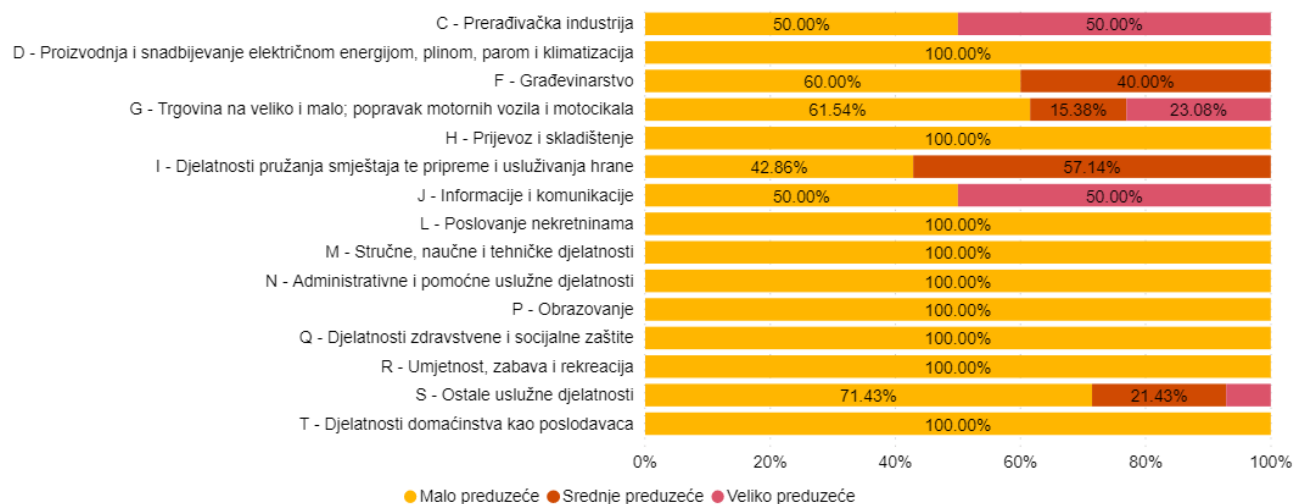
Grafik 3. Vlasnička struktura preduzeća po osnovu klasifikacione skupine

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Najveći broj preduzeća, bez obzira na klasifikacionu skupinu, je u vlasništvu fizičkog lica, međutim interesantno je da je 20% srednjih i 37,5% velikih preduzeća koja su popunila upitnik (u odnosu na 8% malih preduzeća) u vlasništvu stranog pravnog lica.

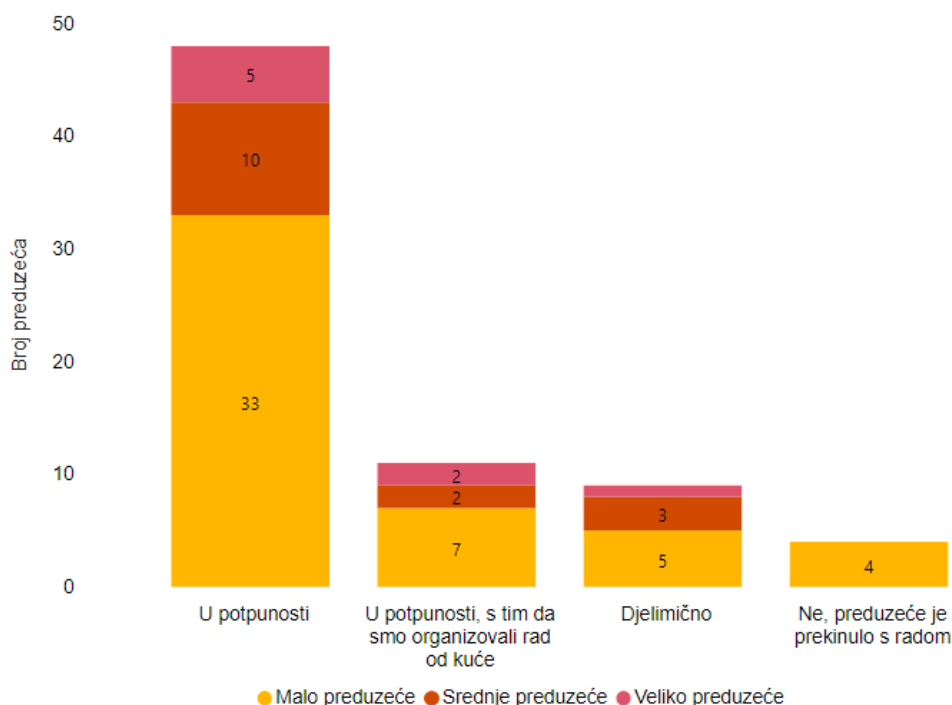
Grafik 4. Vrsta djelatnosti po kvalifikacionoj grupi

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Upitnik je najvećim dijelom popunjen od strane firmi iz djelatnosti građevinarstva, trgovine na veliko i malo i popravke motornih vozila i motocikala, te ostalih uslužnih djelatnosti. Velika i srednja preduzeća su primarno organizovana u ove tri skupine djelatnosti, te u djelatnosti pružanja smještaja i prerađivačkoj industriji.

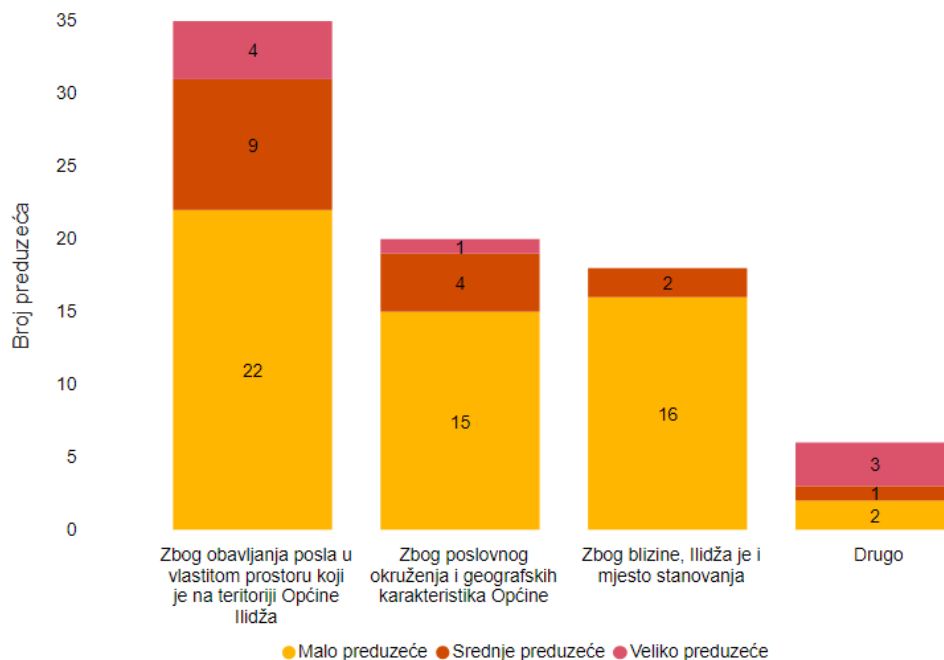
Grafik 5. Pregled preduzeća prema operativnom statusu

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Od ukupnog broja ispitanika, skoro 82% je još uvijek u potpunosti operativno, s tim da je jedan dio preduzeća organizovao rad od kuće. 9 preduzeća (12,5%) djelimično je operativno, dok su 4 preduzeća (5,56%) prekinula sa radom. Sva 4 pripadaju skupini malih preduzeća.

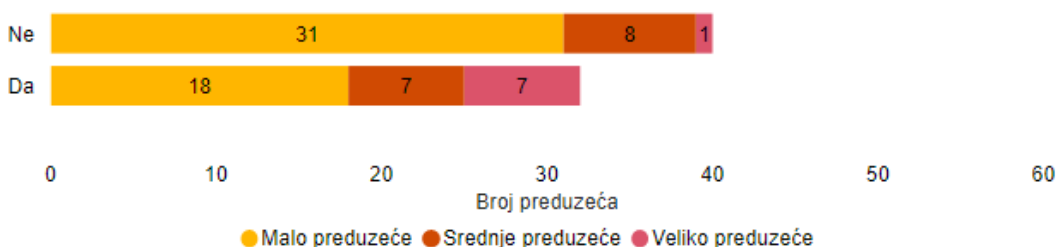
Grafik 6. Razlozi registrovanja preduzeća na području Općine Iliđa

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Iliđa

Kao glavni razlog registrovanja preduzeća na području Općine Iliđa, preduzeća su navela posjedovanje vlastitog prostora na teritoriji Općine. Također bitni razlozi su poslovno okruženje i geografske karakteristike Općine, ali i činjenica da je Iliđa ujedno i mjesto stanovanja (što je veoma bitan razlog kada su u pitanju mala preduzeća). Od drugih razloga, preduzeća su navela pronalazak adekvatnog poslovnog prostora za iznajmljivanje, pronalazak slobodnog zemljišta za izgradnju, te potrebu za otvaranjem poslovne jedinice na području Općine Iliđa.

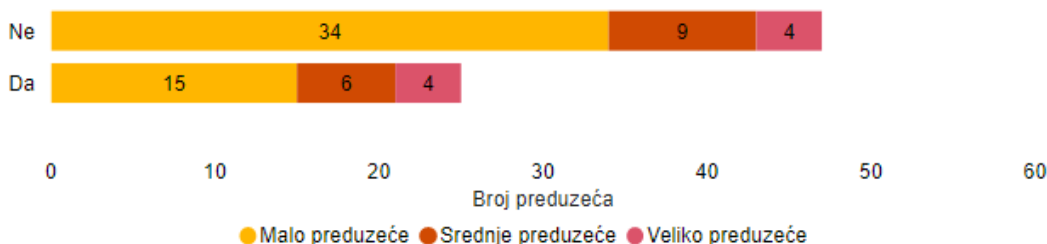
Grafik 7. Pregled preduzeća koja ostvaruju uvoz proizvoda i usluga

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

U pogledu uvoza, 55,5% ispitanika ne vrši nabavke proizvoda i usluga izvan granica BiH. Sa druge strane od 32 preduzeća koja nabavljaju proizvode i usluge iz inostranstva, više od polovine su mala preduzeća.

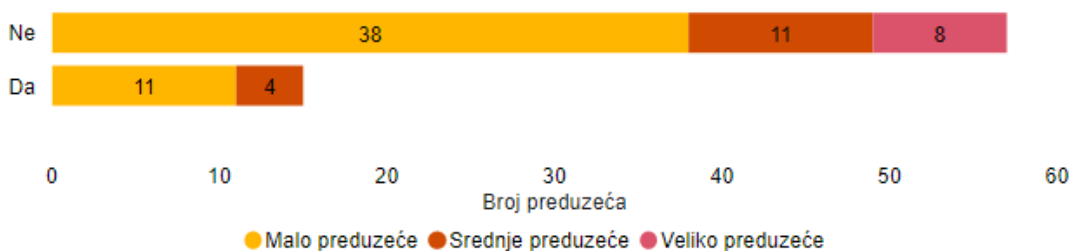
Grafik 8. Pregled preduzeća koja ostvaruju izvoz proizvoda i usluga

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

47 preduzeća, koja su popunila anketu, ne vrši plasman proizvoda i usluga u inostranstvo. Sa druge strane, skoro 35% ispitanika ostvaruje zaradu od prodaje proizvoda i usluga izvan granica BiH, od čega je čak 15 malih preduzeća.

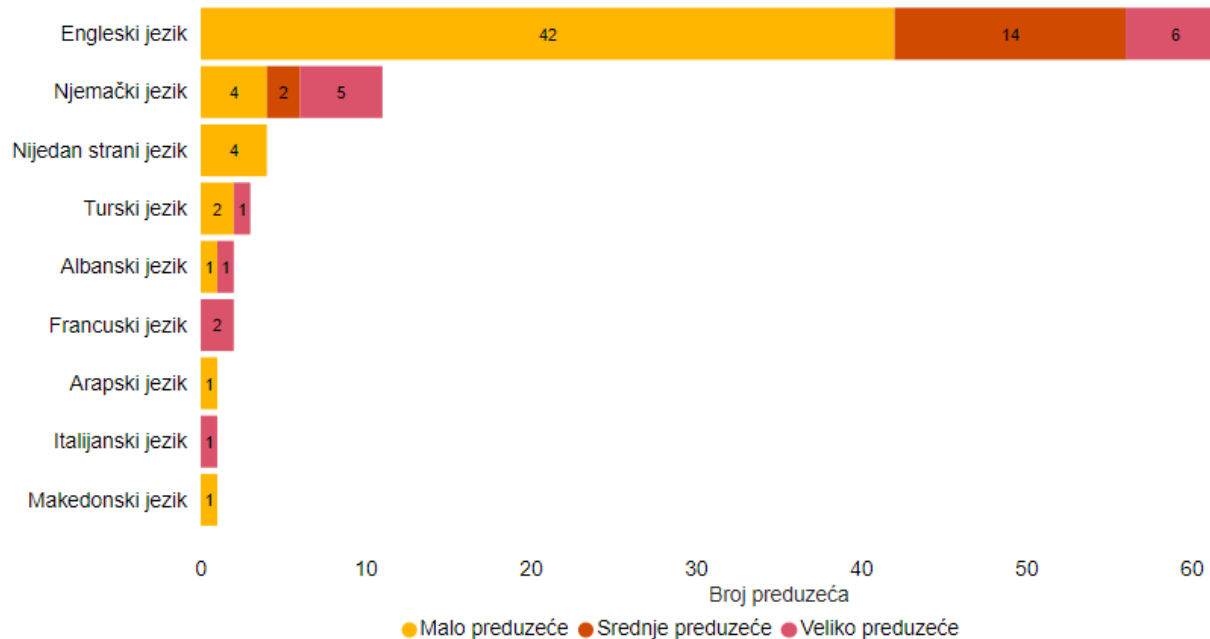
Grafik 9. Pregled preduzeća koja ostvaruju nabavku i/ili prodaju preko sajмова

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Veoma mali postotak (21%) od ukupnog broja anketiranih preduzeća vrši nabavku i/ili prodaju preko sajмова i primarno se radi o malim preduzećima.

Grafik 10. Pregled poznavanja stranih jezika od strane zaposlenih u upravi preduzeća

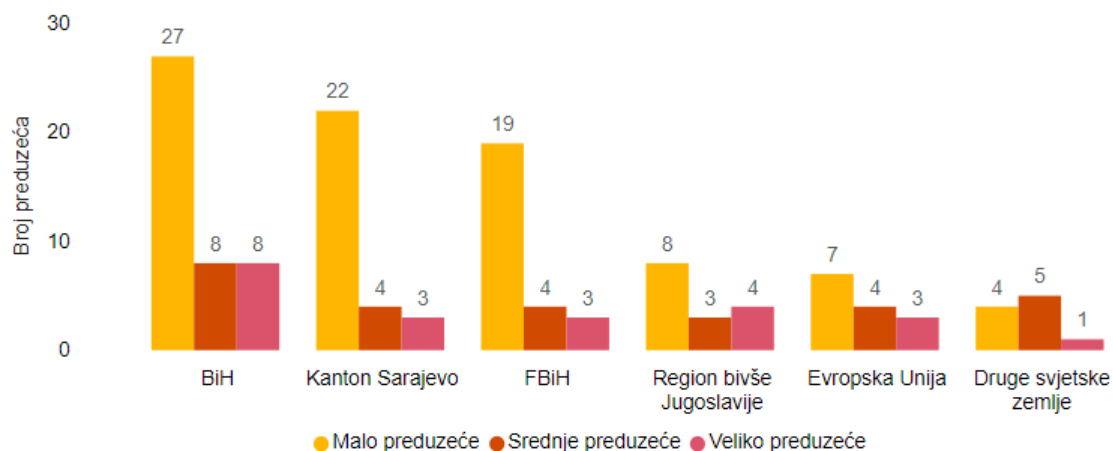
Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

U upravi većine preduzeća (njih 86%) govori se engleski jezik, koji se ističe kao najzastupljeniji strani jezik. Od ostalih jezika zastupljeni su njemački, turski, albanski, francuski, arapski, italijanski i makedonski jezik. Od ukupnog broja ispitanika, u upravi 4 preduzeća ne govori se nijedan strani jezik. Sva 4 preduzeća su mala preduzeća, što može predstavljati kompetitivni nedostatak na tržištu, uz ionako otežano poslovanje malih preduzeća.

3.6.1.2. Kategorija „Poslovno okruženje“

U okviru ove kategorije, ispitanici su odgovarali na 15 pitanja sa ciljem sticanja boljeg razumijevanja da li su izvozno orijentisani, sa kojim poteškoćama se susreću u poslovanju, da li su zadovoljni kvalitetom radnog kadra, te na koji način se on može poboljšati.

Grafik 11. Prodajna orijentacija (plasman proizvoda i usluga) u 2020. godini

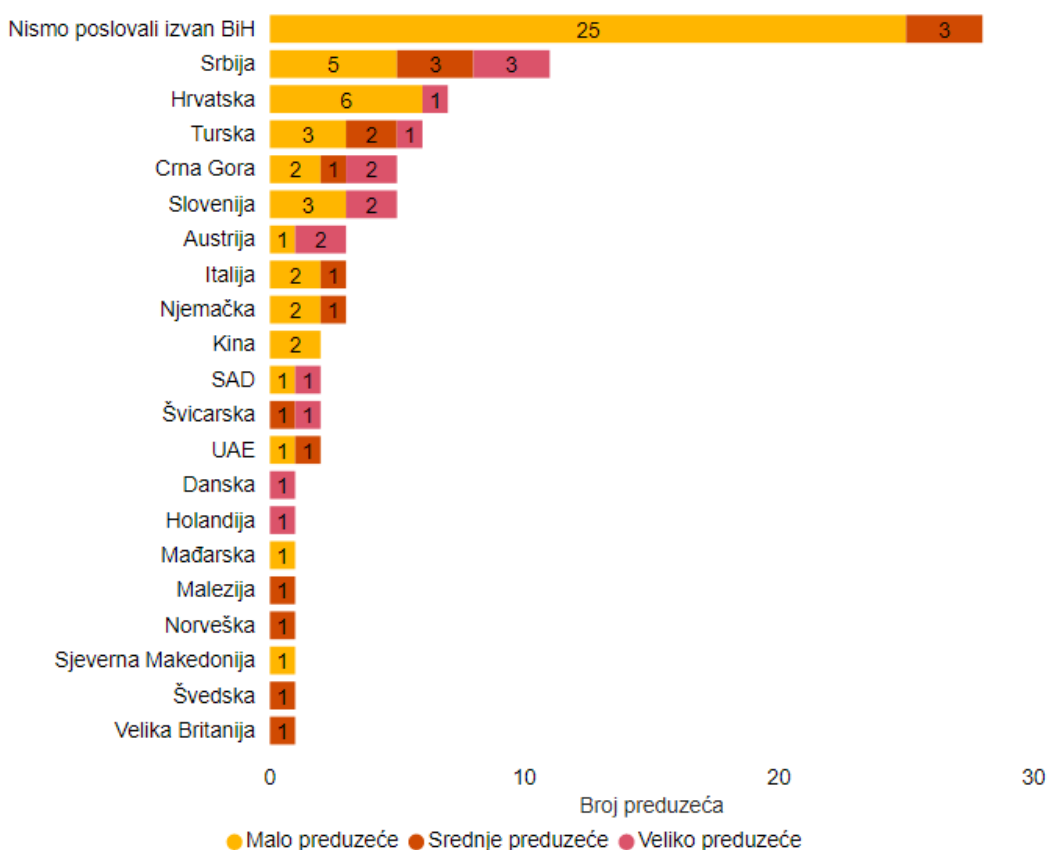

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Primarna prodajna orijentacija većine preduzeća sa područja Općine Ilidža (bez obzira da li se radi o malim, srednjim ili velikim preduzećima) je teritorija BiH, FBiH i KS.

Uzimajući u obzir klasifikaciju djelatnosti, fokus na lokalno tržište prvenstveno imaju preduzeća koja posluju u djelatnosti građevinarstva, prerađivačke industrije i trgovine na veliko i malo zajedno sa popravkom motornih vozila i motocikala. S druge strane, na zemlje regiona, EU i druge svjetske zemlje većinom su orijentisana preduzeća koja posluju u oblasti ostalih uslužnih djelatnosti, djelatnosti hotelijerstva i ugostiteljstva.

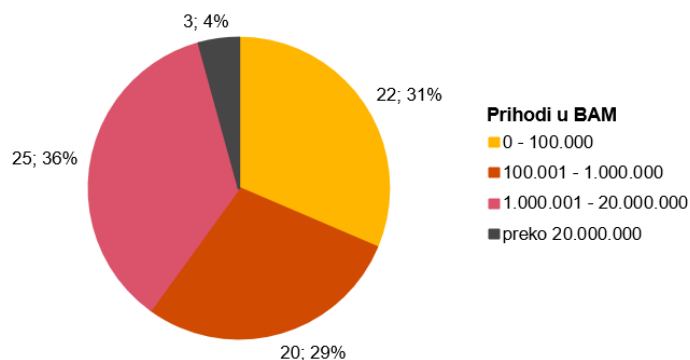
Grafik 12. Pregled zemalja u kojima su preduzeća poslovala u toku 2020. godine

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Većina preduzeća koja su popunila upitnik (njih 39%), naznačila su da nisu poslovala izvan BiH u toku 2020. godine. U ovaj broj ne ulaze velika preduzeća, obzirom da su se svi ispitanici iz ove skupine izjasnili kako su poslovali bar u jednoj od zemalja regiona, EU ili svijeta.

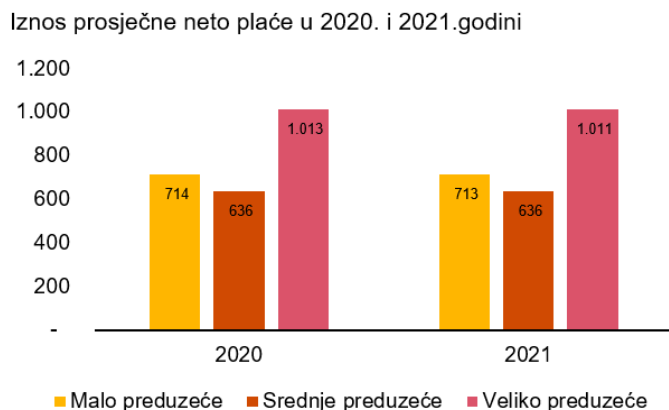
Grafik 13. Pregled preduzeća po visini ostvarenih prihoda od prodaje u toku 2020. godine

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Od 72 ispunjene ankete, 70 preduzeća podijelilo je informacije o ostvarenom prihodu u protekloj godini. Najveći broj preduzeća ostvario je prihod između 1.000.000 BAM i 20.000.000 BAM i to skoro 36% od ukupnog broja preduzeća koja su dostavila informaciju u vezi ovog pitanja.

Grafik 14. Pregled prosječnih neto plaća u 2020. i 2021. godini

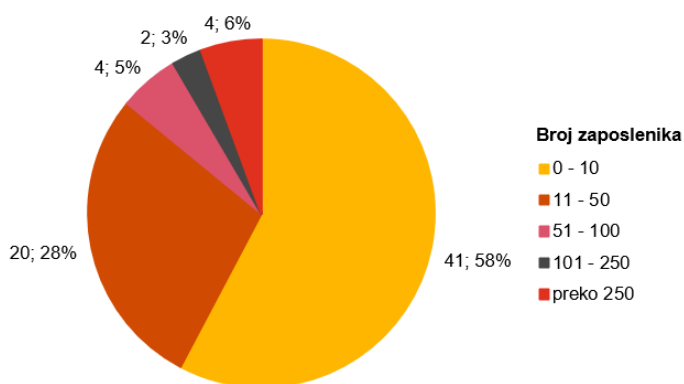

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Podatke o prosječnim neto plaćama u 2020. i 2021. godini dostavilo je 57 preduzeća. Podaci pokazuju da se plate nisu značajno mijenjale u 2021. u odnosu na 2020. godinu, te da su najmanju prosječnu neto plaću, kao što je i očekivano, imala mala preduzeća.

S druge strane, jedino su velika preduzeća imala prosječnu neto plaću iznad općinskog prosjeka za 2020. godinu (BAM 962), dok nijedna od ove tri skupine nije imala prosječnu neto plaću iznad kantonalnog prosjeka za 2020. godinu (BAM 1.179)

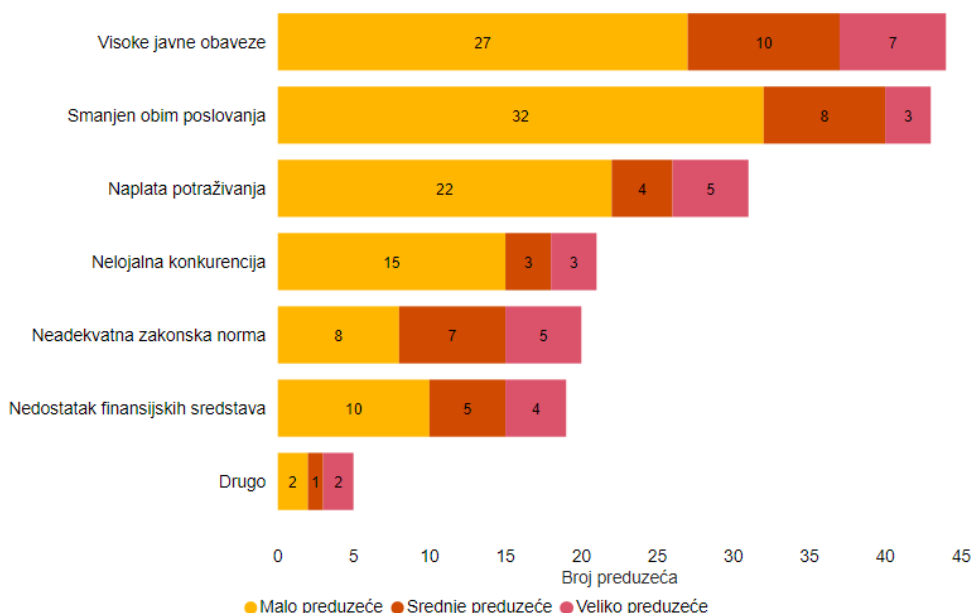
Grafik 15. Struktura preduzeća prema broju zaposlenih

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Najveći postotak firmi na području Općine Ilidža (58% ispitanika) zapošljava do 10 osoba, od čega polovina ima 5 ili manje zaposlenika. S druge strane, samo 4 firme, koje su popunile anketu, zapošljavaju preko 250 osoba, i sve 4 pripadaju skupini velikih preduzeća.

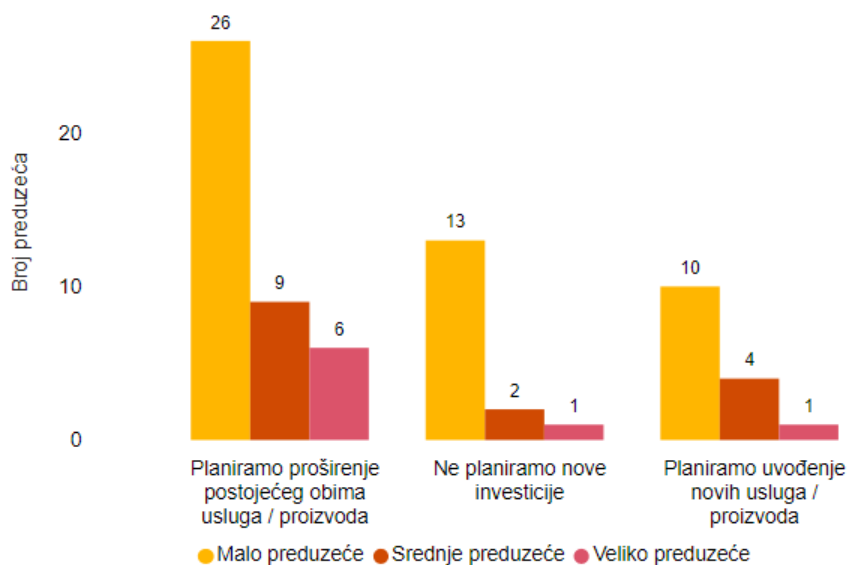
Grafik 16. Glavne poteškoće u poslovanju sa kojima se preduzeća suočavaju

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Poteškoće s kojima se susreću preduzeća na području Općine Ilidža u njihovom poslovanju su raznovrsne, i u većini slučajeva ispitanici su navodili dva ili više odgovora na ovo pitanje. Najčešći odgovor bile su visoke javne obaveze, koje je kao odgovor navelo 65% ukupnog broja ispitanika, te čak 7 od 8 velikih preduzeća koja su popunila upitnik. Visoke javne obaveze praćene su smanjenim obimom poslovanja, koji je ujedno predstavljao i najčešće biranu poteškoću u poslovanju od strane malih preduzeća, te problemima u naplati potraživanja.

Grafik 17. Planovi za nove investicije i proširenje poslovanja na području Općine Ilidža

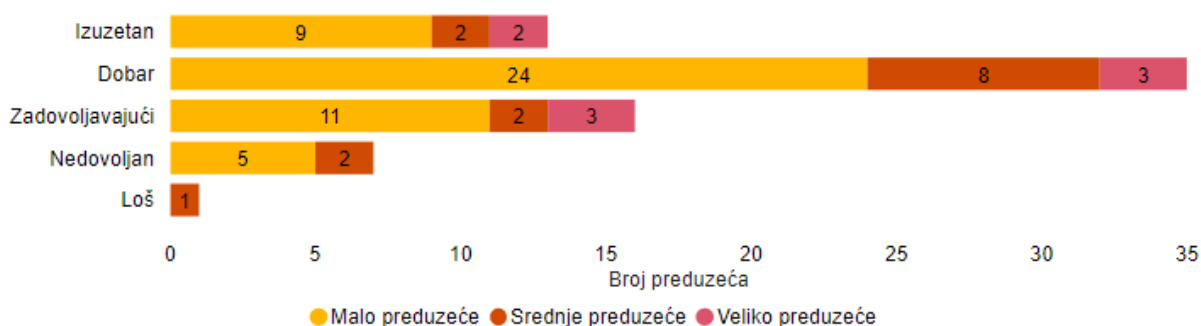

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Broj ispitanika koji iznajmljuju prostor na području Općine Ilidža i onih koji posjeduju vlastiti prostor je gotovo podjednak, uz veoma malu prednost onih koji koriste vlastite prostorije. 77% ispitanika smatra da prostor u kom se nalaze pruža mogućnosti za proširenje poslovnih aktivnosti.

Većina ispitanika, tačnije njih 57% planira u narednom periodu proširiti postojeći obim usluga i proizvoda, 21% ispitanika planira uvođenje novih usluga i proizvoda, dok 22% ne planira nove investicije.

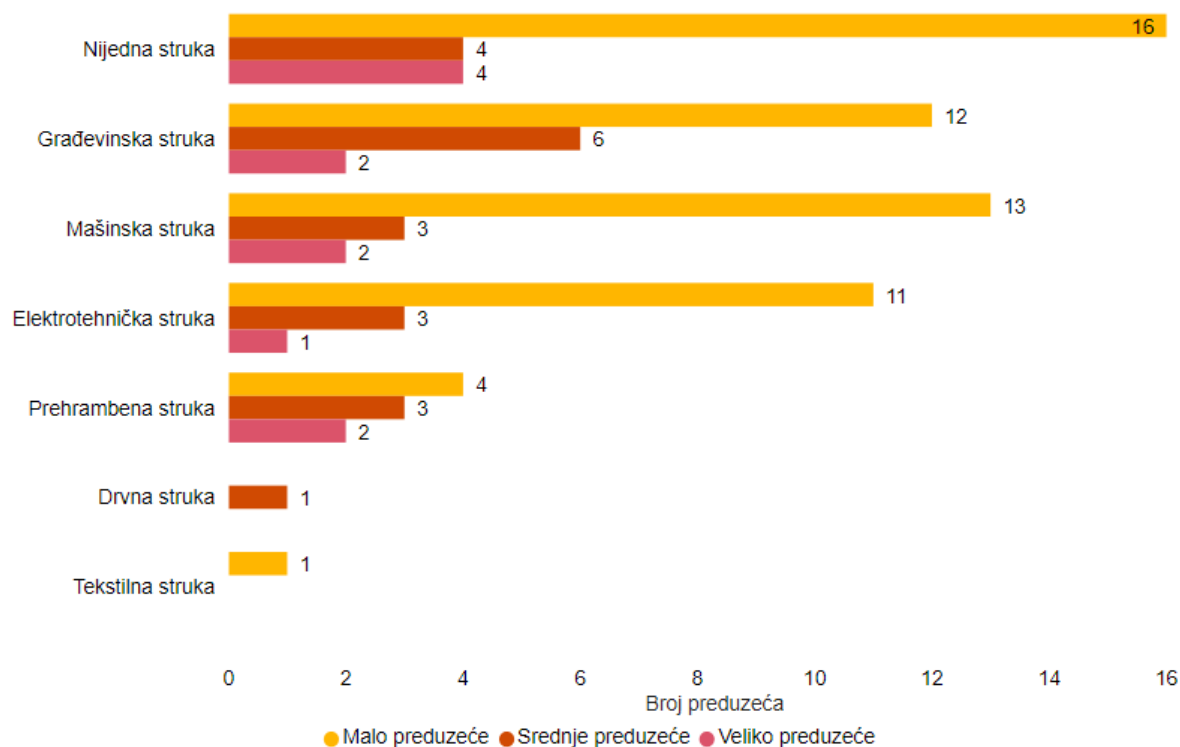
Grafik 18. Ocjena kvaliteta radne snage

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

67% ispitanika ocijenilo je radnu snagu ocjenama „izuzetna“ i „dobra“, dok je samo 11% ispitanika dalo ocjenu „nedovoljan“ i „loš“.

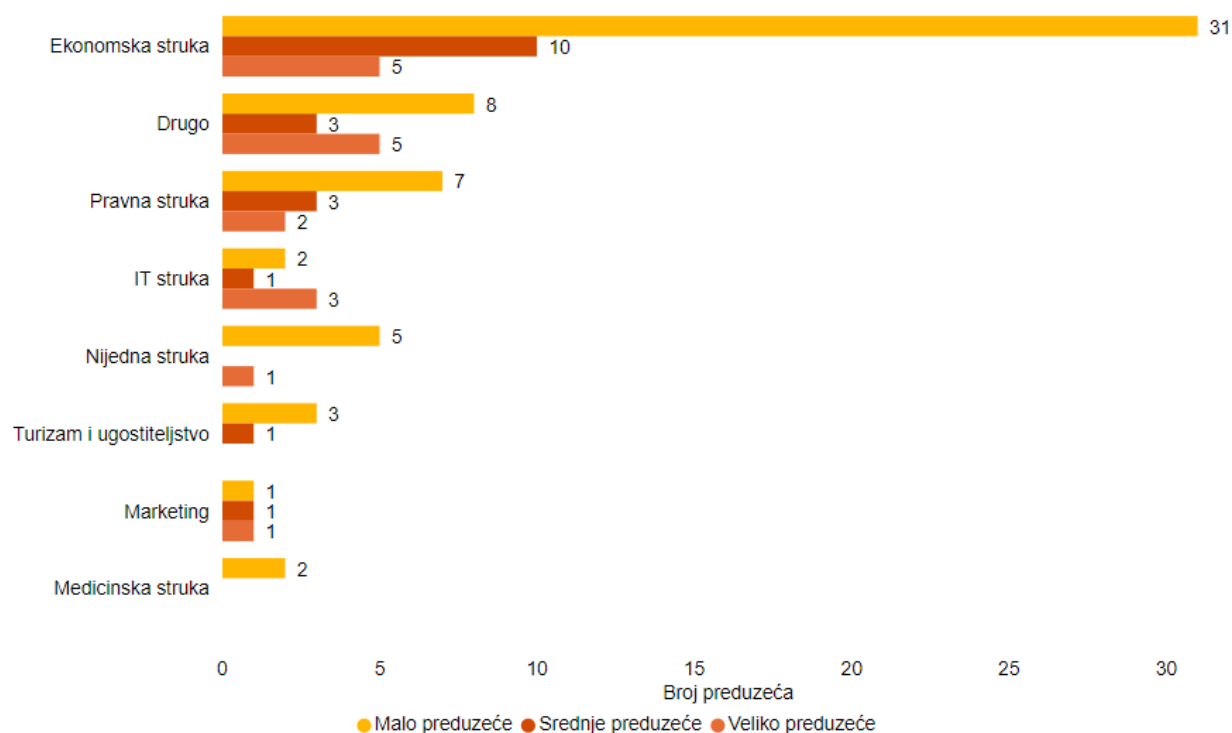
Grafik 19. Pregled profila kadrova proizvodne struke koji će biti potrebni u narednih 5 godina

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Ispitanici su na pitanje o kadrovima proizvodne struke koji će biti potrebni u narednih 5 godina davali više od jednog odgovora. Najveći broj njih smatra da u narednih 5 godina neće biti potrebni kadrovi proizvodne struke i to 24 anketirana preduzeća. Sa druge strane, oko 28% ispitanika smatra da će profili građevinske struke biti potrebni u budućem periodu. Nadalje, ispitanici su označili da su i mašinska i elektrotehnička struka od izuzetne važnosti za naredni period od 5 godina.

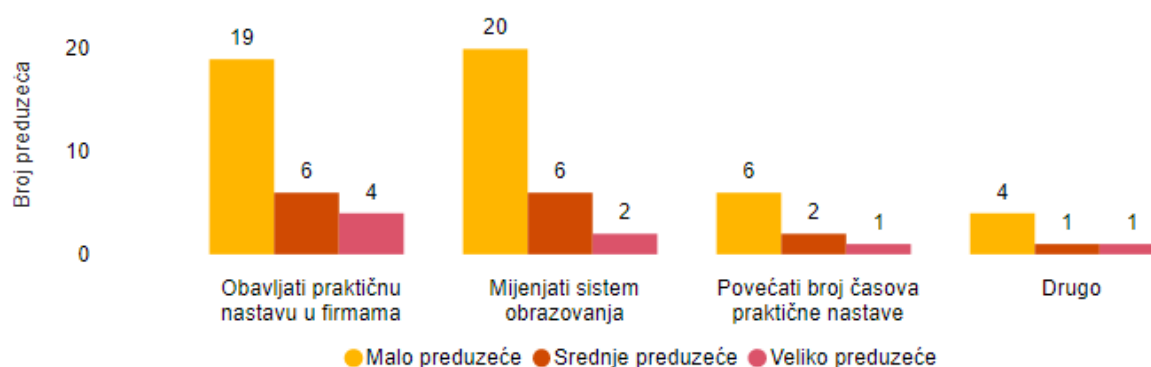
Grafik 20. Pregled profila kadrova neproizvodne struke koji će biti potrebni u narednih 5 godina

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

U pogledu kadrova neproizvodne struke koji će biti potrebni u narednih 5 godina, ispitanici su imali mogućnost izbora više od jednog odgovora. S tim u vezi, najveći broj preduzeća smatra da će profili ekonomske i pravne struke biti potrebni u narednom periodu. Od drugih struka, ispitanici su naveli inženjere saobraćaja, transport i logistiku, IT struku, turizam i ugostiteljstvo, marketing, medicinsku struku, kao i srednja strukovna obrazovanja.

Grafik 21. Pregled mjera koje je neophodno poduzeti u svrhu stvaranja kvalitetnijih radnih kadrova

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

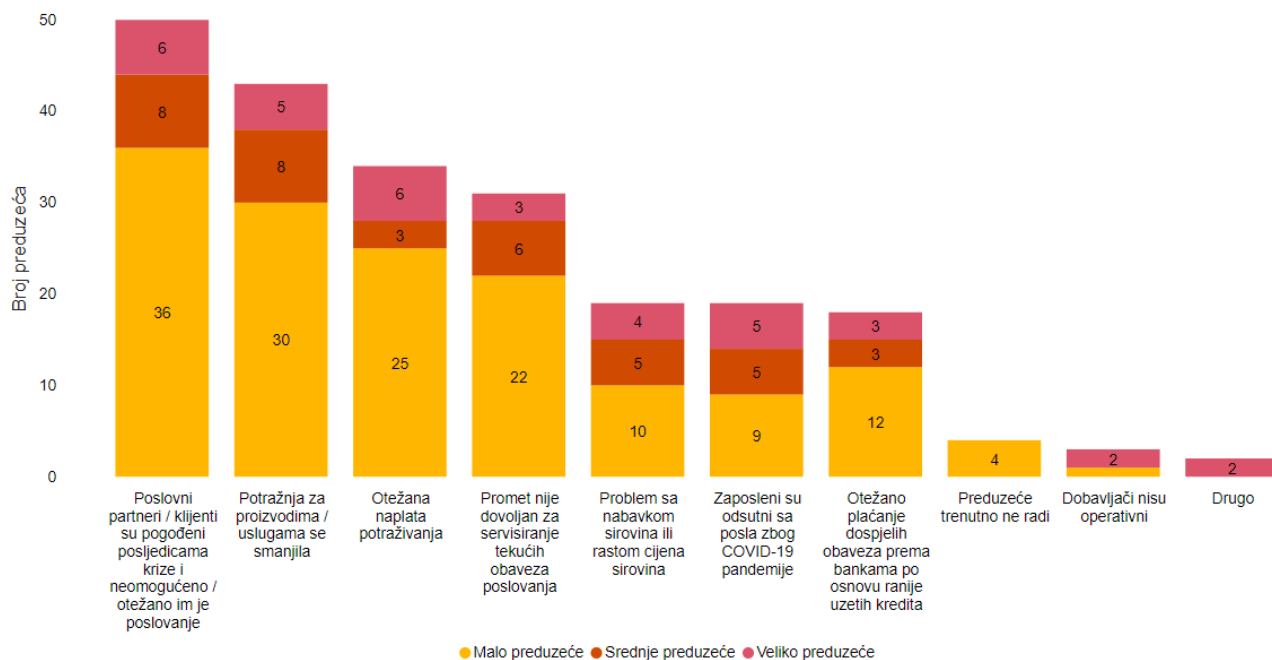
Tek nešto malo više od pola ispitanika izjavilo je da nemaju poteškoće u poslovanju zbog nepostojanja specifičnih profesija i kvalifikacija. S druge strane, svi ispitanici smatraju da je

neophodno poduzeti određene mjere kako bi se stvorio kvalitetniji kadar. Gotovo jednak broj ispitanika (po cca 40%) smatra da bi trebalo omogućiti obavljanje praktične nastave u firmama i mijenjati sistem obrazovanja. Od drugih mjera istaknuto je povećanje broja časova praktične nastave, mijenjanje sistema obrazovanja, upoznavanje kadrova sa najnovijim trendovima, ali i edukovanje nastavnog osoblja.

3.6.1.3. Kategorija „COVID-19“

Ispitanici su u kategoriji vezanoj za COVID-19 pandemiju odgovarali na 14 pitanja sa ciljem razumijevanja kako je pandemija uticala na njihovo poslovanje, koje su mjere poduzimali da bi ublažili posljedice, te na koji način Općina Ilidža može pomoći privrednicima u ovom dijelu.

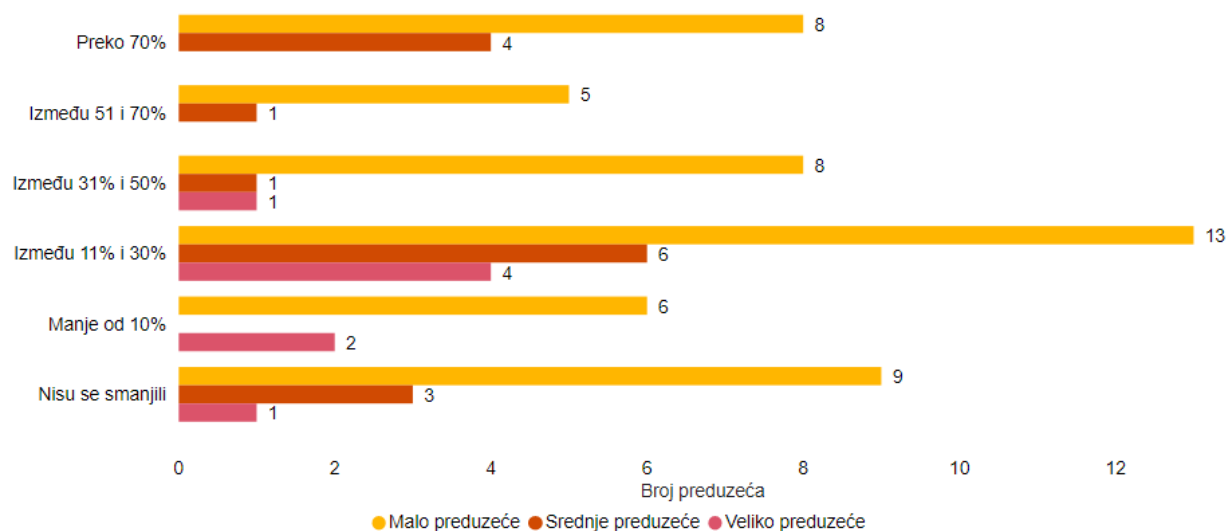
Grafik 22. Pregled problema u poslovanju izazvanih COVID-19 pandemijom

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

U pogledu poslovnih problema sa kojima se preduzeća suočavaju, a izazvana su pandemijom COVID-19, najveći broj ispitanika (69%) naveo je da je onemogućeno ili otežano poslovanje sa poslovnim partnerima / klijentima. Nadalje, došlo je do smanjenja potraživanja za proizvodima i uslugama, kao i otežane naplate već postojećih potraživanja, što je značajno uticalo na smanjenje priliva sredstava, koja su neophodna za servisiranje tekućih obaveza poslovanja.

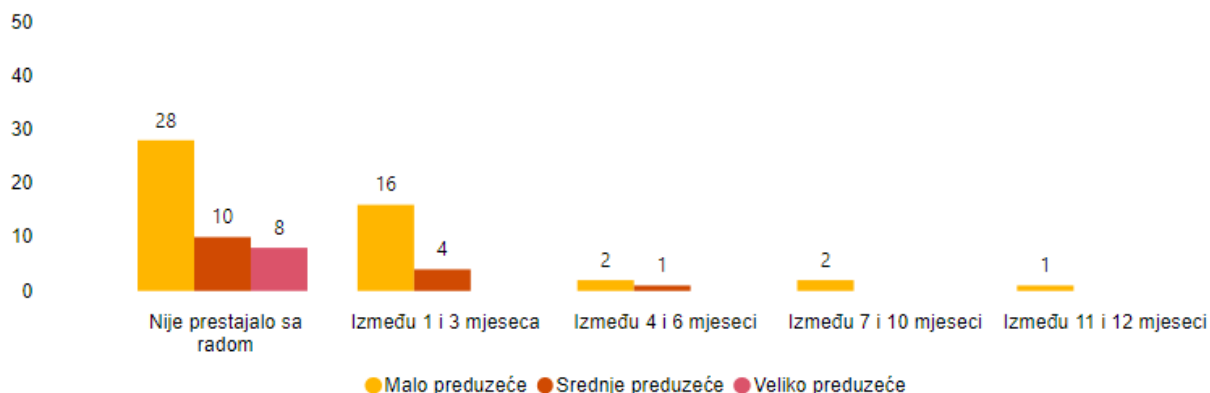
Grafik 23. Pad prihoda u 2020. godini uslijed COVID-19 pandemije

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Najveći broj preduzeća je, uslijed COVID-19 pandemije, zabilježio pad prihoda u prošloj godini između 11% i 30%. Pad prihoda je najviše pogodio mala preduzeća, dok su velika preduzeća poslovala najstabilnije, te je pad prihoda iznad 50% pogodio isključivo mala i srednja preduzeća. 11% ispitanika zabilježilo je pad prihoda do 10%, dok je 18% njih izjavilo da nisu imali nikakvo smanjenje prihoda.

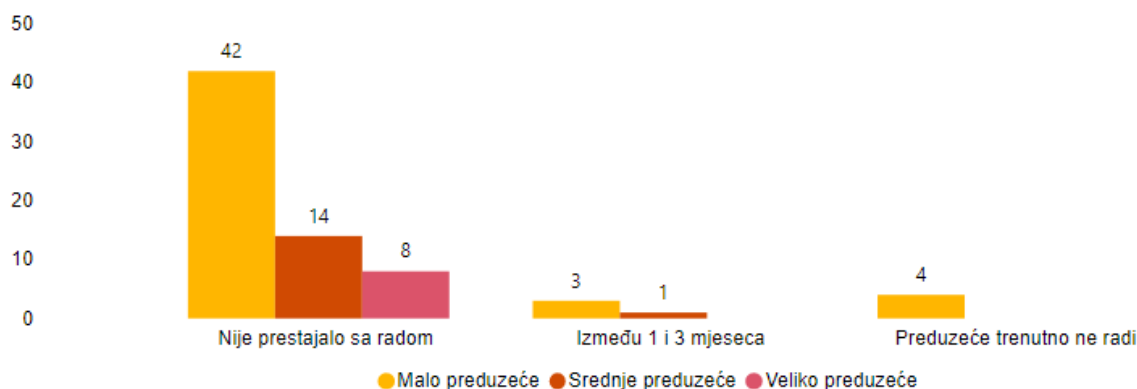
Grafik 24. Period obustave rada preduzeća u 2020. godini uslijed COVID-19 pandemije

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Podaci o obustavi rada u 2020. godini, uslijed COVID-19 pandemije pokazuju da nijedno veliko preduzeće nije prestajalo sa radom, te da je COVID-19 pandemija u ovom pogledu najviše uticala na mala preduzeća. 43% od ukupnog broja malih preduzeća, koji su popunili upitnik, nije bilo u potpunosti operativno tokom 2020. godine, pri čemu najveći broj takvih preduzeća nije bio operativan u periodu od 1 do 3 mjeseca.

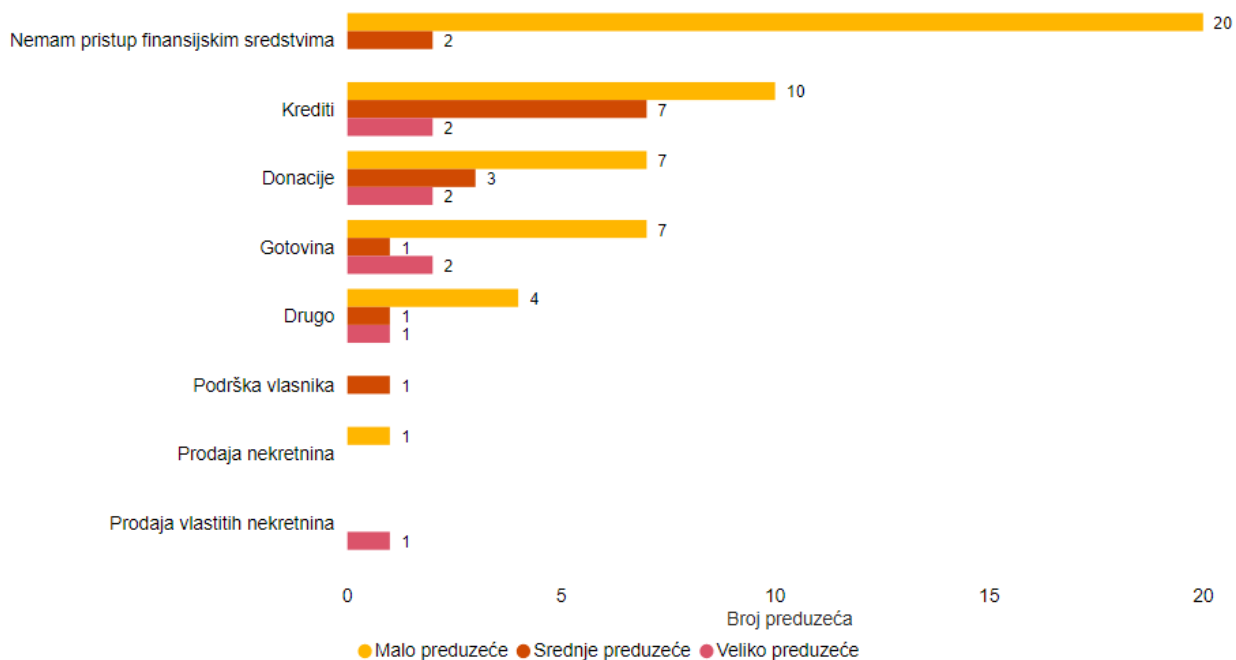
Grafik 25. Period obustave rada preduzeća u 2021. godini uslijed COVID-19 pandemije

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Od ukupnog broja ispitanika, skoro 89% nije prestajalo sa radom u toku 2021. godine, od čega najveći broj se odnosi na mala preduzeća. Sa druge strane, 4 mala preduzeća su u potpunosti prestala sa radom, dok je isti broj preduzeća bio neoperativan u periodu od 1 do 3 mjeseca u tekućoj godini.

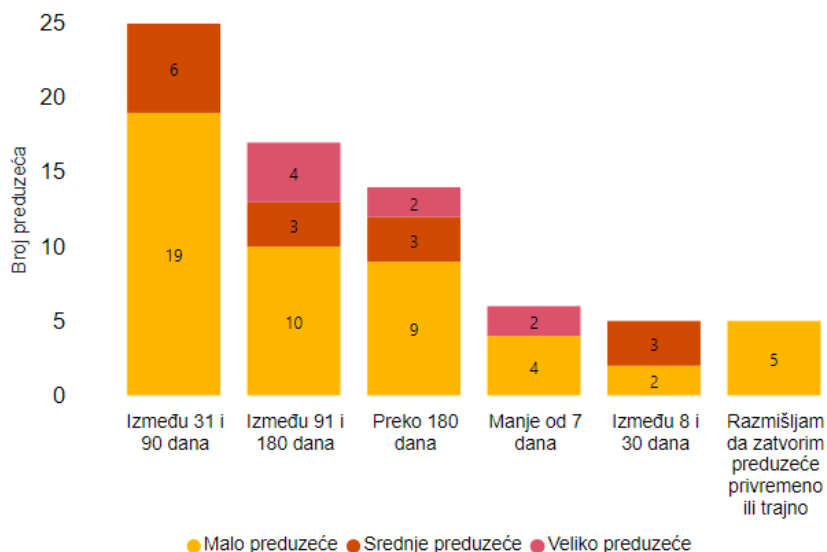
Grafik 26. Pregled izvora finansiranja kojima preduzeće ima pristup, a koji bi mogli pomoći pri ublažavanju negativnih posljedica COVID-19 pandemije

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Čak 17 preduzeća (14 malih i tri srednja) izjavilo je da ne planira održati kontinuitet poslovnog procesa. Većina preduzeća, posebno malih, nema pristup finansijskim sredstvima koja bi im pomogla da ublaže negativne posljedice izazvane COVID-19 pandemijom. Sa druge strane, oslonac u prevazilaženju krize izazvane pandemijom najveći broj preduzeća (26%) vidi u kreditnom zaduženju. Skoro 17% ispitanika izlaz iz krize vidi u korištenju sredstava koja će se dobiti kroz donacije, a 14% rješenje vidi u korištenju vlastitog novca.

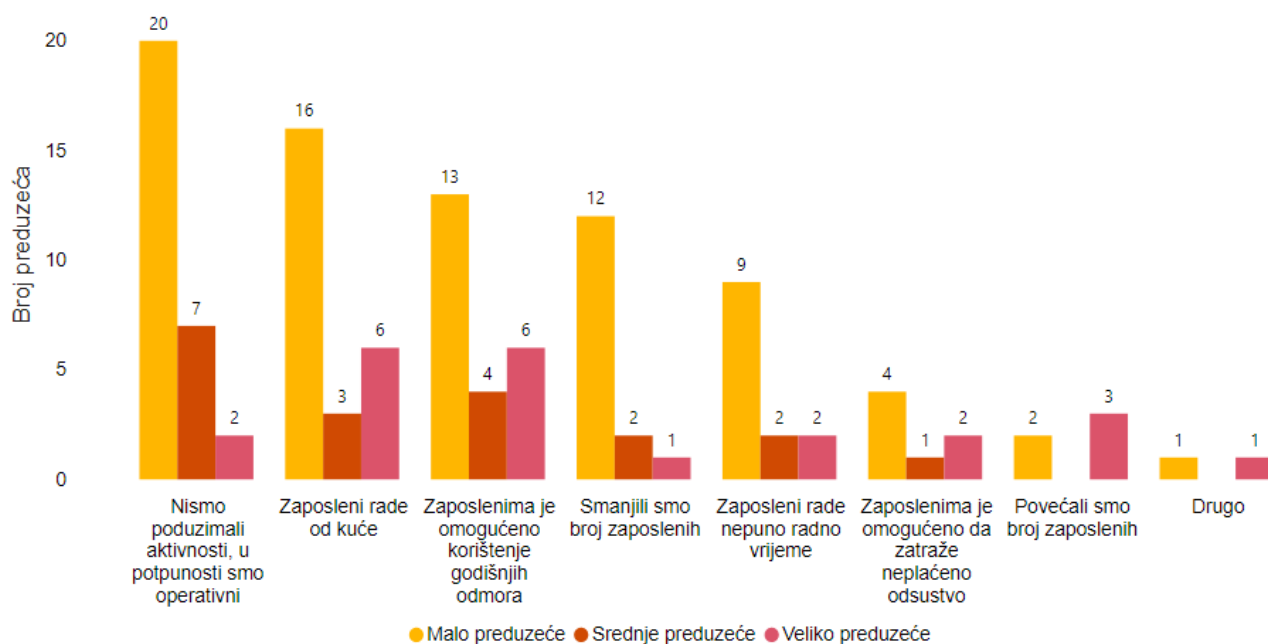
Grafik 27. Vrijeme potrebno da preduzeće u potpunosti obnovi poslovanje uslijed negativnih posljedica COVID-19 pandemije

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Najveći broj preduzeća (skoro 35%) vidi da je oporavak od posljedica COVID-19 pandemije, moguće ostvariti u periodu između 31 i 90 dana, od čega najveći broj istih se odnosi na mala preduzeća. Sa druge strane 5 preduzeća smatra da nije moguće oporaviti poslovanje od posljedica krize i razmišljaju o privremenom ili trajnom zatvaranju preduzeća.

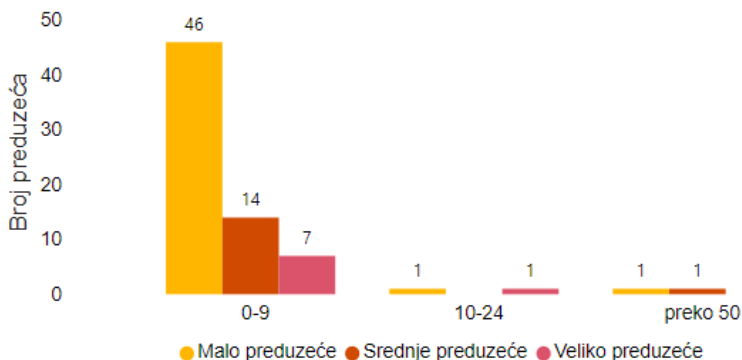
Grafik 28. Aktivnosti koje je preduzeće preduzelo ili bila prisiljeno preduzeti u dijelu upravljanja ljudskim resursima, a posljedica su COVID-19 pandemije

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Čak 40% od ukupnog broja ispitanika nije poduzimalo nikakve aktivnosti u vezi upravljanja ljudskim resursima kao odgovor na posljedice izazvane COVID-19 pandemijom. Od ostalih aktivnosti, najveći broj ispitanika je organizovao rad od kuće i omogućio zaposlenicima korištenje godišnjih odmora, dok je skoro 21% ispitanika smanjilo broj zaposlenih kako bi redukovali operativne troškove.

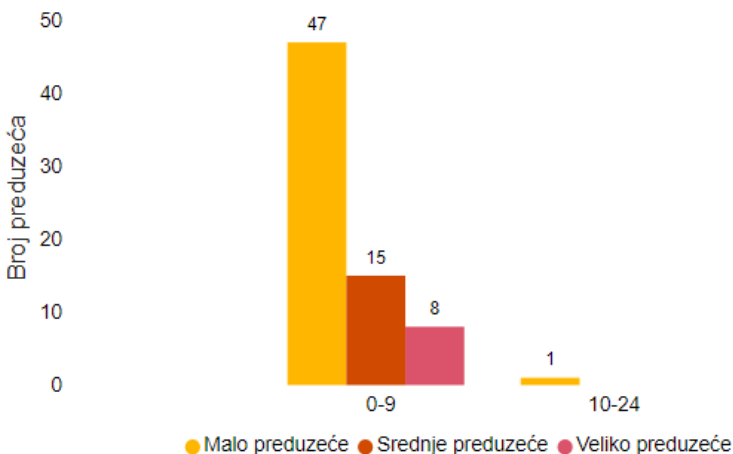
Grafik 29. Broj otpuštenih radnika uslijed COVID-19 pandemije u 2020. godini

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Čak 93% ispitanika je izjavilo da su otpustili do 9 radnika u toku 2020. godine kao rezultat COVID-19 pandemije, pri čemu najveći broj otpuštenih radnika je zabilježen u malim preduzećima.

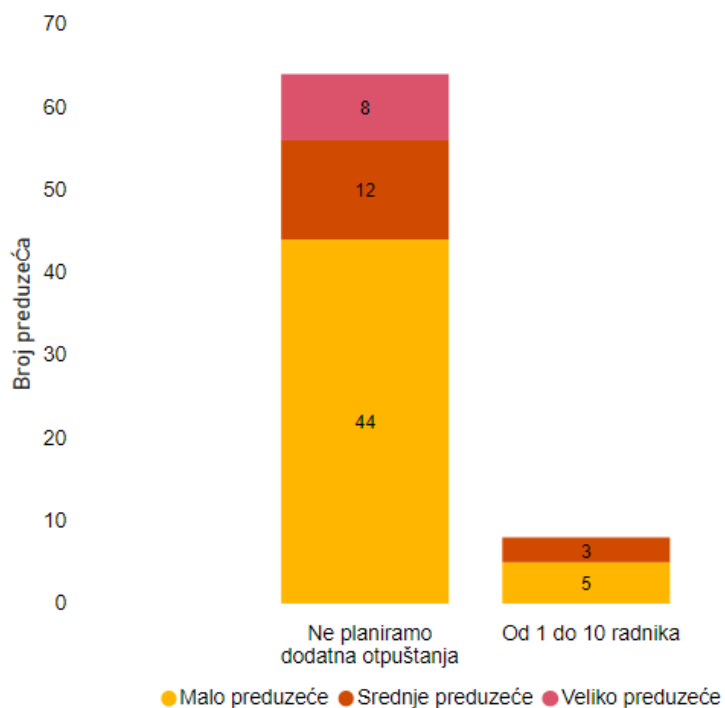
Grafik 30. Broj otpuštenih radnika uslijed COVID-19 pandemije u 2021. godini

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Trend smanjenja broja zaposlenih je nastavljen i u 2021. godini, te je tako 97% ispitanika izjavilo da su smanjili broj zaposlenih do 9 radnika u prva 3 mjeseca tekuće godine.

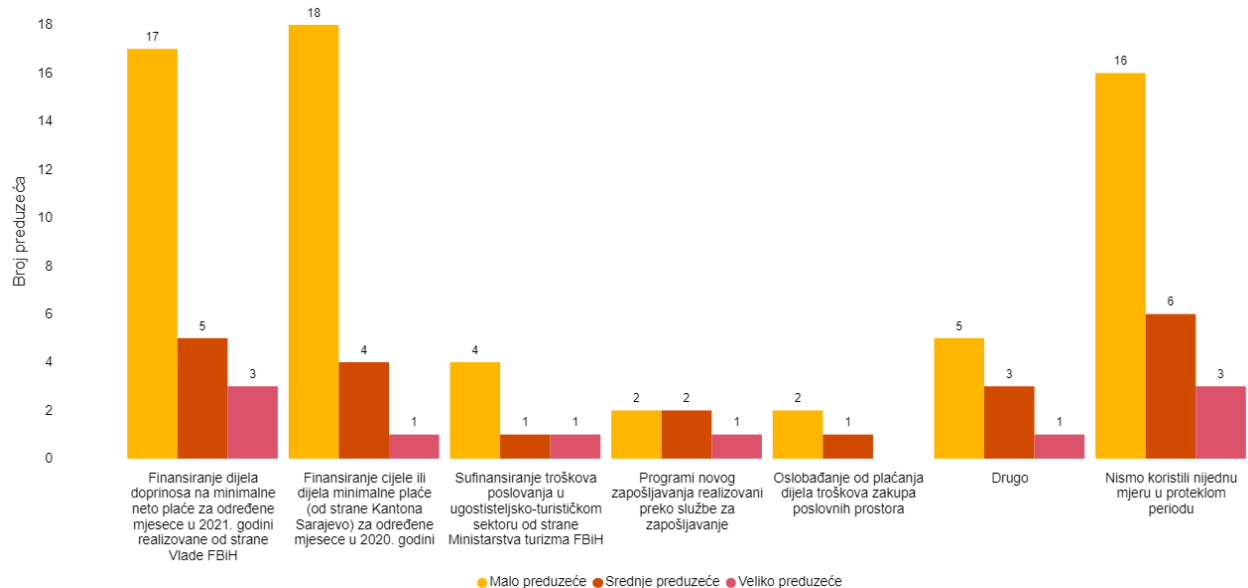
Grafik 31. Da li planirate otpuštanje radnika do kraja 2021. godine kao rezultat COVID-19 pandemije

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Skoro 89% ispitanika je izjavilo da ne planiraju dodatna otpuštanja do kraja 2021. godine, od čega najveći broj se odnosi na mala preduzeća. Sa druge strane, 5 malih i 3 srednja preduzeća planiraju dodatno otpustiti od 1 do 10 radnika.

Grafik 32. Korištene mjere za ublažavanje negativnih posljedica izazvanih Covid-19 pandemijom

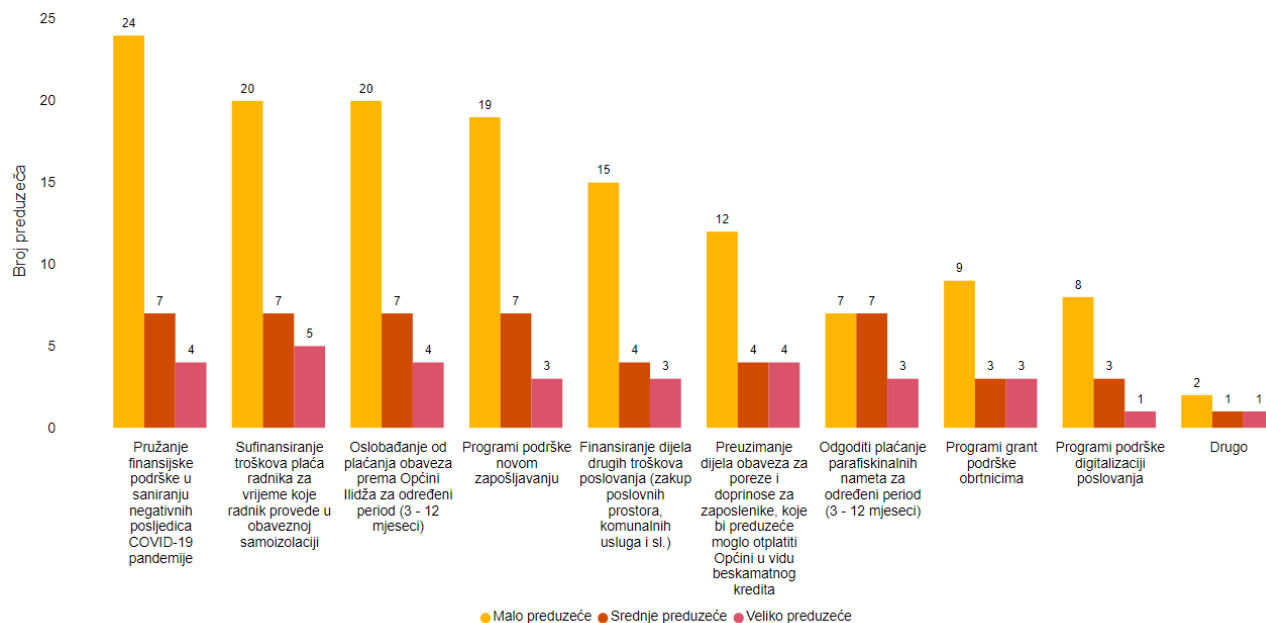
Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Kada su u pitanju razlozi zbog kojih nisu aplicirali na mjere namijenjene ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica uslijed COVID-19 pandemije, 25% anketiranih preduzeća je izjavilo da nije ispunjavalo uslove javnih poziva, a 8% nije bilo upoznato sa mjerama koje sprovodi Vlada KS.

S druge strane, u pogledu mjera koje su korištene za ublažavanje negativnih posljedica uslijed COVID-19 pandemije, 66% ispitanika je koristilo mjeru finansiranja djela doprinosa na minimalne neto plaće od strane Vlade FBiH ili KS. Sa druge strane, oko 34% ispitanika je izjavio da nije koristio niti jednu od mogućih mjera u prethodnom periodu. Od drugih mjera koje su koristili, ispitanici su navodili:

- Sufinansiranje troškova poslovanja u ugostiteljskom sektoru od strane Ministarstva turizma FBiH,
- Programi novog zapošljavanja realizovani preko službe za zapošljavanje,
- Oslobađanje od plaćanja dijela troškova zakupa poslovnih prostora,
- Korištenje kredita sa subvencioniranim kamatama,
- Podrška u formi grant sredstava,
- Restrukturiranje kreditnih obaveza prema bankama.

Grafik 33. Mjere koje bi mogla poduzeti Općina Ilidža sa ciljem smanjenja negativnih posljedica COVID-19 pandemije

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

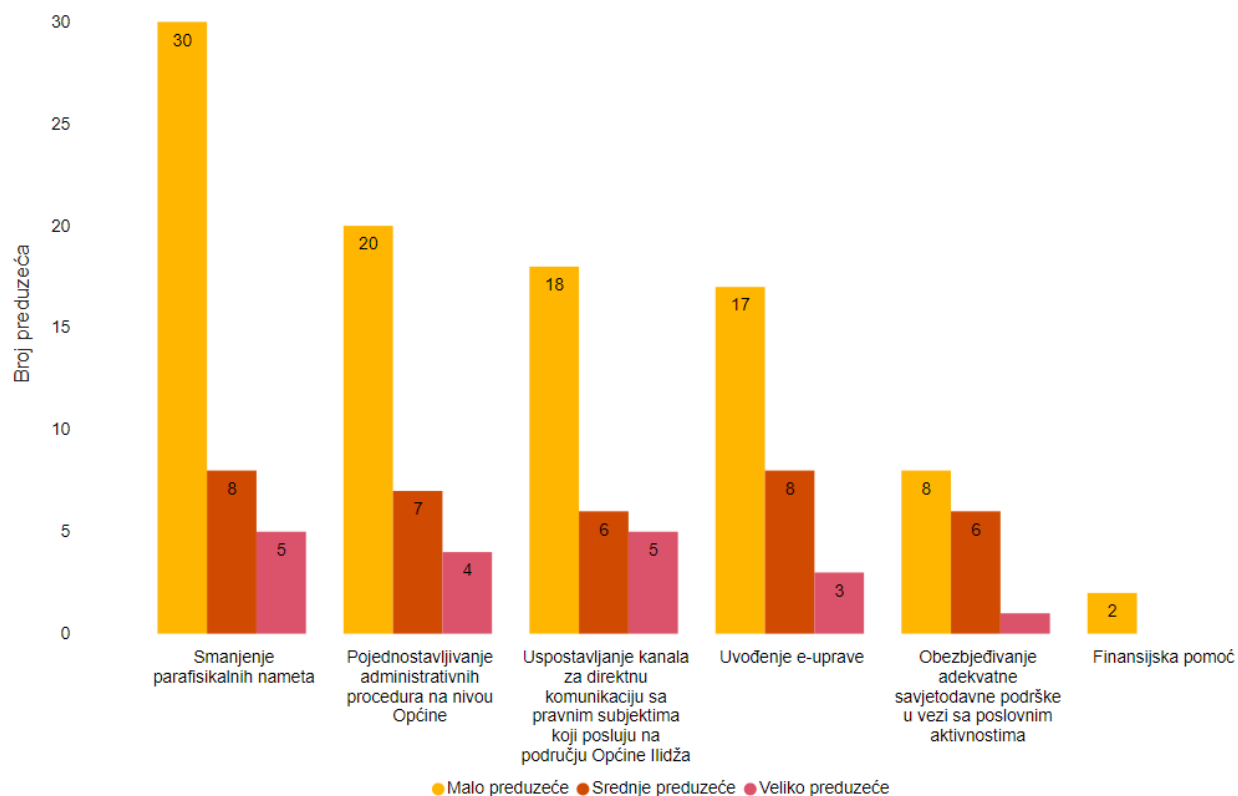
48% od ukupnog broja ispitanika je izjavilo da smatraju da Općina Ilidža može pomoći u ublažavanju negativnih posljedica COVID-19 pandemije kroz pružanje finansijske podrške. Nadalje, ispitanici su navodili više od jednog odgovora u pogledu mjera koje smatraju da bi Općina mogla poduzeti kako bi im pomogla, a od kojih se najviše izdvajaju:

- Sufinansiranje troškova plaća za radnike koji vrijeme provode u obaveznoj samoizolaciji kao i drugih troškova poslovanja,
- Oslobađanje od plaćanja obaveza prema Općini za određeni vremenski period,
- Obezbeđivanje adekvatnih programa podrške novom zapošljavanju.

3.6.1.4. Kategorija „Lokalna samouprava“

U posljednjoj kategoriji provedene ankete, ispitanici su odgovarali na pitanja u vezi načina na koji Općina Ilidža može stvoriti kvalitetniji poslovni ambijent, te da li su zadovoljni radom ove jedinice lokalne samouprave.

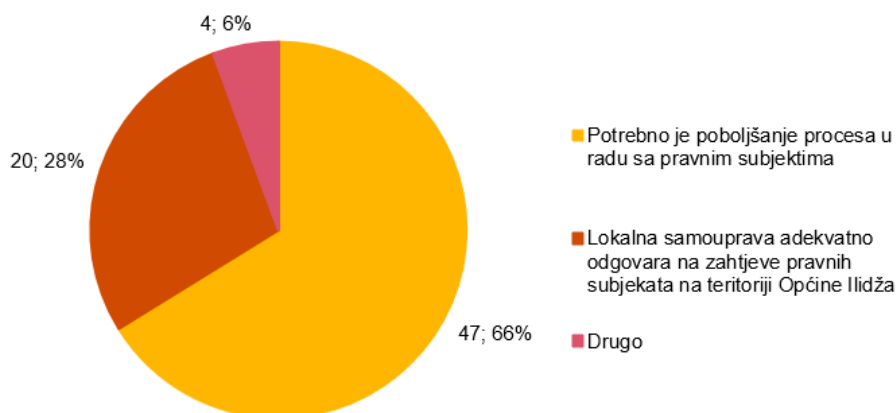
Grafik 34. Mjere koje bi Općina Ilidža trebala poduzeti da olakša ili unaprijedi poslovanje preduzeća

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Na pitanje koje mjere bi Općina Ilidža trebala poduzeti kako bi olakšala ili unaprijedila poslovanje preduzeća, većina ispitanika navela je više od jednog odgovora. Najčešće biran odgovor bio je smanjenje parafiskalnih nameta, koji je odabralo 60% ispitanika. Druge mjere koje bi Općina trebala preduzeti su pojednostavljivanje administrativnih procedura, uspostavljanje kanala za direktnu komunikaciju sa pravnim subjektima, uvođenje e-uprave, obezbeđivanje adekvatne savjetodavne podrška, ali i obezbeđivanje finansijske pomoći, što je posebno bitno za mala preduzeća.

Grafik 35. Mišljenje privrednika o radu lokalne samouprave

Izvor: Upitnik o stanju i potrebama privrednika na području Općine Ilidža

Najveći broj ispitanika (njih 66%) smatra da je potrebno poboljšanje procesa u radu lokalne samouprave sa pravnim subjektima, dok 28% ispitanika smatra da lokalna samouprava adekvatno odgovara na zahtjeve pravnih subjekata koji posluju na području Općine Ilidža. Od drugih odgovora, ispitanici su naveli da je odnos sa pravnim subjektima, a posebno malim preduzećima veoma loš, te da se predugo čeka odgovor na podnijete zahtjeve.

3.7. Turizam

Kontinuirani trend rasta turističkih posjeta KS zabilježen u prethodnom periodu (2015. – 2019.) prekinula je pandemija COVID-19 u 2020. godini. U poređenju sa 2019. godinom, broj turističkih dolazaka i noćenja pao je za oko 80% kao rezultat uvedenih mjera za suzbijanje posljedica navedene pandemije. Uprkos tome, Općina Ilidža je u ukupnom broju turističkih dolazaka imala najveće učešće na kantonalnom nivou sa 35,6%, odnosno 48.479 dolazaka. U isto vrijeme, bila je jedina općina koja je registrovala preko 100.000 noćenja u toku 2020. godine. Ilidža je bila najposjećenija općina i u periodu 2015. – 2019. godine što ukazuje na visok turistički potencijal ove teritorije.

Tabela 20. Pregled turističkih pokazatelja Općine Ilidža i Kantona Sarajevo na dan 31.12.2020. godine

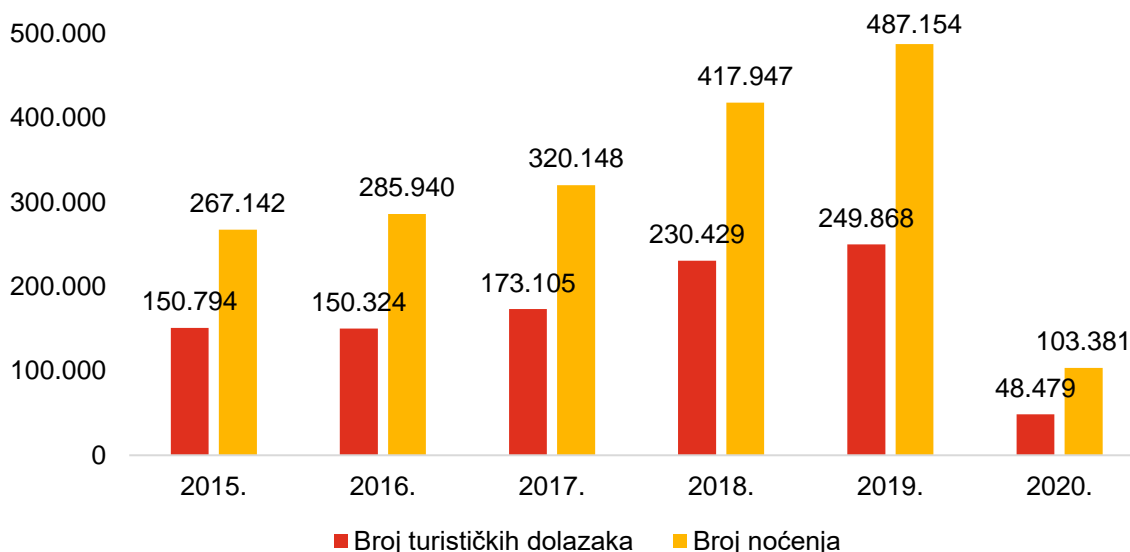
Pokazatelj	Općina Ilidža	Kanton Sarajevo	Učešće Općine Ilidža u KS (%)
Broj turističkih dolazaka	48.479	136.220	35,6%
Broj noćenja	103.381	274.775	37,6%
Smještajni kapaciteti			
Broj poslovnih jedinica	22	94	23,4%
Broj soba	2.024	4.810	42,1%
Broj ležaja	4.713	10.873	43,3%

Izvor: Zavod za statistiku i informatiku KS

U pogledu smještajnih kapaciteta, najveći broj objekata se nalazi na teritoriji Općine Stari Grad (27), dok je Općina Ilidža na drugom mjestu sa 22 poslovne jedinice registrovane s krajem 2020. godine.

Broj turističkih dolazaka u Općini Ilidža bilježio je kontinuirani trend rasta sa prosječnom stopom od 13,5% u periodu od 2015. do 2019. godine. Rekordan broj noćenja zabilježen je u 2019. godini (487.154) kada je skoro 2 puta bio veći u odnosu na 2015. godinu. Najveći broj noćenja ostvaren je u hotelima i sličnom smještaju, koji predstavljaju najpoželjnije smještajne jedinice pogotovo za strane turiste.

Grafik 36. Pregled turističkih dolazaka i noćenja na teritoriji Općine Ilidža u periodu 2015. – 2020. godine

Izvor: Zavod za statistiku i informatiku KS

Više od 1/5 smještajnih jedinica KS nalazi se na teritoriji Općine Ilidža sa kapacitetom od 2.024 sobe i 4.713 ležaja.

Tabela 21. Pregled smještajnih kapaciteta Općine Ilidža

Pokazatelji	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	Stopa rasta 15. – 20. (%)	Indeks 20. / 15.
Broj poslovnih jedinica	14	23	26	26	29	22	9,5%	157,1
Broj soba	1.079	1.952	2.081	2.127	2.255	2.024	13,4%	187,6
Broj ležaja	1.993	4.519	4.810	4.890	5.204	4.713	18,8%	236,5

Izvor: Zavod za statistiku i informatiku KS

Turistički kapacitet područja Općine Ilidža prepoznat od strane domaćih i stranih turista u periodu 2015. – 2019. praćen je rastom smještajnih kapaciteta. Najveći broj turističkih dolazaka zabilježen je u ljetnim mjesecima (juli i avgust), kada je prosječna iskorištenost smještajnih jedinica iznosila skoro 41%. U toku 2020. godine smještajni kapaciteti su se najviše koristili u januaru (16,21%) i februaru (12,35%), pri čemu u ostatku godine niti u jednom mjesecu nije zabilježena iskorištenost preko 10%. Do kraja 2020. godine broj poslovnih jedinica se smanjio za 24% prvenstveno zbog značajnog smanjenja turističkih dolazaka uslijed COVID-19 pandemije.

Općina Ilidža obiluje prirodnim i kulturno-historijskim bogatstvom koje predstavljaju potencijal za jačanje turizma kako Općine tako i KS.

3.8. Poljoprivreda

Poljoprivrednu proizvodnju BiH karakteriše ekstenzivna proizvodnja koja zavisi od vremenskih uslova i prilika. Poljoprivredni sektor se i dalje odlikuje niskom produktivnošću, nedovoljnom upotrebom tehnološke opreme kao i zavisnosti od uvoza materijala neophodnih za proizvodnju sjemenog materijala, zaštitnih sredstava, mineralnih đubriva i poljoprivredne mehanizacije. Sa druge strane potencijal poljoprivredne proizvodnje ogleda se u povoljnim agroklimatskim uslovima, koji stvaraju mogućnost uzgajanja različitih poljoprivrednih kultura.

Ukupna površina dostupnih oranica i vrtova u KS u toku 2019. godine iznosila je 10.976 ha. Najvećom površinom mjerenom u hektarima raspolaže Općina Ilijaš (3.062 ha) odnosno 28% od ukupno raspoloživih površina KS. Visok udio u obradivim površinama na kantonalnom nivou imale su i Općina Hadžići (23%), te Općina Ilidža (22%), dok su ostale općine zajedno raspolagale sa 27% obradivih površina.

Najveću iskorištenost oranica i vrtova ostvarila je Općina Novi Grad, gdje svega 4 ha nisu bila zasijana biljnim kulturama. Preko 70% iskorištenosti dostupnih površina u toku 2019. godine ostvarile su i Općina Novo Sarajevo (79%) i Općina Ilidža (78%).

Od biljnih kultura u toku 2019. godine najveći prinos je ostvario kukuruz za krmu (9.139 t), praćeno krompirom (8.967 t) i djetelinom (2.636 t), pri čemu niti jedna od ostalih biljnih kultura nije ostvarila veći prinos od 2.000 t.

U strukturi sadnica voća, KS ima najveći broj rodnih stabala šljive (322.239), koji zajedno sa jabukom i šljivom čini preko 85% svih raspoloživih stabala voća s krajem 2019. godine.

Tabela 22. Pregled oraničnih površina (ha) po načinu korištenja u KS na 31.12.2019. godine

Općina	Oranice i bašte / vrtovi	Zasijana površina	Ostalo na oranicama	Ugari	Neobrađene oranice i bašte
Centar	302	48	-	-	254
Hadžići	2.570	612	70	10	1.878
Ilidža	2.407	1.871	119	11	406
Ilijaš	3.062	1.376	55	35	1.596
Novi Grad	336	332	4	-	-
Novo Sarajevo	57	45	2	-	10
Stari Grad	203	105	-	-	98
Trnovo	1.209	509	6	-	694
Vogošća	830	226	10	-	594
Ukupno	10.976	5.124	266	56	5.530

Izvor: Zavod za informatiku i statistiku KS

Općina Ilidža je na kraju 2019. godine raspolagala sa 2.407 ha obradive površine, pri čemu je u strukturi zasijanih površina na kantonalnom nivou imala dominantno učešće sa 37%. Od biljnih

kultura na području Općine Ilidža najviše se uzgajaju stočno krmno bilje i povrtno bilje, dok su zasadi žita iznosili svega 6% od ukupno zasađenih površina.

Prema preliminarnim podacima o voćarstvu Zavoda za statistiku FBiH za 2020. godinu, na teritoriji Općine Ilidža zabilježeno je dominantno učešće sadnica trešnje, višnje i kajsije u poređenju sa drugim općinama u sastavu KS. Općina Ilidža raspolaže sa 26.000 rodni sadnica trešnje što je za 51% više u odnosu na ukupan broj sadnica svih ostalih općina u sastavu KS (17.164). Ukupan prinos ovih sadnica na godišnjem nivou procijenjen je na 91 t. U isto vrijeme, na teritoriji Općine Ilidža postoji 25.500 sadnica višnje sa prosječnim prinosom po stablu od 4 kg, dok 2.400 sadnica kajsije imaju godišnji prinos od 6 t što je 75% ukupne proizvodnje kajsije koje ostvaruje KS na godišnjem nivou.

Ukupan broj privrednih subjekata registrovan za obavljanje djelatnosti poljoprivrede, šumarstva i ribolova na području Općine Ilidža na 31.12.2019. godine iznosio je 97 (14,4% od ukupnog broja subjekata ove djelatnosti na kantonalnom nivou).

Poljoprivredna politika BiH, koja je usaglašena sa zajedničkom poljoprivrednom politikom EU, definiše razvoj poljoprivredne djelatnosti kroz 3 paketa mjera i to:

- Mjere tržišno - cjenovne politike i direktnih plaćanja,
- Strukturne mjere i mjere politike ruralnog razvoja,
- Mjere vezane za opće usluge u poljoprivredi.

Strategijom ruralnog razvoja BiH za period 2018. – 2021. godine definisani su sljedeći strateški ciljevi razvoja poljoprivredne djelatnosti:

- Jačanje konkurentnosti poljoprivrede putem promovisanja investicija i unapređenja procesa učenja i prenošenja znanja,
- Održivo upravljanje prirodnim resursima i prilagođavanje klimatskim promjenama,
- Poboljšavanje životnih uslova u ruralnim područjima kroz unapređenje postojeće infrastrukture, obezbjeđivanjem društvene uključenosti i dostupnosti javnih usluga,
- Harmonizacija pravnog okvira za poljoprivredu i ruralni razvoj na svim nivoima vlasti u skladu sa odredbama zajedničke poljoprivredne politike EU.

Značaj poljoprivrednog razvoja prepoznat je i Strategijom razvoja FBiH za period od 2021. do 2027. godine, gdje je definisano da je neophodno raditi na jačanju ruralnog razvoja ovog entiteta. S tim u vezi, u narednom periodu, potrebno je:

- Jačati i razvijati ruralnu infrastrukturu zajedno sa obezbjeđivanjem usluga u ruralnim područjima sa ciljem poboljšanja kvaliteta života,
- Uspostaviti adekvatan sistem savjetodavnih usluga i obuke za jačanje kapaciteta poljoprivrednog razvoja,
- Jačati konkurentnost poljoprivredne proizvodnje putem obezbjeđivanja sistema podsticaja, subvencija, upravljanja rizicima i sl.

3.9. Šumarstvo

Šume predstavljaju javno dobro sa mnogobrojnim koristima za život lokalne zajednice. S jedne strane, šume pružaju drvnu masu i nedrvne proizvode koji predstavljaju osnovu za razvoj djelatnosti šumarstva, drvne industrije, kao i obrade različitih drvnih proizvoda. S druge strane

šume svojim postojanjem pružaju doprinos razvoju poljoprivredne, vodoprivredne i mnogih drugih djelatnosti.

Upravljanje šumama na jednom lokalitetu podrazumijeva planiranje, uzgajanje, zaštitu i korištenje šuma i šumskog zemljišta. Korištenje šumskog potencijala se treba vršiti na način da se očuva biodiverzitet, sposobnost obnavljanja, kao i proizvodni kapaciteti. Osnovne funkcije šuma, kao i njihov značaj navedeni su u nastavku.

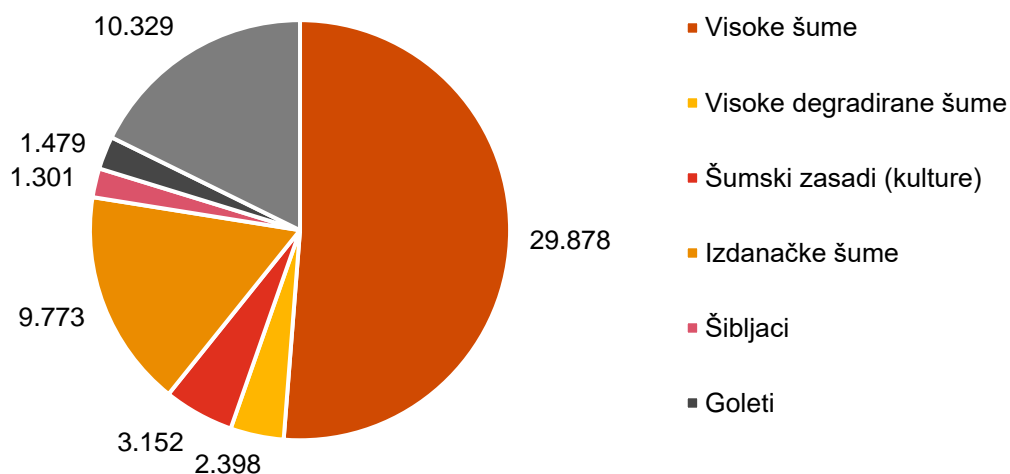
Tabela 23. Pregled osnovnih funkcija šuma

Naziv funkcije	Značaj	Opis
Ekonomska	Proizvodni	Stvaranje drvnih i nedrvnih proizvoda
Ekološka	Stabilizacijski	Reprodukcija šumskog potencijala
	Vodni	Akumulacija, zadržavanje, pročišćavanje i zaštita voda
	Zaštita zemljišta	Sprječavanje erozija i klizišta, zaštita nasipa
	Očuvanje kvaliteta zraka	Stvaranje kisika, akumulacija i filtracija CO ₂
Sociološka	Rekreacioni	Turizam i rekreacija
	Zdravstveni	Liječenje
	Kulturološko - edukacioni	Očuvanje prirodnosti, naučna i edukaciona svrha

Izvor: Centar za podršku održivom gazdovanju šumskim resursima

BiH je svrstana među evropske zemlje sa velikim šumskim potencijalom, koji je značajan za ruralni razvoj jedne zemlje. Ukupna površina šuma i šumskih zemljišta FBiH iznosi 1.099.262 ha, od čega se na području KS nalazi svega 5% ukupnog šumskog potencijala. Najviše su rasprostranjene kulture visoke šume i to bukve, jele i smrče koje zauzimaju 29.067 ha kantonalne teritorije.

Grafik 37. Pregled šuma i šumskog zemljišta Kantona Sarajevo (ha)

Izvor: Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Prema podacima Zavoda za statistiku FBiH, ukupna drvne zalihe državnih šuma KS na kraju 2019. godine iznosile su 12 miliona m³, od čega skoro 90% čine visoke šume (četinari i lišćari).

Prema podacima Federalnog zavoda za programiranje razvoja ukupna površina šuma i šumskih zemljišta na području Općine Ilidža iznosi 7.939 ha sa procijenjenom drvnom masom od 1.207 hiljada m³.

4. Socijalne karakteristike

4.1. Obrazovanje

Obrazovanje kao proces usvajanja znanja, sticanja vještina i razvoja sposobnosti predstavlja osnovni dio svih društvenih aktivnosti i ima važnu ulogu za razvoj lokalne samouprave. Značaj obrazovanja ogleda se u stvaranju intelektualnog potencijala koji kroz djelovanje može doprinijeti privrednom razvoju određenog područja. U nastavku izvještaja prikazana je analiza predškolskog, osnovnog, srednjoškolskog i sistema visokog obrazovanja Općine Ilidža.

4.1.1. Predškolsko obrazovanje

Zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u KS ("Službene novine KS, broj 26/2008 i 21/2009") regulisano je obrazovanje djece uzrasta od 6 mjeseci do polaska u osnovu školu. Cilj ovog vida obrazovanja ogleda se u osiguravanju uslova za fizički, emocionalni, socijalni razvoj najmlađe populacije kroz obezbjeđivanje potrebnih uslova za razvoj svakog djeteta, pomoć roditeljima u zaštiti, odgoju i razvoju djece kao i dopunjavanju porodičnog odgoja.

Predškolsko obrazovanje na teritoriji KS organizovano je kroz djelovanje 61 obrazovne ustanove, od kojih su 33 javne, a 28 privatne institucije. Prema podacima Zavoda za statistiku FBiH u školskoj 2019. / 2020. godini na kantonalnom nivou upisano je ukupno 5.001 dijete, dok u isto vrijeme 765 djece nije upisano niti u javne, niti u privatne predškolske ustanove zbog popunjenosti kapaciteta. S tim u vezi, izuzimajući Općinu Hadžiće, zabilježen je nedostatak odgovarajućeg kapaciteta predškolskih ustanova u svim općinama KS. Prosječan broj djece na jednog odgajatelja na kantonalnom nivou je 14 pri čemu su 3 općine zabilježile iznadprosječne vrijednosti uključujući Općinu Ilidža (17), Hadžiće (17) i Općinu Centar (15). Prema rodnoj strukturi, osim Općine Hadžići sve ostale jedinice lokalne samouprave u školskoj 2019. / 2020. godini imale su veći broj upisanih dječaka u predškolske ustanove, pri čemu je na kantonalnom nivou broj djevojčica u ukupnom broju djece, upisane u predškolske obrazovne ustanove, iznosio oko 46%. U pogledu starosne strukture na nivou KS najveći broj djece predškolskog uzrasta bio je između 5 i 6 godina (25%), što je praćeno sa grupom do 3 godine (22%), zatim između 4 i 5 godina (20%), između 3 i 4 godine (18%) i mješovite grupe od 3 do 6 godina (15%).

Tabela 24. Broj djece i zaposlenih u predškolskim obrazovnim ustanovama u KS i Općini Ilidža, 2019. / 2020. godina

Područje	Broj ustanova	Broj djece			Djeca sa posebnim potrebama	Broj zaposlenih odgajatelja	Broj djece na jednog odgajatelja
		Ukupno	Dječaci	Djevojčice			
Općina Ilidža	7	501	269	230	2	30	17
KS	61	5.001	2.588	2.325	88	359	14
Učešće Općine Ilidža u KS (%)	11,5%	10,0%	10,4%	9,9%	2,3%	8,4%	-

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Predškolsko obrazovanje Općine Ilidža odvija se u 7 obrazovnih ustanova (2 javne i 5 privatnih). U školskoj 2019. / 2020. godini ukupan broj upisane djece iznosio je 501 (46% djevojčica), dok

51 dijete nije primljeno zbog popunjenih kapaciteta. Nadalje, predškolsko obrazovanje na nivou KS i njegovih općina podrazumijeva i obrazovanje djece sa posebnim potrebama. S tim u vezi, u školskoj 2019. / 2020. godini na teritoriji Općine Ilidža, 2 djece sa posebnim potrebama bilo je upisano u predškolski sistem obrazovanja. U predškolskim ustanovama Općine Ilidža zaposleno je 86 radnika od kojih je ukupno 30 zaposlenih odgajatelja (ispod kantonalnog prosjeka od 45 odgajatelja).

Tabela 25. Djeca prema učešću plaćanja boravka, 2019. / 2020. godina

Područje	Ukupan broj djece	Broj djece prema učešću plaćanja boravka			
		do 50% mjesečne uplate	više od 50% mjesečne uplate	puni iznos mjesečne uplate	bez plaćanja boravka
Općina Ilidža	501	6	101	392	2
KS	5.001	230	336	4.342	93
Učešće Općine Ilidže u KS (%)	10,0%	2,6%	30,1%	9,0%	2,2%

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS definisalo je kategorije subvencioniranja troškova boravka djece u predškolskim ustanovama na području općina KS. Prema odredbama ove vladine institucije, pravo na subvencioniranje 100% troškova boravka imaju djeca koja ispunjavaju sljedeće kriterije:

- Da su državljani BiH,
- Da imaju prebivalište od najmanje godinu dana na teritoriji KS, te koji ispunjavaju jedan od sljedećih uslova:
 - Djeca bez oba roditelja,
 - Djeca sa jednim roditeljem sa stepenom invalidnosti preko 70% ili osobe koje imaju gubitak sluha od 95 do 100% po Flower-Sabine parametrima,
 - Djeca korisnici naknade za pomoć i koja primaju njegu od strane drugih osoba,
 - Djeca korisnici novčane pomoći,
 - Djeca sa invaliditetom,
 - Djeca u čijem domaćinstvu ima jedno ili više lica sa psihičkim oboljenjima,
 - Djeca čiji su oba roditelji studenti,
 - Djeca sa jednim zaposlenim roditeljem ako je jedan od roditelja preminuo ili nije priznao očinstvo.

Subvencioniranje troškova boravka u iznosu od 50% je moguće ostvariti ukoliko se radi o :

- Djeci bez jednog roditelja kojima je priznato očinstvo ako je drugi roditelj u radnom odnosu ili,
- Djeci zaposlenih roditelja ili čiji je jedan od roditelja zaposlen, a drugi redovan student ukoliko prihod po članu domaćinstva ne prelazi 35% prosječne plate.

Djeca koja imaju pravo na subvencioniranje troškova boravka u predškolskim ustanovama do 30% moraju ispunjavati jedan od sljedećih uslove:

- Ako iz istog domaćinstva u predškolskoj ustanovi boravi dvoje ili više djece bez obzira na zaposlenost roditelja i visinu mjesečnih prihoda,

- Nijedan od članova zajedničkog domaćinstva nije vlasnik preduzeća ili samostalne radnje ili ima registrovanu dopunsku djelatnost,
- Član zajedničkog domaćinstva nije vlasnik ili posjednik motornog vozila osim ukoliko nije u pitanju osoba sa invaliditetom, koja po poreskim i carinskim propisima može nabaviti iz inostranstva ili kupiti na domaćem tržištu motorno vozilo koje će služiti kao ortopedsko ili drugo pomagalo.

U školskoj 2019. / 2020. godini za oko 78% djece na teritoriji Općine Ilidža plaćao se ukupan iznos troška boravka u predškolskim ustanovama. Sa druge strane, 109 djece ostvarilo je pravo na subvencioniranje troškova boravka od čega je 101 dijete imalo pravo na subvencioniranje iznosa manjeg od 50% mjesečne uplate. Samo 2 djeteta bez obaveze plaćanja boravka su bila upisana u školskoj 2019. / 2020. godini.

Tabela 26. Broj djece upisan u predškolske ustanove, prema statusu zaposlenosti roditelja, 2019. / 2020. godina

Područje	Ukupan broj djece	Zaposleni roditelji			Djeca čiji roditelji nisu zaposleni	Roditelji individualni poljoprivrednici
		Oba	Jedan			
			Jedan u porodici	Samohrani roditelj		
Općina Ilidža	501	460	30	11	0	0
KS	5.001	4.437	451	83	28	2
Učešće Općine Ilidža u KS (%)	10,0%	10,4%	6,7%	13,3%	0,0%	0,0%

Izvor: Federalni zavod za statistiku

U pogledu zaposlenosti najveći broj djece, upisane u preškolske ustanove, ima oba zaposlena roditelja (skoro 92%), pri čemu nijedno dijete upisano u predškolske ustanove ne potiče iz porodice nezaposlenih roditelja ili roditelja koji su individualni poljoprivrednici. Svega 6% djece na teritoriji Općine Ilidža potiče iz porodica sa jednim zaposlenim roditeljem (ispod kantonalnog prosjeka od 9%). Nadalje, samo 11 samohranih roditelja je upisalo svoje dijete u školsku 2019. / 2020. godinu pri čemu nijedno upisano dijete na teritoriji Općine Ilidža nije bilo dijete samohranog oca.

4.1.2. Osnovno obrazovanje

Prema zakonskoj regulativi usvojenoj na nivou KS, a usaglašenoj sa odredbama zakona na nivou FBiH i BiH, redovno osnovno obrazovanje traje 9 godina. Nadalje, dodatno osnovno obrazovanje se vrši kroz mužičke i baletske škole u ukupnom trajanju od 6 godina.

Ukupan broj osnovnih škola na području KS u školskoj 2019. / 2020. godini bio je 92, od čega su 74 organizovane kao samostalne i centralne škole. Nastava se odvijala u 1.700 formiranih odjeljenja od kojih 98% su nekombinovana odjeljenja¹. 37.664 učenika, od kojih 49% čine djevojčice, su upisana u školskoj 2019. / 2020. godini. Najveći broj djece upisano je na teritoriji Općine Novi Grad (10.764), praćeno Općinom Ilidža (6.869), pri čemu je na teritoriji ostalih općina bilo upisano manje od 6.000 učenika pojedinačno gledajući.

¹ Nekombinovano odjeljenje je odjeljenje u kojem se nalaze učenici samo jednog razreda.

U pogledu opremljenosti škola računarima, KS je u školskoj 2019. / 2020. godini zabilježio 10,45 računara na jednog učenika (ispod prosjeka FBiH od 14,46).

Tabela 27. Pregled škola i odjeljenja na nivou KS i Općine Ilidža, školska 2019. / 2020. godina

Područje	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj nastavnika	Broj učenika
Općina Ilidža	14	305	477	6.869
KS	92	1.700	2.832	37.664
Učešće Općine Ilidža u KS (%)	15,2%	17,9%	16,8%	18,2%

Izvor: Zavod za statistiku FBiH

Redovno osnovno obrazovanje na teritoriji Općine Ilidža obavlja se kroz 14 školskih ustanova i 305 nekombinovanih formiranih odjeljenja u školskoj 2019. / 2020. godini. Ukupno je upisano 6.869 učenika pri čemu je prosječan broj po odjeljenju bio 763 učenika. Ukupan broj učenika koji su ponavljali razred, zabilježen u školskoj 2019. / 2020. godini na nivou KS je bio 18, od čega su 3 učenika na teritoriji Općine Ilidža. Prema broju diplomiranih osnovaca do 25.09.2019. godine, Općina Ilidža je bila na drugom mjesto sa 675 učenika, odmah iza Općine Novi Grad (1.087 diplomiranih učenika). Nastavno osoblje u osnovnim školama Općine Ilidža čini 477 radnika od kojih je 370 žena. Nadalje, 270 radnika je zaposleno na puno radno vrijeme od kojih 94 na određeno radno vrijeme. U pogledu učenja stranih jezika, 6.818 učenika Općine Ilidža uči engleski jezik kao prvi strani jezik, a od tog broja, 3.327 uči njemački kao drugi strani jezik.

Na teritoriji Općine Ilidža postoji jedna osnovna muzička škola koju je u školskoj 2019. / 2020. godini pohađalo 356 učenika, od kojih je 185 djevojčica (52%). Sa druge strane ne postoji niti jedna registrovana baletska osnovna škola na teritoriji ove jedinice lokalne samouprave. Nadalje, na području Općine Ilidža ne postoje škole za osnovno obrazovanje učenika sa posebnim potrebama. S tim u vezi, djeca sa posebnim potrebama, ukoliko ne mogu pohađati redovnu nastavu osnovnog obrazovanja, imaju izbor upisa u jedno od 4 škole za djecu sa posebnim potrebama raspoređene na teritoriji općina Centar, Novi Grad, Novo Sarajevo i Stari Grad.

4.1.3. Srednje obrazovanje

Srednje obrazovanje u KS vrši se kroz 40 škola od kojih je 21 formirana kao tehnička srednjoškolska ustanova. Ukupan broj upisanih učenika u školskoj 2019. / 2020. godini je 14.733 od čega je 7.301 učenika. 48% učenika je upisano u tehničke i srodne škole, što je praćeno sa 31% gimnazijalaca, 15% učenika stručnih škola i sa 6% djece upisanih u ostale škole (vjerske, umjetničke i škole za djecu sa posebnim potrebama).

Ukupno 4.117 učenika je diplomiralo u 2019. / 2020. školskoj godini na nivou KS od čega 3.596 je završilo četverogodišnje obrazovanje, a 1.924 trogodišnju školu. Najveći broj diplomaca je završio četverogodišnje tehničke i srodne škole (cca 48%). Ukupan broj nastavnika zaposlenih u srednjoškolskim ustanovama je 1.503, pri čemu ih je 914 zaposleno na neodređeno, puno radno vrijeme.

U pogledu učenja stranih jezika, 93% učenika uči engleski jezik kao prvi strani jezik. Od ostalih jezika najviše je zastupljeno učenje njemačkog i francuskog jezika kao drugog stranog jezika.

Tabela 28. Broj odjeljenja i učenika prema spolu i vrsti škola, školska 2019. / 2020. godina

Vrsta škole	Broj odjeljenja		Broj učenika			
	Općina Ilidža	KS	Općina Ilidža		KS	
			ukupno	učenice	ukupno	učenice
Gimnazije	31	214	588	298	4.595	2.670
Umjetničke škole	-	16	-	-	279	179
Tehničke i srodne škole	16	307	387	183	7.022	3.494
Stručne škole	-	100	-	-	2.231	638
Vjerske škole	-	16	-	-	489	285
Škole sa posebnim potrebama	-	24	-	-	117	35
Ukupno	47	677	975	481	14.733	7.301

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Redovno srednje obrazovanje na području Općine Ilidža se odvija kroz gimnazije te tehničke i srodne škole. U školskoj 2019. / 2020. godini nastava se odvijala u 4 škole sa 47 odjeljenja. Ukupno je upisano 975 učenika od kojih je 298 učenica dok je bilo zaposleno 123 nastavnika. Gimnaziju je pohađalo 60,3% učenika Općine Ilidža, a tehničke i srodne škole 39,7% djece.

U pogledu opremljenosti školskih ustanova računarskom opremom na području Općine Ilidža, dostupno je 228 računara sa pristupom internetu u srednjim školama od čega je 139 na raspolaganju učenicima (ispod kantonalnog prosjeka od 190 računara). S tim u vezi, imajući u vidu tehnološke promjene i sve veće usmjeravanje ka digitalizaciji i osposobljavanju učenika u korištenju računarske opreme, evidentno je da je potrebno raditi na povećanju tehnološke opremljenosti škola na području Općine Ilidža.

Nadalje, u KS postoje 3 srednje škole za djecu sa posebnim potrebama pri čemu niti jedna nije smještena na teritoriji Općine Ilidža. S tim u vezi, učenici sa posebnim potrebama, srednjoškolsko obrazovanje mogu pohađati u jednoj od 3 srednjoškolske ustanove raspoređene po općinama Centar, Novi Grad i Novo Sarajevo.

4.1.4. Visoko obrazovanje

Na području KS, u školskoj 2019. / 2020. godini, nastava se odvijala na 32 visokoškolske ustanove, koje su obuhvaćene Univerzitetom u Sarajevu (22 javne visokoškolske ustanove, 3 akademije, 3 vjerska fakulteta), 1 visokoj školi i 3 privatna univerziteta. Upisano je 27.835 studenata od kojih je 61% studentica. Najveći broj studenata je upisano kao redovni studenti na budžetu (48%), što je praćeno sa 34% redovnih samofinansirajućih, 13% vanrednih i 5% studenata koji uče na daljinu. Prosječna stopa pada upisanih studenata na visokoškolskim ustanovama na području Sarajeva od 6% zabilježena je u periodu od školske 2015. / 2016. godine do 2019. / 2020. godine. Historijski pokazatelji pokazuju da je najveći interes za studije ekonomskog fakulteta, gdje je u 2019. / 2020. godini bilo upisano 3.236 studenata pri čemu je udio studentica iznosio 66%. Imajući u vidu visok nivo nezaposlenosti mladih u KS, potrebno je reformski raditi na usaglašavanju potreba tržišta rada sa obrazovanjem, te usmjeravati studente na fakultetsko obrazovanje koje je od značaja za ekonomski razvoj kako KS, tako i BiH.

Tabela 29. Broj visokoškolskih ustanova i broj upisanih studenata prema spolu, školska 2019. / 2020. godina

Područje	Broj visokoškolskih ustanova	Upisani studenti		Diplomirani studenti	
		ukupno	žene	ukupno	žene
KS	32	27.835	16.967	5.178	3.245
Univerzitet u Sarajevu	26	25.266	15.745	4.680	3.009
Općina Ilidža	3	2.569	1.222	397	201

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Na području Općine Ilidža smještene su 3 visokoškolske ustanove i to Univerzitet Sarajevska škola za nauku i tehnologiju (eng. *SSST – Sarajevo School of Science and Technology*), Internacionalni Univerzitet Burch (eng. *IBU – International Burch University*) i Internacionalni Univerzitet u Sarajevu (eng. *IUS – International University of Sarajevo*). U školskoj 2019. / 2020. godini na univerzitetima na teritoriji Općine Ilidža upisano je 2.569 studenata (9,2% od ukupnog broja studenata na kantonalnom nivou). Nadalje, u istom periodu na ovim visokoškolskim ustanovama diplomiralo je 397 studenata, od čega je 51% studentica.

4.2. Socijalni razvoj

Zakonska regulativa na nivou FBiH socijalnu zaštitu definiše kao organizovanu djelatnost koja se sprovodi s ciljem osiguranja socijalne sigurnosti stanovnika FBiH i njihovih porodica u stanju socijalne potrebe (privremene ili trajne) nastale uslijed ratnih dešavanja, prirodnih nesreća ili drugih uzroka koje pojedinac ne može samostalno otkloniti.

Prevazilaženje socijalnih rizika (bolest, nezaposlenost, smrt hranitelja, pomoć porodici i sl.) kroz preraspodjelu nacionalnog dohotka je osnova socijalne zaštite. Zadatak socijalne politike je smanjenje socijalnih nejednakosti, te ostvarivanje opće i pojedinačne dobrobiti građana kroz rješavanje problema socijalno ugroženih kategorija društva.

4.3. Socijalna zaštita

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS zaduženo je za definisanje i provođenje politike socijalne zaštite na nivou kantona, dok se provođenje politike na nivou općine vrši uz podršku Službe za socijalni rad, socijalna pitanja, zdravstvo, raseljena lica i izbjeglice Općine Ilidža.

Socijalna zaštita na području KS i Općine Ilidža regulisana je:

- Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom (“Službene novine FBiH, broj 36/99, 54/04, 39/06, 14/09, 45/16 i 40/18”);
- Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom (“Službene novine KS, broj 38/14 – Prečišćeni tekst, 38/16, 44/17 i 28/18”);
- drugim podzakonskim aktima.

Navedeni zakoni definišu finansiranje socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata, te zaštite porodica sa djecom sredstvima koja se obezbjeđuju iz sljedećih izvora:

- Budžet FBiH,
- Budžet Kantona,
- Budžet općine, te

- drugih izvora definisanih propisima.

Na nivou KS, sredstva za socijalnu zaštitu, zaštitu civilnih žrtava rata i porodica sa djecom se planiraju prema informacijama dobijenim od centara za socijalni rad, te općinskih službi i kantonalnih planova razvoja socijalne zaštite.

Propisima na općinskom nivou je definisano na koji način lokalna samouprava planira budžetska izdvajanja za potrebe socijalne zaštite, pri čemu se aktivnosti ustanova socijalne zaštite, čiji je vlasnik općina, također finansiraju budžetskim sredstvima.

4.3.1. Korisnici i sredstva socijalne zaštite

Postupak za ostvarivanje prava socijalne zaštite provodi Služba socijalne zaštite Općine Ilidža koja je u nadležnosti JU Kantonalnog centra za socijalni rad. Pravo na socijalnu zaštitu ostvaruju sljedeće kategorije:

- djeca bez roditeljskog staranja,
- odgojno zanemarena djeca,
- odgojno zapuštena djeca,
- djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama,
- lica sa invaliditetom i lica ometena u fizičkom ili psihičkom razvoju,
- materijalno neosigurana i za rad nesposobna lica,
- stara lica bez porodičnog staranja,
- lica sa društveno negativnim ponašanjem,
- lica i porodice u stanju socijalne potrebe, kojima je uslijed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite,
- lica i porodice koja bi svoju socijalnu sigurnost trebala ostvariti od primanja u skladu sa članom 8. Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, a ta primanja nisu dovoljna za podmirivanje osnovnih životnih potreba,
- lica izložena zlostavljanju i nasilju u porodici.

Ukupan broj korisnika po navedenim kategorijama, zabilježen na području Općine Ilidža u 2021. godini, iznosio je 2.558. Najveći broj korisnika socijalne zaštite su lica sa invaliditetom i lica ometana u fizičkom i psihičkom stanju (1.287 korisnika) koji čine 50% svih korisnika socijalne zaštite. Nadalje, registrovano je 750 lica i članova porodica u stanju socijalne potrebe kojima je uslijed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite, što čini 29% ukupnog broja korisnika, dok su sve ostale kategorije zajedno činile 21% ukupnog broja korisnika socijalne zaštite na teritoriji Općine Ilidža.

Tabela 30. Pregled kategorija korisnika socijalne zaštite evidentiranih u službama socijalne zaštite na području Općine Ilidža na dan 28.02.2021. godine

#	Kategorije - korisnice socijalne zaštite	Broj korisnika
1	Djeca bez roditeljskog staranja	37
2	Lica sa invaliditetom i lica ometena u fizičkom i psihičkom stanju	1.287
3	Djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama	83
4	Odgojno zanemarena djeca	31
5	Odgojno zapuštena djeca	10
6	Materijalno nesigurna i za rad nesposobna lica	74
7	Stara lica bez porodičnog staranja	29
8	Lica sa društveno negativnim ponašanjem	91
9	Lica i porodice u stanju socijalne potrebe kojima je uslijed posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite	750
10	Lica i porodice koji bi svoju socijalnu sigurnost trebali ostvariti od primanja u skladu sa članom 8. Kantonalnog zakona a ta primanja nisu dovoljna za podmirivanje njihovih životnih potreba	115
11	Lica izložena zlostavljanju i nasilju u porodici	51
Ukupno		2.558

Izvor: Općina Ilidža

Korisnici socijalne zaštite ostvaruju pravo i na materijalnu i druge oblike pomoći. Materijalni oblici socijalne zaštite obuhvataju:

- stalnu novčanu pomoć,
- novčanu naknadu za pomoć i njegu od strane druge osobe,
- jednokratnu novčanu pomoć,
- izuzetnu novčanu pomoć,
- osposobljavanje za život i rad,
- smještaj u drugu porodicu (hraniteljstvo),
- smještaj u ustanove socijalne zaštite,
- zdravstvenu zaštitu,
- vanredno školovanje,
- subvencioniranje troškova grijanja,
- subvencioniranje troškova dženaze/sahrane,
- obrok u narodnim kuhinjama,
- sufinansiranje troškova podstanarstva.

Na području Općine Ilidža zabilježeno je 1.358 korisnika socijalne zaštite u 2021. godini, kojima se na mjesečnom nivou isplaćuje oko 188 hiljada BAM.

Tabela 31. Pregled broja korisnika po vrsti socijalne pomoći uključujući iznos utrošenih sredstava na području Općine Ilidža na 28.02.2021. godine

#	Vrsta socijalnog davanja	Broj korisnika	Iznos u BAM
1	Stalna novčana pomoć	73	13.870
2	Novčana naknada za pomoć i njegu od strane druge osobe	288	30.240
3	Jednokratna novčana pomoć	18	2.520
4	Izuzetna novčana pomoć	7	1.960
5	Osposobljavanje za život i rad	75	10.500
6	Smještaj u drugu porodicu (hraniteljstvo)	11	5.236
7	Smještaj u ustanove socijalne zaštite	121	87.204
8	Zdravstvena zaštita	491	1.820
9	Vanredno školovanje	0	-
10	Subvencioniranje troškova grijanja	147	14.700
11	Subvencioniranje troškova dženaze/sahrane	12	14.867
12	Narodne kuhinje	115	4.684
Ukupno		1.358	187.601

Izvor: Općina Ilidža

U toku 2021. godine, Općina Ilidža pomogla je 1.346 korisnika kroz ostale oblike socijalne pomoći i to u vidu jednokratne novčane pomoći, participiranjem u liječenju teško oboljelih osoba, potpomognutom oplodnjom i zdravstvenom zaštitom lica u stanju socijalne potrebe.

4.3.2. Korisnici i sredstva civilne žrtve rata

Služba za rad, socijalna pitanja, zdravstvo, izbjeglice i raseljena lica Općine Ilidža je nadležna za civilne žrtve rata i zaštitu njihovih prava. Osnovna i dopunska prava koja mogu ostvariti civilne žrtve rata su:

- lična invalidnina,
- mjesečno lično novčano primanje,
- dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica,
- ortopedski dodatak,
- porodična invalidnina,
- zdravstvena zaštita.

Općina Ilidža je, u toku 2021. godine, zabilježila 708 korisnika, civilnih žrtava rata koji su ostvarili prava na materijalna davanja u prosječnim mjesečnom iznosu od oko 188 hiljada BAM. U ukupnoj strukturi broja korisnika, najveće učešće zauzimaju korisnici porodične invalidnine (33%) i lične invalidnine (32%), praćeno brojem korisnika ličnih novčanih primanja (15%), ortopedskih dodataka (11%), te ostalih kategorija (9%).

Tabela 32. Korisnici i realizirana sredstva na osnovu prava civilnih žrtava rata na području Općine Ilidža na 28.02.2021. godine

#	Prava civilnih žrtava rata	Broj korisnika	Iznos u BAM
1	Lična invalidnina	229	46.612
2	Mjesečno lično novčano primanje	103	62.547
3	Dodatak za tuđu njegu i pomoć	11	6.012
4	Ortopedski dodatak	75	9.383
5	Porodična invalidnina	232	62.541
6	Zdravstvena zaštita civilnih žrtava rata i njihovih članova	58	1.160
Ukupno		708	188.255

Izvor: Općina Ilidža

U pogledu novčanih sredstava, na mjesečnom nivou najviše sredstava se izdvaja za potrebe korisnika ličnog novčanog primanja i porodične invalidnine u iznosu od oko 125 hiljada BAM što je 66% ukupnih novčanih sredstava koja se izdvajaju za potrebe civilnih žrtava rata.

4.3.3. Korisnici i sredstva zaštite porodica sa djecom

Općinske službe za rad, socijalna pitanja, zdravstvo, izbjeglice i raseljena lica Općine Ilidža nadležna je za zaštitu porodica sa djecom. U okviru oblasti zaštite porodice sa djecom, porodice mogu ostvariti slijedeće oblike naknada i zaštite:

- dječji dodatak,
- uvećani dodatak na djecu,
- zdravstvenu zaštitu za djecu do 15 godina,
- naknadu umjesto plaće ženi - majci u radnom odnosu,
- novčanu pomoć ženi - majci koja nije u radnom odnosu,
- jednokratnu novčanu pomoć za opremu novorođenog djeteta,
- pomoć u prehrani djeteta / majke,
- subvenciju troškova obdaništa.

3.258 korisnika je ostvarilo prava na materijalna davanja u okviru oblasti zaštite porodice sa djecom na području Općine Ilidža u toku 2021. godine. Korisnicima se isplaćuje u prosjeku oko 324 hiljada BAM na mjesečnom nivou. Najveći broj korisnika, njih 1.645, ostvaruje pravo na dječji dodatak što iznosi oko 51% ukupnog broja korisnika prava zaštite porodica sa djecom.

Tabela 33. Korisnici i realizirana sredstva po osnovu prava zaštite porodica sa djecom na području Općine Ilidža na 28.02.2021. godine

#	Zaštita porodica sa djecom	Broj korisnika	Iznos u KM
1	Dječji dodatak	1.645	80.605
2	Uvećani dodatak na djecu	675	49.613
3	Zdravstvena zaštita za djecu do 15 godina	311	6.220
4	Naknada umjesto plaće ženi-majci u radnom odnosu	285	116.397
5	Novčana pomoć ženi - majci koja nije u radnom odnosu	282	61.467
6	Jednokratna novčana pomoć za opremu novorođenog djeteta	16	3.920
7	Pomoć u prehrani djeteta/majke	16	896
8	Subvencija troškova obdaništa	28	4.586
Ukupno		3.258	323.704

Izvor: Općina Ilidža

Osim ovih materijalnih davanja, u toku 2021. godine, dodijeljena je novčana pomoć na osnovu kriterija za dodjelu novčane pomoći socijalno najugroženijim licima na području Općine Ilidža. Novčana pomoć je također dodijeljena participiranjem u liječenju i potpomognutom oplodnjom socijalno ugroženih lica.

Tabela 34. Pregled dodijeljenih stipendija za školsku 2020. / 2021. godinu

Nivo obrazovanja	Broj korisnika
Stipendija za učenike i studente slabijeg imovinskog stanja	
Visoko obrazovanje	179
Srednje obrazovanje	65
Stipendije za djecu bez oba roditelja i roditeljskog staranja	
Visoko obrazovanje	40
Osnovno i srednje obrazovanje	8
Ukupno	292

Izvor: Općina Ilidža

Iz budžeta Općine izdvojena su sredstva za 244 stipendije učenicima i studentima slabijeg imovinskog stanja, te 48 stipendija za učenike i studente bez oba roditelja i roditeljskog staranja. Ukupan iznos izdvojenih sredstava za stipendije u 2020. / 2021. godini iznosio je 234 hiljada BAM, što je za oko 15% više u odnosu na prethodnu školsku godinu.

4.4. Boračka zaštita

Pitanja boračke zaštite podrazumijevaju zaštitu boraca, ratnih vojnih invalida kao i članova porodica šehida i poginulih boraca u materijalnom i nematerijalnom smislu, utvrđivanje njihovih prava, ali i izdvajanje boračke populacije u zasebnu skupinu koja će se kao takva imati posebno definisan status, a ne status socijalnih slučajeva koji su pod pokroviteljstvom socijalne zaštite.

Prava boračke populacije i boračke zaštite regulisana su sa nekoliko zakona na nivou KS i FBiH. Isti zakoni primjenjivi su i na nivou Općine Ilidža. U organizacionoj strukturi Općine Ilidža

za sva pitanja koja se tiču boračke populacije (legislativa, statistika, stručna i pravna pomoć, liječenje ratnih vojnih invalida, novčana pomoć, evidencije, registri i sl.) zadužena je Služba za boračka pitanja.

Prikaz svih zakonskih i drugih akata na nivou FBiH i KS dat je u tabeli ispod.

Tabela 35. Pravni akti koji uređuju pitanja boračke populacije na nivou Općine Ilidža

FBiH	KS
<ul style="list-style-type: none"> • Zakon o pravima razvojačenih branitelja i članova njihovih obitelji ("Službene novine FBiH" broj 54/19) • Zakon o pravima demobiliziranih branilaca i članova njihovih porodica ("Službene novine FBiH" broj 54/19) • Zakon o izmjenama i dopunama zakona o prijevremenom povoljnijem penzionisanju branilaca odbrambeno-oslobodilačkog rata ("Službene novine FBiH" broj 90/17) • Zakon o izmjenama i dopunama zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica (Službene novine FBiH, broj 90/17) • Zakon o izmjeni zakona o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja i članova njihovih porodica (Službene novine FBiH, broj 90/17) • Zakon o prijevremenom povoljnijem penzionisanju branilaca odbrambeno-oslobodilačkog rata ("Službene novine FBiH", broj 43/13) • Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o pravima dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja i članova njihovih porodica ("Službene novine FBiH" broj 9/10) • Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica ("Službene novine FBiH" broj 9/10) • Zakon o provođenju kontrole zakonitosti korištenja prava iz oblasti branilačko-invalidske zaštite ("Službene novine FBiH", broj 82/09) • Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica ("Službene novine FBiH" broj 72/07) • Zakon o dopuni Zakona o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i 	<ul style="list-style-type: none"> • Zakon o dopunskim pravima boraca-branitelja BiH ("Službene novine KS", br. 45/2012 - prečišćen tekst, 24/2020 - ispr., 26/2014, 24/2020 - ispr., 46/2017, 18/2019, 20/2020 i 24/2020 - ispr. i 10/2021) • Uredba o uslovima i načinu izgradnje, kupovine i dodjele stana putem Fonda KS za izgradnju stanova za članove porodica šehida i poginulih boraca, ratnih vojnih invalida, demobiliziranih boraca i prognanih osoba • Uredba o finansiranju programa za otvaranje radnih mjesta za braniocce, ratne vojne invalide, porodice šehida i porodice poginulih, umrlih i nestalih branilaca • Uredba o dodjeli sredstava za održivi povratak • Uredbu o načinu i uvjetima subvencioniranja kamata kredita i dodjele sredstava za rješavanje stambenih potreba branilaca BiH • Uredba o načinu i uslovima ostvarivanja prava na dodjelu stipendija borcima-braniteljima BiH i njihovoj djeci-prečišćeni tekst • Uredba o jedinstvenim kriterijima i pravilima za zapošljavanje branilaca i članova njihovih porodica u institucijama u KS, Gradu Sarajevo i općinama u KS • Uredba o načinu, uvjetima i kriterijima za ostvarivanje prava na snošenje troškova plaćanja naknade za građevinsko zemljište za izgradnju individualnih stambenih objekata za potrebe boraca-branitelja BiH-prečišćeni tekst

<p>odlikovanja i članova njihovih porodica ("Službene novine FBiH" broj 70/06)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zakon o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja i članova njihovih porodica ("Službene novine FBiH" broj 70/05, 70/06, 9/10) • Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica ("Službene novine FBiH" , broj 33/04) 	
--	--

Izvor: Federalno ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata, Ministarstvo za boračka pitanja Kantona Sarajevo

Prava zagarantovana borcima i članovima njihovih porodica u skladu sa federalnim i kantonalnim propisima obuhvataju:

- Novčanu naknadu za vrijeme nezaposlenosti,
- Prednost pri zapošljavanju pod jednakim uslovima,
- Prednost pri zakupu i otkupu poslovnog prostora pod jednakim uslovima,
- Prednost pri upisu u obrazovne institucije pod jednakim uslovima,
- Besplatne obaveze udžbenike za redovno školovanje,
- Prednost pri dodjeli stipendija i smještaj u studentske i đačke domove,
- Zdravstvenu zaštitu,
- Prioritetno pravo za rješavanje stambenog pitanja pod jednakim uslovima,
- Pomoć u slučaju smrti,
- Prednost pri korištenju programa nadležnih zavoda za zapošljavanje,
- Oslobođanje od plaćanja naknade troškova korištenja građevinskog zemljišta,
- Ostvarivanje penzije pod povoljnijim uslovima od standardnih,
- Druga prava u skladu sa posebnim propisima.

Prava ranih vojnih invalida uključuju:

- Ličnu invalidninu,
- Dodatak za njegu i pomoć od drugog lica,
- Ortopedski dodatak, te
- Druga prava u skladu sa zakonskim odredbama.

Zakonska regulativa propisuje da članovi porodice poginulog, umrlog, nestalog borca i umrlog ratnog vojnog invalida imaju pravo na:

- Porodičnu invalidninu,
- Uvećanu porodičnu invalidninu koja zavisi od broja djece u porodici,
- Pomoć u slučaju smrti,
- Druga prava u skladu sa zakonskim odredbama.

Na području Općine Ilidža, ukupan broj registrovanih korisnika invalidnine iz rata '92 – '95 na kraju 2020. godine iznosio je 3.129, pri čemu je 58% korisnika porodične invalidnine, a 42% korisnika lične invalidnine. Ukupan iznos izdvojenih sredstava za navedene namjene iznosio je oko 11 miliona BAM. Nadalje, u toku 2020. godine, Općina je za potrebe učesnika NOR-a i mirnodopske vojne invalide izdvojila oko 36 hiljada BAM, pri čemu je imala 18 korisnika lične, odnosno 12 korisnika porodične invalidnine iz ove kategorije.

Na kantonalnom nivou je zakonskim propisima, od 01.07.2020. godine, i federalnim propisima, za čitavu 2020. godinu, definisana isplata novčane egzistencijalne naknade za demobilisane borce. S tim u vezi, na području Općine Ilidža registrovan je ukupan broj od 309 korisnika federalne naknade sa isplaćenim iznosom od oko 721 hiljadu BAM u toku 2020. godine, a registrovani broj korisnika kantonalne naknade iznosio je 509 sa isplaćenih 411 hiljada BAM u istom periodu.

4.4.1. Demobilisani vojni borci

Prema podacima JU "Služba za zapošljavanje KS", na kraju 2020. godine na području KS zabilježeno je 5.733 nezaposlenih demobilisanih vojnih obveznika, od kojih je na području Općine Ilidža registrovano 938. Uzimajući u obzir i ostale kategorije branitelja BiH i članova porodica poginulih na području Općine Ilidža registrovano je ukupno 1.308 nezaposlenih lica (15,3% ukupnog broja nezaposlenih branitelja BiH i članova porodica poginulih na kantonalnom nivou).

Tabela 36. Registrovana nezaposlenost branitelja BiH i članova porodica poginulih, na dan 31.12.2020. godine, za KS i Općinu Ilidža

Područje	Demobilisani vojni obveznici	Članovi porodica poginulih	Ratni vojni invalidi	Ostali invalidi	Ukupno
Općina Ilidža	938	107	89	174	1.308
KS	5.733	992	615	1.228	8.568
Učešće Općine Ilidža u KS (%)	16,4%	10,8%	14,5%	14,2%	15,3%

Izvor: Služba za zapošljavanje KS

Značaj rješavanja pitanja zapošljavanja navedene populacije prepoznat je od strane Ministarstva za boračka pitanja KS, na čiji prijedlog je kantonalna Vlada usvojila Program mjera za poticaj zapošljavanja braniteljske populacije za 2021. godinu. Cilj usvojenih mjera je smanjenje stope nezaposlenosti kroz integraciju boračke populacije na tržištu rada kroz omogućavanje odgovarajuće obuke, dokvalifikacije, prekvalifikacije ili zapošljavanja već kvalifikovanih kadrova braniteljske populacije.

Općina Ilidža je, kroz prethodni period, preduzimala aktivnosti za pomoć navedenoj skupini stanovništva kroz planiranje i realizaciju određenih sredstva u sklopu godišnjeg budžeta. Sredstva utrošena u periodu od 2015. do 2020. godine, za potrebe boračke populacije, kretala su se u iznosu 102 - 122 hiljade BAM, dok procijenjena sredstva okvirnim budžetom za period 2021. – 2023. godine iznose 135 hiljada BAM po svakoj godini pojedinačno.

Nadalje, rješavanju problema nezaposlenosti boračke populacije, kao i članova porodica poginulih, potrebno je sistemski pristupiti uz sagledavanje njihove radne sposobnosti i omogućavanje obuke za popunjavanje odgovarajućih upražnjenih radnih mjesta.

4.4.2. Aktivnosti Službe za boračku zaštitu

Služba za boračku zaštitu kroz redovne aktivnosti provodi utvrđenu politiku iz oblasti boračko-invalidske zaštite, osigurava izvršenje zakona i drugih propisa iz oblasti boračko-invalidske zaštite, te bavi se drugim pitanjima od značaja za boračko-invalidsku populaciju i članove njihovih porodica.

U toku 2020. godine, ova Služba je kroz svoje djelovanje nastojala osigurati adekvatne uslove kako bi pripadnici boračko-invalidske populacije na efikasan i jednostavan način ostvarili svoja prava u skladu sa zakonskim propisima. S tim u vezi, ukupan broj prvostepenih upravnih predmeta u kojima je pokrenut postupak za izvršenje u 2020. godini iznosio je 1.335, pri čemu je riješeno 1.244 predmeta (oko 93% od ukupnog broja predmeta).

Ukupan broj zaprimljenih zahtjeva od strane ratnih vojnih invalida i mirnodopskih vojnih invalida u 2020. godini iznosio je 339, pri čemu je Služba za boračku zaštitu zabilježila 326 riješenih predmeta. Broj zaprimljenih žalbi na izdata rješenja iznosio je 23, od čega 11 je riješeno, a 12 je u procesu rješavanja kod drugostepenog organa. U isto vrijeme zaprimljeno je 5.455 zahtjeva za izdavanje različitih uvjerenja i svi zahtjevi su pravovremeno riješeni.

Tokom 2020. godine, Općina Ilidža je raspisala javni konkurs za obilježavanje značajnih događaja, datuma i ličnosti na teritoriji ove jedinice lokalne samouprave. S tim u vezi, finansirane su aktivnosti 25 boračkih udruženja u ukupnoj vrijednosti od oko 400 hiljada BAM. Nadalje, odobreno je i finansiranje projekata ovih udruženja iz budžetskih sredstava u ukupnoj vrijednosti do cca 243 hiljade BAM.

Uzimajući u obzir implementirane epidemiološke mjere radi suzbijanja COVID-19 pandemije, izdvojena sredstva za obilježavanje značajnih događaja, datuma i ličnosti na teritoriji Općine Ilidža su smanjena u odnosu na prethodni period. Sa druge strane, značaj obilježavanja ovih događaja je prepoznat od strane Općine i isti će nastaviti da se realizuju u narednom periodu u uz podršku Općine Ilidža.

4.5. Socijalna isključenost

Svrha provođenja socijalne zaštite, kroz niz definisanih mjera, ima za cilj pružanje neophodne pomoći socijalno ugroženim pojedincima. Zadatak socijalne zaštite je poboljšanje finansijske situacije, kao i obezbjeđivanje adekvatne podrške u procesu zapošljavanja, kao i drugim aspektima života najugroženijih skupina društva. S obzirom da se socijalna zaštita pruža građanima koji nisu u mogućnosti sebi i svojim porodicama obezbijediti osnovne uslove za život i egzistenciju, socijalna zaštita se najčešće veže za prevazilaženje socijalne isključenosti. Prema zakonskoj regulativi, socijalno isključenim se smatraju pojedinci koji nisu u mogućnosti učestvovati u svakodnevnim aspektima života svoje zajednice zbog uslova koji su izvan njihove kontrole (nezaposlenost, siromaštvo, invaliditet, diskriminacija, itd.)

Razmatrajući aspekte socijalne isključenosti u nastavku izvještaja prikazane su analize materijalnog položaja i nezaposlenosti stanovnika Općine Ilidža sa osvrtom na populaciju mladih, starih i rodnu ravnopravnost.

4.5.1. Nezaposlenost

Na području Općine Ilidža, krajem 2020. godine, ukupnu radnu snagu činile su 31.303 osobe (15,4% kantonalne radne snage), pri čemu je broj zaposlenih osoba iznosio 20.769, odnosno 66% radne snage i bio je ispod kantonalnog prosjeka (69%). Na dan 31.12.2020. godine ukupno je registrovano 10.534 nezaposlenih radnika, što čini 33,7% ukupne radne snage Općine Ilidža. Smatra se da se stvarna stopa nezaposlenosti razlikuje od registrovane zbog nemogućnosti evidentiranja velikog broja radnika bez zaključenog ugovora o radu, odnosno radu "na crno". Takvi radnici imaju određene prihode, ali su bez penzionog i zdravstvenog osiguranja.

Tabela 37. Zaposleni i nezaposleni na dan 31.12.2020. godine, u Općini Ilidža i KS

Područje	Zaposleni	Nezaposleni	Odnos nezaposlenih prema zaposlenim	Radna snaga	Stopa nezaposlenosti radne snage
Općina Ilidža	20.769	10.534	1,97	31.303	33,7%
KS	139.259	63.496	2,19	202.755	31,3%
Učešće Općine Ilidža u KS (%)	14,9%	16,6%	-	15,4%	-

Izvor: Služba za zapošljavanje KS

Najveći broj nezaposlenih radnika na području Općine Ilidža ima srednji stepen obrazovanja (32%), što je praćeno kvalifikovanim (26%), nekvalifikovanim radnicima (26%), visoko obrazovanim kadrom (13%), dok je učešće ostalih kvalifikacionih struktura iznosilo 3%.

U pogledu starosne strukture najveće učešće zauzimaju osobe između 50 i 59 godina koje čine 25% ukupnog broja nezaposlenih lica na dan 31.12.2020. godine. Učešće preko 20% u ukupnom broju lica koja traže posao zabilježile su i kategorije osoba između 25 i 34 godina (22%), te nezaposlene osobe između 35 i 44 godina (21%).

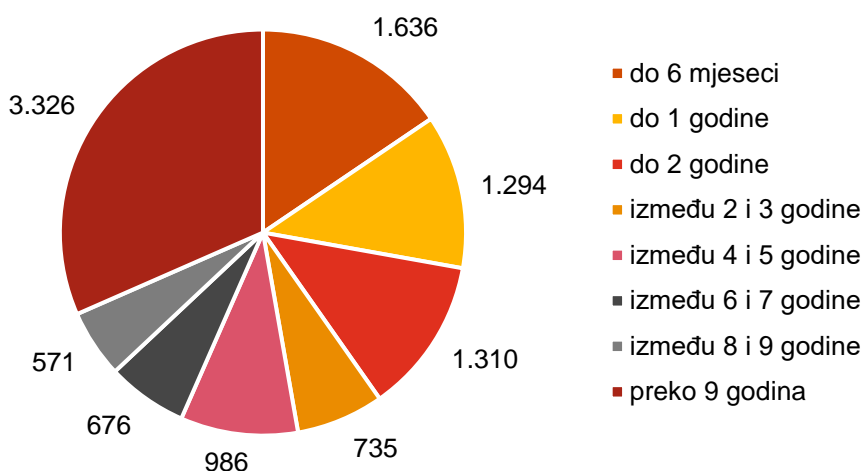
Tabela 38. Broj nezaposlenih po godinama starosti na dan 31.12.2020. godine

Područje	Godine							Ukupno
	15-19	20-24	25-34	35-44	45-49	50-59	preko 60	
Općina Ilidža	198	1.037	2.313	2.244	1.059	2.621	1.062	10.534
KS	1.329	6.144	14.556	14.764	6.570	14.521	5.612	63.496
Učešće Općine Ilidža u KS (%)	14,9%	16,9%	15,9%	15,2%	16,1%	18,0%	18,9%	16,6%

Izvor: Služba za zapošljavanje KS

Dugoročna nezaposlenost je izražen problem i u KS i Općini Ilidža, s obzirom da preko 72% nezaposlenih posao čeka duže od jedne godine. Najveći broj nezaposlenih, po dužini čekanja na zaposlenje, u Općini Ilidža čeka posao preko 9 godina i to 31,6% ukupne strukture nezaposlenih prema dužini čekanja na posao.

Grafik 38. Struktura nezaposlenih prema dužini čekanja na posao Općine Ilidža na dan 31.12.2020. godine

Izvor: JU Služba za zapošljavanje KS

Dugoročno prisutan problem nezaposlenosti na području Općine Ilidža zahtijeva razvoj strateških smjernica koje će, pored usaglašavanja potreba tržišta rada sa obrazovnim sistemom, uključiti i mjere podrške za prekvalifikaciju kadrova za zanimanja od značaja za razvoj Općine Ilidža, te savjetodavne i druge podrške u razvoju preduzetničkih aktivnosti.

4.5.1.1. Mladi

Nepovoljan položaj mladih na tržištu rada u BiH, pa tako i na području Općine Ilidža, izražen je već dugi niz godina. Nezaposlenost mladih je relativno visoka, a zaposleni između 15 i 34 godina starosti uglavnom rade poslove koji nisu u skladu sa njihovim obrazovanjem, znanjem i sposobnostima, te su znatno manje plaćeni za posao koji rade nego što je to slučaj sa odraslima.

Na području Općine Ilidža, krajem 2020. godine, zabilježeno je 3.548 nezaposlenih starosne dobi od 15 do 34 godina što iznosi 33,7% ukupnog broja nezaposlenih. Taj odnos je malo povoljniji od onoga u KS, gdje ova starosna dob učestvuje sa 34,7% u ukupnoj strukturi nezaposlenih.

Tabela 39. Broj nezaposlenih od 15-34 godina starosti, na dan 31.12.2020. godine

Područje	Godine				
	15-19	20-24	25-34	Ukupno 15-34	Ukupno nezaposlenih
Općina Ilidža	198	1.037	2.313	3.548	10.534
KS	1.329	6.144	14.556	22.029	63.496
Učešće Općine Ilidža u KS (%)	14,9%	16,9%	15,9%	16,1%	16,6%

Izvor: Služba za zapošljavanje KS

Nezaposlenost i niske plaće uzrokuju lošu finansijsku situaciju kod mladih koja im onemogućava da se osamostale i zasnuju porodicu. Nadalje, mladi nemaju dovoljno mogućnosti za rješavanje stambenog pitanja, zbog čega oko 75% mladih Općine Ilidža živi sa roditeljima.

Općina Ilidža od 2017. godine posebna sredstva u svom budžetu izdvaja za finansiranje omladinskih poslova, a na osnovu Pravilnika o kriterijima, načinu i postupku dodjele budžetskih sredstava za poticaj razvoju poduzetničke inicijative mladih na području ove jedinice lokalne samouprave. Tako je, u budžetu za 2020. godinu, planirani iznos bio 70 hiljada BAM, dok je visina nepovratnih sredstava po poslovnom planu iznosila maksimalno do 5 hiljada BAM.

U Strategiji za mlade na području Općine Ilidža, akcionim planom za period 2020. -2024. godine, identifikovana su četiri problema u vezi zapošljavanja mladih, i to:

- Programi zapošljavanja i samozapošljavanja mladih nisu dovoljno iskorišteni. Iako se programi zapošljavanja i samozapošljavanja mladih intenziviraju kroz godine, broj mladih koji su upoznati sa takvim programima opada, pogotovo u vangradskim sredinama.
- Mladi nedovoljno poznaju svoja prava u radnim odnosima. Istraživanja pokazuju da je oko 22% mladih Općine Ilidža kroz radni odnos bilo izloženo nekom od oblika nepoštivanja njihovih osnovnih ljudskih prava. Nadalje, oko 11% mladih navodi kako nemaju redovnu plaću za posao, dok neki rade volonterski, iako imaju potpisan ugovor sa navedenom naknadom za pružene usluge u radnom odnosu. S tim u vezi, mladi nisu dovoljno upoznati sa svojim pravima u radnim odnosima, ne znaju kako da se zaštite od različitih vrsta zloupotreba u radnoj sredini te ne poznaju mehanizme koji su im na raspolaganju u borbi protiv povrede prava po osnovu ugovora o radu i/ili dijelu.
- Značaj preduzetničkih aktivnosti je prepoznat od strane mladih, te istraživanja pokazuju da su spremni za pokretanje vlastitog biznisa, ali im u tome treba sveobuhvatna podrška. Istraživanja pokazuju da je polovina mladih Općine Ilidža spremno pokrenuti vlastiti posao, ali da im je za taj poduhvat potrebna podrška od samog početka. Oko 59% mladih smatra da bi im poslovni trening bio od koristi, dok je u prosjeku 18% mladih imalo priliku pohađati određeni poslovni seminar namijenjen njihovoj populaciji.
- Mladi se nedovoljno angažuju na sezonskim poslovima. Problem je nedovoljna obaviještenost ili nedostatak motivacije za sezonskim poslovima koji se uglavnom odnose na komunalne poslove čišćenja i pošumljavanja na teritoriji Općine Ilidža, kao i druge nekvalifikovane poslove. Nadalje, postoje i projekti sezonskih poslova usmjereni na sve dobne strukture, uključujući i mlade koje finansira Zavod za zapošljavanje KS, međutim isti nisu dovoljno prepoznati od strane populacije između 15 i 34 godine starosti.

Općina Ilidža je za ova četiri problema iz oblasti zapošljavanja, kao i druga pitanja mladih (obrazovanje, socijalna politika i sigurnost, kultura i sport, zdravstvo, aktivno sudjelovanje mladih u društvu i informisanje i mobilnost mladih) sastavila plan djelovanja koji se namjerava implementirati do kraja 2024. godine, te će za to biti izdvojeno oko 698 hiljada BAM. Nadalje, podrška Općine Ilidža prema mladima u narednom periodu će biti usmjerena ka razvoju kreativnih centara i hubova za mlade, kao i ostalih sadržaja neophodnih za njihovoj socijalni i profesionalni razvoj.

4.5.1.2. Radna ravnopravnost

U ukupnoj radnoj snazi Općine Iliđža, žene učestvuju sa 46%, dok je njihovo učešće u ukupnom broju nezaposlenih na kraju 2020. godine iznosilo 63%. U KS je slična situacija, žene čine oko 51% radne snage pri čemu je ženska populacija u ukupnoj strukturi nezaposlenih učestvovala sa 62%.

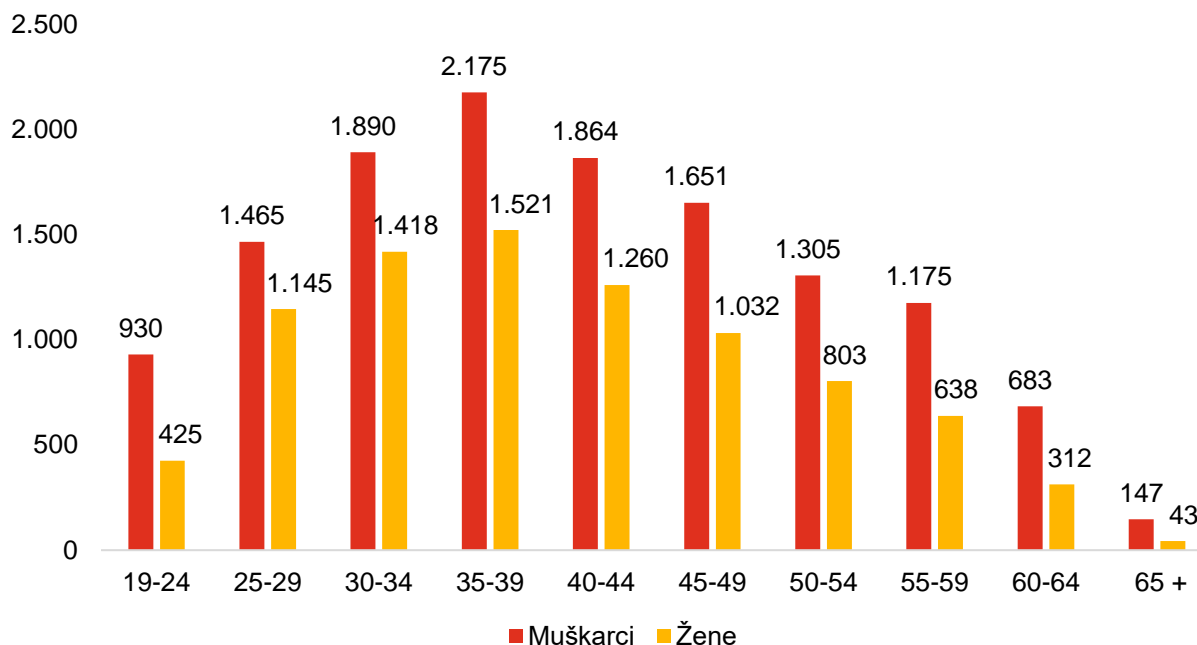
Tabela 40. Zaposlenost i nezaposlenost prema rodnoj strukturi Općine Iliđža i KS na dan 31.12.2020. godine

Područje	Broj zaposlenih			Broj nezaposlenih			Radna snaga		
	ukupno	žene	% žena	ukupno	žene	% žena	ukupno	žene	% žena
Općina Iliđža	23.602	9.254	39,2%	10.534	6.592	62,6%	34.136	15.846	46,4%
KS	144.451	68.767	45,7%	63.496	39.241	61,8%	213.947	108.008	50,5%
Učešće Općine Iliđža u KS (%)	15,7%	13,5%	-	16,6%	16,8%	-	16,0%	14,7%	-

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Stopa nezaposlenosti žena u Općini Iliđža iznosi 42% i znatno je veća od stope ukupne nezaposlenosti (31%) i stope nezaposlenosti muškaraca (oko 22%).

Grafik 39. Zaposlenost žena u odnosu na muškarce na području Općine Iliđža prema intervalima starosti na dan 31.12.2020. godine

Izvor: Federalni Zavod za statistiku

Prema stopi zaposlenosti na kraju 2020. godine dominantno učešće imaju muškarci u odnosu na žene u svim starosnim kategorijama. Najveći broj zaposlenih žena je u starosnoj dobi između

35 i 39 godina i to oko 18% u odnosu na ukupan broj zaposlenih u ženskoj populaciji. U periodu između 2015. i 2020. godine zaposlenost žena na području Općine Ilidža rasla je po prosječnoj stopi od 8% (iznad kantonalne stope rasta od 5%).

Prema stepenu kvalifikacije, najveći broj žena ima srednji stepen obrazovanja (oko 62%), praćeno visokim stepenom obrazovanja (27%), dok je učešće svih ostalih kvalifikacionih grupa 11%.

4.5.1.3. Penzioneri

Na području Općine Ilidža u decembru 2020. godine bilo je ukupno 11.273 penzionera, što čini skoro 13% ukupnog broja penzionera KS.

Tabela 41. Broj penzionera i iznos penzija u Općini Ilidža i KS, na dan 31.12.2020. godine

Područje	Vrste penzija						Ukupno	
	Starosne		Invalidske		Porodične			
	Broj korisnika	Iznos ('000 BAM)	Broj korisnika	Iznos ('000 BAM)	Broj korisnika	Iznos ('000 BAM)	Broj korisnika	Iznos ('000 BAM)
Općina Ilidža	5.819	3.065	1.984	827	3.470	1.405	11.273	5.297
KS	50.201	30.720	14.853	6.440	23.076	10.060	88.130	47.220
Učešće Općine Ilidža u KS (%)	11,6%	10,0%	13,4%	12,8%	15,0%	14,0%	12,8%	11,2%

Izvor: Federalni zavod za mirovinsko i invalidsko osiguranje

Ukupna prosječna penzija u Općini Ilidža iznosi 469,8 BAM, te je prosječna penzija u KS veća za oko 12%. Sa druge strane prosječna starosna penzija u Općini Ilidža je veća od kantonalne prosječne penzije za skoro 11%.

Tabela 42. Prosječne penzije u Općini Ilidža i KS, na dan 31.12.2020. godine

Područje	Broj zaposlenih na jednog penzionera	Ukupna prosječna penzija u BAM	Prosječna starosna penzija u BAM	Prosječna invalidska penzija u BAM	Prosječna porodična penzija u BAM
Općina Ilidža	2,1	469,8	526,7	416,6	405,0
KS	1,7	535,8	611,9	433,6	436,0

Izvor: Federalni zavod za mirovinsko i invalidsko osiguranje

Broj zaposlenih na jednog penzionera u Općini Ilidža je 2,1 što je povoljniji odnos nego u KS gdje na jednog penzionera radi 1,7 zaposlenih.

4.5.1.4. Raseljeni i izbjegli

Prema procjenama, smatra se da je u toku posljednjeg rata u BiH preko 140.000 stanovnika Sarajeva raseljeno i izbjeglo, i to najviše u zemlje Evrope, Sjeverne Amerike i u Australiju. Proces povratka je započeo 1996. godine te se nastavlja sa različitim intenzitetom povratka.

Prema evidencijama Općine Ilidža ukupan broj raseljenih lica s krajem 2020. godine iznosio je 592, odnosno 152 domaćinstva.

4.5.1.5. Socijalna i materijalna sigurnost nezaposlenih

Prema Zakonu o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba ("Službene novine Federacije BiH", broj 55/00, 41/01, 22/05 i 9/08), pravo na novčanu naknadu ima nezaposlena osoba koja u trenutku prestanka radnog odnosa ima najmanje 8 mjeseci neprekidnog rada ili 8 mjeseci sa prekidima u poslednjih 18 mjeseci. Novčana naknada određuje se u visini 40% prosječne neto plaće isplaćene u FBiH u posljednja 3 mjeseca prije prestanka radnog odnosa nezaposlene osobe, prema podacima koje objavljuje Federalni zavod za statistiku. Novčana naknada isplaćuje se nezaposlenoj osobi na sljedeći način:

- 3 mjeseca ako je provela na radu od 8 mjeseci do 5 godina,
- 6 mjeseci ako je provela na radu od 5 do 10 godina,
- 9 mjeseci ako je provela na poslu od 10 do 15 godina,
- 12 mjeseci ako je provela na radu od 15 do 25 godina,
- 15 mjeseci ako je provela na radu od 25 do 30 godina,
- 18 mjeseci ako je provela na radu 30 do 35 godina,
- 24 mjeseca ukoliko je provela na radu preko 35 godina.

Ukupan broj korisnika novčane naknade na nivou KS s krajem 2020. godine iznosio je 3.619 i u odnosu na isti period prethodne godine povećao se za 40%. Najveći broj korisnika novčane naknade registrovan je na teritoriji Novi Grad (1.015) dok je Općina Ilidža bila na drugom mjestu sa 618 registrovanih korisnika.

Zakonom o zdravstvenom osiguranju FBiH definisano je da pravo na obavezno zdravstveno osiguranje imaju nezaposlene osobe u KS koje su registrovane u evidencijama JU Službe za zapošljavanje KS ukoliko su se prijavile:

- u roku od 30 dana nakon prestanka radnog odnosa, odnosno obavljanja djelatnosti ili prestanka primanja naknade plaće,
- u roku od 30 dana nakon služenja vojnog roka ili nakon prestanka nesposobnosti za rad zbog koje je lice otpušteno sa vojne službe,
- u roku od 30 dana nakon otpuštanja iz ustanove za izvršenje kaznenih i prekršajnih sankcija, iz zdravstvene ili druge specijalizirane ustanove, ukoliko je lice bilo na obaveznom psihijatrijskom liječenju ili liječenju od alkoholizma i uzimanja narkotika,
- u roku od 30 dana po povratku iz inostranstva ukoliko je prije odlaska u inostranstvo osoba bila zdravstveno osigurana,
- u roku od 90 dana nakon završetka školske godine u kojoj je okončano redovno školovanje,
- u roku od 90 dana nakon služenja vojnog roka odnosno dana prestanka nesposobnosti zbog bolesti radi koje je otpuštena osoba iz vojne službe, ako je na služenje vojnog roka stupila u roku od 60 dana od dana završenog školovanja u odgovarajućoj ustanovi.

U pogledu zdravstvenog osiguranja, na kantonalnom nivou primjetan je rast u 2020. godini kada je registrovani broj korisnika iznosio 49.863 (45.206 korisnika zdravstvenog osiguranja na 31.12.2019. godine). Rast broja korisnika je ostvaren na teritoriji svih općina KS u 2020. godini u odnosu na prethodni period, pri čemu Općina Novi Grad je imala najveći broj korisnika

zdravstvenog osiguranja (13.796). Općina Ilidža je sa registrovanih 8.058 korisnika zdravstvenog osiguranja bila na drugom mjesto u poređenju sa ostalim općinama na kantonalnom nivou i u odnosu na prethodnu godinu broj korisnika se povećao za oko 10%.

Tabela 43. Korisnici novčane naknade i zdravstvenog osiguranja po spolu, za 2020. godinu

Područje	Korisnici novčane naknade		Korisnici zdravstvenog osiguranja		Ukupno	
	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene	Ukupno	Žene
Općina Ilidža	618	330	8.058	4.901	8.676	5.231
KS	3.619	1.864	49.863	30.140	53.482	32.004
Učešće Općine Ilidža u KS (%)	17,1%	17,7%	16,2%	16,3%	16,2%	16,3%

Izvor: Služba za zapošljavanje KS

Ukupan broj korisnika novčane naknade i usluga zdravstvenog osiguranja u Općini Ilidža iznosi 8.676, što čini 16% ukupnog broja korisnika u KS. Od toga, pravo na novčanu naknadu na području Općine Ilidža u 2020. godini je koristilo 618 osoba odnosno 6% ukupno nezaposlenih, dok je pravo na zdravstveno osiguranje koristilo 8.058 osoba odnosno 77% ukupnog broja nezaposlenih na području Općine.

4.5.2. Zdravstvo

4.5.2.1. Zdravlje stanovništva

Prirodni priraštaj, mjereno kao razlika između nataliteta i mortaliteta, na teritoriji Općine Ilidža u 2020. godini bio je negativan (-0.9‰), ali povoljniji u odnosu na KS (-2,2‰). Stope nataliteta i mortaliteta na području Općine Ilidža su niže od ostvarenih u KS, dok je vitalni indeks, koji predstavlja koeficijent prirodnog kretanja stanovništva, veći od onoga ostvarenog u KS kao što je i stopa dojenačke smrtnosti.

Tabela 44. Stope vitalne statistike na području Općine Ilidža u 2020. godini

Stope vitalne statistike	Općina Ilidža	KS
Natalitet	9,5‰	10,0‰
Mortalitet	10,3‰	12,1‰
Dojenačka smrtnost	5,5‰	3,9‰
Prirodni priraštaj	(0,9‰)	(2,2‰)
Vitalni indeks	0,9‰	0,8‰
Stopa rasta stanovništva 2010-2020 (%)	1,81%	(0,35%)

Izvor: Zavod za informatiku i statistiku Kantona Sarajevo

Sa prosječnom stopom rasta stanovništva od 1,81% u posljednjih deset godina, Općina Ilidža ostvaruje natprosječnu stopu rasta stanovništva u poređenju sa KS, gdje je ova stopa negativna te ukazuje na manji broj stanovnika od onoga u 2010. godini. U posljednjih deset godina, prema procjenama stanovništva Zavoda za informatiku i statistiku KS, općina Ilidža je zabilježila znatan porast stanovništva (preko 10.000).

Zdravstveno stanje stanovnika općine Ilidža je slično zdravstvenom stanju stanovnika KS. Vodeća registrovana oboljenja stanovnika Kantona Sarajevo su:

- Akutne respiratorne infekcije gornjih respiratornih puteva (25%);
- Hipertenzivna oboljenja (9,8%);
- Akutni bronhitis i bronhitis (3,8%);

- Dijabetes melitus (3,2%);
- Cistitis (3%);
- Ostala oboljenja i stanja (55,2%).

Mentalno zdravlje se smatra, između ostalog, značajnim dijelom zdravstvenog stanja stanovništva. S tim u vezi, potrebno je posvetiti neophodnu njegu i liječenje ovoj vrsti oboljenja. Poslijeratni period i COVID-19 pandemija su imale uticaj i ostavile trag na mentalno zdravlje cijelog stanovništva BiH, pa tako i stanovnika Općine Ilidža. Gubitak posla, pad životnog standarda, opća socijalna nesigurnost, usamljenost, osobni gubici i strah od smrti su samo neke od posljedica ova dva događaja, te je sasvim očekivano da se broj mentalno oboljelih osoba povećao. Posljednji podatak o broju mentalno oboljelih u KS datira iz 2018. godine, gdje je zabilježeno 14.434 vrsta ovih oboljenja, odnosno 2,83% od ukupnog broja registrovanih oboljenja na kantonalnom nivou.

4.5.2.2. Zdravstvena zaštita

Djelatnost zdravstvene zaštite predstavlja organizovano pružanje zdravstvene zaštite kroz rad zdravstvenih radnika i zdravstvenih saradnika u okviru zdravstvenih ustanova u javnom i privatnom sektoru. Zdravstvene usluge se pružaju putem primarne zdravstvene zaštite i specijalističko-konsultativne zdravstvene zaštite. Usluge primarne zdravstvene zaštite u KS pružaju JU Dom zdravlja KS, JU Apoteke Sarajevo, službe Zavoda za javno zdravstvo KS, službe Zavoda za zdravstvenu zaštitu te 145 privatnih zdravstvenih ambulanata, 209 privatnih stomatoloških ordinacija i 132 privatne apoteke. Tako su, na području Općine Ilidža, 3 apoteke u državnom vlasništvu, a 21 u privatnom. S tim u vezi, 2.954 stanovnika Općine je pokriveno jednom apotekom, što je nepovoljniji odnos od onoga u KS (2.437 stanovnika na jednu apoteku).

Tabela 45. Broj apoteka u Općini Ilidža i KS

Područje	Javni sektor	Privatni sektor	Ukupno	Broj stanovnika na 1 apoteku
Općina Ilidža	3	21	24	2.954
KS	41	132	173	2.437

Izvor: Ministarstvo zdravstva KS

U zdravstvenim ustanovama KS zaposleno je ukupno 7.524 radnika, od toga 5.682 zdravstvenih radnika od čega 1.410 ljekara i 249 stomatologa.

Tabela 46. Broj ljekara i stomatologa u JU Dom zdravlja KS, na području KS i Općine Ilidža

Područje	Stanovništvo	Broj ljekara	Broj stomatologa	Broj stanovnika	
				na 1 ljekara	na 1 stomatologa
Općina Ilidža	70.887	54	9	1.313	7.876
KS	421.555	1.410	249	298	1.692

Izvor: JU Dom zdravlja KS

Prema podacima o broju stomatologa na području Ilidža u JU Dom zdravlja KS, primjetno je da je broj stanovnika na jednog stomatologa na području Općine Ilidža (7.876) znatno veći od onoga za KS (1.692), ukazujući na nedovoljan broj stomatologa na području Općine Ilidža.

Organizaciona jedinica Dom zdravlja Ilidža, jedna od devet organizacionih jedinica JU Dom zdravlja KS, pruža primarnu zdravstvenu zaštitu za stanovnike Općine Ilidža. Gustina naseljenosti ove jedinice lokalne samouprave je 494 st/km², udaljenost među lokalitetima gdje su smještene ambulante je 2,5 km², a udaljenost korisnika od lokaliteta do 7 km. Organizovano je 10 službi primarne zdravstvene zaštite, kao i 5 službi specijalističko-konsultativne djelatnosti, koje se pružaju na 11 lokaliteta na području Općine. U službe primarne zdravstvene zaštite koje se pružaju na području općine se ubrajaju: opća primarna zdravstvena zaštita/ambulanta porodične/obiteljske medicine, dispanzer za predškolsku djecu, dispanzer za školsku djecu i omladinu, stomatološka služba, pneumoftiziološki dispanzer, centar za fizikalnu terapiju i rehabilitaciju, centar za mentalno zdravlje, služba za radiološku i ultrazvučnu dijagnostiku, higijensko-epidemiološka služba i služba za laboratorijsku dijagnostiku. Specijalističko-konsultativna djelatnost kao sekundarni nivo zdravstvene zaštite podrazumijeva pružanje podrške primarnoj zdravstvenoj zaštiti putem rješavanja zdravstvenih problema pacijenata. U specijalističko-konsultativne djelatnosti na području Općine djeluju:

- Oftalmološka služba,
- ORL služba,
- Neurološka služba,
- Internistička služba i
- Stomatološka služba - specijalističko-konsultativna djelatnost.

Opća/porodična medicina je osnovna disciplina u primarnoj zdravstvenoj zaštiti. Podrazumijeva pružanje zdravstvene zaštite stanovništvu starijem od četrnaest godina. Na području Općine Ilidža organizovano je 28 radnih timova porodične medicine na 11 lokacija koje pokrivaju područje 16 MZ.

Tabela 47. Pregled objekata zdravstvene zaštite, sa timovima porodične medicine, na području Općine Ilidža

#	Objekat zdravstvene zaštite	MZ obuhvaćene objektom zdravstvene zaštite	Broj registrovanih stanovnika po objektu	Broj timova porodične medicine	Broj stanovnika na 1 tim
1	Centralni objekat	Ilidža centar, Lužani, Otes, Osijek, Vreoca, Vrelo Bosne, Blažuj	10.792	10	1.079
2	Područna ambulanta Rakovica	Rakovica i Blažuj	2.127	1	2.127
3	Područna ambulanta Stup I	Stup I	3.198	2	1.599
4	Područna ambulanta Hrasnica I	Hrasnica I	6.200	3	2.067
5	Područna ambulanta Butmir	Butmir i Kotorac	4.428	2	2.214
6	Područna ambulanta Sokolović Kolonija	Sokolović Kolonija	5.442	3	1.814
7	Područna ambulanta Stup II	Stup II i Stupsko Brdo	2.923	2	1.462
8	Područna ambulanta Otes	Otes	2.875	1	2.875
9	Područna ambulanta Osjek	Osjek	4.094	1	4.094
10	Područna ambulanta Hrasnica II	Hrasnica II	6.120	2	3.060
11	Područna ambulanta Blažuj	Blažuj	4.500	1	4.500
Ukupno			52.699	28	1.882

Izvor: JU Dom zdravlja Kantona Sarajevo

Stanovnici u MZ nisu ravnomjerno pokriveni brojem timova porodične medicine. Najbolje je pokriven Centralni objekat sa 1.079 stanovnika na jedan tim porodične medicine, dok je područna ambulanta Blažuj na zadnjem mjestu pokrivenosti sa 4.500 stanovnika po jednom timu.

4.5.3. Kultura

Kultura kao cjelokupno društveno naslijeđe ima važnu ulogu u definisanju i razvoju vrijednosti jednog društva. Kulturne aktivnosti Općine Ilidža realizuju se kroz rad dvije javne ustanove iz oblasti sporta i kulture:

- JU „Kulturno – sportski i rekreacioni centar“ Ilidža u čiji sastav ulazi Multimedijalni centar Ilidža (Kino Igman);
- JU za kulturu, sport i rekreaciju Hrasnica-Ilidža, u čiji sastav ulazi Dom kulture – Hrasnica i Centar fizičke kulture – Hrasnica.

Kulturni razvoj Općine Ilidža podržan je i djelovanjem Doma kulture Ilidža, pri čemu se kulturne aktivnosti provode i u 5 drugih domova raspoređenih po MZ (Rakovica, Stupsko brdo, Stup, Butmir, i Sokolović Kolonija).

Posmatrajući period od 2016. do 2019. godine, realizovana budžetska sredstva za kulturne aktivnosti imala su prosječnu stopu rasta od 3%, dok je u 2020. godini zabilježeno smanjenje od oko 10% u odnosu na prethodnu godinu. Nadalje, Općina Ilidža će i u narednom periodu podržavati realizaciju kulturnih aktivnosti, te s tim u vezi procijenjena budžetska sredstva za kulturu prema Okvirnom planu budžeta u periodu 2021. do 2023. godine iznose 400 hiljada BAM po godini.

Tabela 48. Pregled budžetskih izdvajanja za kulturu na nivou Općine Ilidža u BAM

Budžetska izdvajanja za kulturu	Godina				
	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Iznos	319.856	377.734	353.352	350.041	315.548

Izvor: Općina Ilidža

Općina Ilidža je u toku 2020. podržala sljedeće kulturne aktivnosti:

- Dostava knjiga iz Biblioteke za slijepa i slabovidna lica u BiH na kućne adrese slijepih i slabovidnih osoba;
- Organizacija Festivala "For Underground Lovers (FUL) Pool Festival" Fondacije „FUTURE TIME“;
- Realizacija aktivnosti Udruženja "Građanska inicijativa-treći pogled" koje se odnose na zaštitu ljudskih prava, promovisanje mira i tolerancije, borbu protiv jezika mržnje i razvijanje suživota svih građana sa područja Općine Ilidža;
- Organizacija Maskenbala, manifestacije koja se organizuje povodom Korizme Hrvatskog kulturno umjetničkog društva "Don Ivan Trobentar"- Stup;
- 9. Internacionalni moto maraton "Srebrenica 2020." u organizaciji Udruženja Moto klub "Jahači iz predgrađa";
- Izdavanje časopisa "Bolji život" Udruženja dijabetičara KS;
- Pomoć u izgradnji spomen obilježja komandantu Zaimu Imamoviću;
- Manifestacija 10. jubilarni državni edukativni kongres sa takmičenjem frizersko-kozmetičkih škola i salona s tematikom "Svečane frizure 70-tih" u organizaciji Udruženja "UZU FIK";
- Snimanje video spota za pjesmu "Bosna" bošnjačkog pjesnika Safvet-bega Bašagića;
- Priprema i štampanje knjiga: "Bošnjaci-Muslimani Balkana (1683. - 1995.) stradanja i genocidi"; "Konjic nepresječeno čvorište BiH", i "Bošnjaci u Jasenovačkom logoru", "Vapaj jedne duše" monografija "Majka Hatidža" i "Svjedok turbulentnog vremena", te reprinta izdanja na bosanskom jeziku i štampanja prevoda na tri jezika romana "Pokošeni cvjetovi Krajine";
- Nabavka knjiga "Otvori vrata sreći" autora hafiza Nedima Botića i "Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave 1878. – 1918." autora Hamdije Kreševljakovića;
- Promocija zbirke mladih autora "Kapi rose" u organizaciji Naučno - umjetničkog udruženja Kritika;
- Božićni kulturno -umjetnički program u organizaciji Udruge Facultas za prosperitet mladih realizovan u TV i online formatu;
- Kreativne radionice "Zelena učionica" za djecu predškolskog uzrasta;
- Omladinski književni kamp 2020. godine pod motom "Pišem da promijenim svije(s)t" u organizaciji Udruženja "Edukativni centar za žene i djecu Sara Sabri";
- Sarajevo Fashion Film Festival na kojem su prezentovani turistički filmovi;
- Obilježavanje Dana osoba sa invaliditetom kampanjom "Ja postojim" Udruženja "Osmijeh nade";

- Obilježavanje Svjetskog dana dijabetesa u organizaciji Udruženja dijabetičara djece i omladine KS;
- Likovna i muzička sekcija za osobe sa intelektualnim teškoćama u organizaciji Udruženje za podršku osobama sa intelektualnim teškoćama na području KS "OAZA";

Općina Ilidža je također realizovala Festival narodne muzike „Ilidža 2020“ u saradnji sa televizijskom kućom Hayat.

U skladu sa Zakonom o bibliotečkoj djelatnosti („Službene novine KS“, br. 4/99) Općina Ilidža podstiče i stvara uslove za osnivanje školskih biblioteka i drugih biblioteka u sastavu javnih ustanova čiji je osnivač, i obezbjeđuje sredstva za zadovoljavanje potreba i interesa građana u bibliotekarskoj djelatnosti. Biblioteke čine neophodnu i nezamjenjivu komponentu kulturne, obrazovne i informacijske infrastrukture jednog društva. Uz to, one predstavljaju nezamjenjiv dio kulturne baštine.

Biblioteka u sastavu JU KSR Hrasnica - Ilidža raspolaže sa knjižnim fondom od 12.560 bibliotekarskih jedinica, od čega je 562 bibliotekarskih jedinica obezbijeđeno u toku 2020. godine. Navedena biblioteka broji 205 aktivnih članova. Pozajmno odjeljenje 16 - Ilidža je u sastavu JU Biblioteka Sarajeva i raspolaže sa knjižnim fondom od 9.605 bibliotekarskih jedinica i 295 aktivnih članova.

Na području Općine Ilidža registrovano je 11 udruženja iz oblasti kulture i to:

- KUD "Ekrem Mujkić",
- KUD "Hrasnica",
- KD "Stup",
- Udruženje za očuvanje tradicionalne muzike naroda BiH "Sultan Mehmed Fatih",
- Udruženje "Zlatna ruka",
- Udruženje za djecu i mlade „Nominativ“,
- KUD "Ilidža",
- UTIKUS "Bašlija",
- Udruženje za afirmaciju pozitivnih vrijednosti "Alternativa",
- KUD "Biseri Bjelašnice",
- Naučno-umjetničko udruženje Kritika.

Primarni cilj ovih udruženja je zadovoljavanje kreativnog izražavanja, te očuvanje i njegovanje kulturne baštine.

4.5.4. Sport

Prema podacima Općine Ilidža na teritoriji ove jedinice lokalne samouprave postoje 62 sportska udruženja koji funkcionišu kao klubovi, škole sporta i/ili rekreacije i broje 4.379 članova, od kojih je 2.321 član mlađi od 14 godina.

Tabela 49. Sportska udruženja i članovi

Sport	Broj članova
Sportovi sa loptom	1.991
Borilački sportovi	1.334
Ostali sportovi	1.054
Ukupno	4.379

Izvor: Općina Iližna

Iz budžeta Općine Iližna za podršku sporta u 2020. godini realizovano je 527 hiljada BAM što je više za 11,4% u odnosu na 2019. godinu. Budžetom Općine Iližna, dodatno su realizovana sredstva za nagrade istaknutih sportista sa područja Općine Iližna za 2020. godinu u iznosu od 20 hiljada BAM, i za izgradnju sportske dvorane u MZ Sokolović Kolonija u iznosu od 140 hiljada BAM. Ukupna budžetska izdvajanja za finansiranje aktivnosti ustanova i organizacija u sportu pridonose kontinuiranom ispunjavanju ciljeva tih sportskih udruženja i Općine Iližna. Nadalje, značaj sportskog razvoja prepoznat je kao jedan od važnih segmenata društvenog života zajednice i s tim u vezi Okvirnim planom budžeta procijenjena su dodatna ulaganja u sportske aktivnosti u periodu od 2021. do 2023. godine u iznosu od 390 hiljada BAM po godini.

Tabela 50. Pregled budžetskih izdvajanja za sport na nivou Općine Iližna u BAM

Budžetska izdvajanja za sport	Godine				
	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Iznos	323.051	362.862	382.050	473.100	527.200

Izvor: Općina Iližna

Općina Iližna je mjesto okupljanja reprezentativnih selekcija BiH u fudbalu i košarci, ali i domaćin mnogobrojnih takmičenja u okviru strukovnih saveza i značajnih sportskih priredbi međunarodnog i domaćeg karaktera kojima je najčešće bila pokrovitelj ili sponzor. Na području Općine Iližna u posljednjih par godina održani su i mnogobrojni turniri u fudbalu/nogometu, malom nogometu, stonom tenisu, šahu, boćanju, streljaštvu, odbojci, koji su bili lokalnog karaktera, ali ne manjeg značaja.

Tabela 51. Pregled sportskih klubova koji se vode na evidenciji općine Ilidža

Naziv organizacije u sportu-kluba	Oblik/rang takmičenja	Zatupljeni uzrasti i selekcije
SPORTOVI SA LOPTOM		
Rukometni klub „Ilidža“	Prva liga FBiH (ž)	Seniorke
Rukometni klub „Igman“	-	-
Rukometni klub „Hrasnica“	-	-
Odbojkaški klub „Ilidža“	Super liga FBiH (m/ž)	Seniori i mlađa selekcija
Ženski odbojkaški klub „Igman“	Super liga FBiH (ž)	Seniorke, mlađe selekcije i škola odbojke
Odbojkaški klub invalida Općine Ilidža	Prva liga BiH	Seniori
Košarkaški klub „Igman“	A1 liga FBiH	Seniori i mlađe selekcije
Košarkaški klub „Impuls“	A1 liga FBiH (ž)	Seniorke, mlađe selekcije i škola košarke
Košarkaški klub „Ilidža“	Kantonalna liga	Mlađe selekcije
Fudbalski klub „Famos“	Druga liga FBiH	Seniori, kategorije i škola nogometa
Fudbalski klub „Igman“	Druga liga FBiH	Seniorska ekipa i škola nogometa
Fudbalski klub „Butmir“	Kantonalna liga	Seniorska ekipa i škola nogometa
Nogometni klub „Omladinac“	Kantonalna liga	Seniorska ekipa i škola nogometa
Nogometni klub „Stup“	Kantonalna liga	Seniorska ekipa i škola nogometa
Nogometni klub „SAŠK 1910-Napredak“	Druga liga FBiH	Seniori, mlađe selekcije i škola nogometa
Škola fudbala „Šampion“	Škola matičnog sporta	Mlađe selekcije u kantonalnoj ligi
Škola fudbala „Dribling“	Škola matičnog sporta	Najmlađi uzrasti
Škola fudbala „Fair Play“	Škola matičnog sporta	Najmlađi uzrasti
Škola fudbala „United“	Škola matičnog sporta	Najmlađi uzrasti
Škola nogometa „Step junior“	Škola matičnog sporta	Najmlađi uzrasti
OFK „Mladost“ Ilidža	Škola matičnog sporta	Najmlađi uzrasti
Košarkaški klub „Hrasnica“	Škola košarke	Najmlađi uzrasti
Fudbalski klub „Ilidža 2019“	Škola matičnog sporta	Najmlađi uzrasti
BORILAČKI SPORTOVI		
Bokserski klub „Ilidža“	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola boksa
Karate klub „Champion“	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola karatea
Karate klub „Ilidža“	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola karatea
Karate klub „Kapiten“	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola karatea
Karate klub „Samuraj“	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola karatea

BJJ „Arena“	Turniri	Takmičari i škola borilačkih sportova
Kick boxing Akademija „Ilidža“	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola kick box-a
Kick boxing klub „Zlatni Borci“	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola kick box-a
Kick boxing klub „Braća Bašović“	-	Organizatori memorijalnog turnira
Klub borilačkih vještina „Jumruk Gym“	Državna prvenstva	Takmičari i škola borilačkih sportova
Taekwondo klub „Olimpic“	Državna prvenstva	Takmičari i škola borilačkih sportova
Judo klub „Igman“	Državna prvenstva	Takmičari i škola judoa
OSTALI SPORTOVI		
Skijaški klub „Ilidža“	Državna prvenstva	Takmičarske selekcije i škola skijanja
Hokejaški klub „Ilidža 2010“	BHL liga	Selekzione ekipe i mlađi uzrasti
Šahovski klub „Igman“	Turniri	Selekzione ekipe
Udruženje za sport i rekreaciju invalida Općine Ilidža	Turniri	Osobe sa onesposobljenjem
Konjički klub „Arabela“	Trkački dani	Seniori i mlađi uzrasti
Sarajevski konjički klub	Trkački dani	Seniori i mlađi uzrasti
Planinarsko društvo „Famos“	Rekreativno	Seniorsko/juniorski uzrast
Planinarsko društvo „Rakovica 2009“	Rekreativno	Seniorsko/juniorski uzrast
Udruženje za planinarske sportove i rekreaciju „Maraton“	Rekreativno	Seniori i mlađi uzrasti
Klub za sport, odgoj i rekreaciju „Partizan“	Rekreativno/Turniri	Sportski odgoj i rekreacija, škole sporta
Boćarski klub „Napredak Willa“	Druga liga FBiH	Seniori i škola boćanja
Sportsko rekreacijski klub „Dami“	Rekreativno	Aerobik, škole skijanja i plivanja
Klub vodenih sportova „Dami“	Mitinz/Drž.prvenstva	Škola plivanja i takmičari
Plivački klub „Ilidža“	Kantonalno prvenstvo	Mlađi uzrasti
Gorska služba spašavanja i streljački klub „Ilidža“	Škola sporta/Turniri	Seniori i mlađi uzrasti
Stono-teniski klub „Ilidža“	Škola sporta/Turniri	Mlađi uzrasti
Aero klub „Ilidža“	Državna prvenstva	Seniorsko/juniorski uzrast
Sportsko-rekreacijski klub „Forma“	Rekreativno/ Mitinzi	Škole plivanja i skijanja
Sportsko-rekreacijski klub „Lider sport“	Rekreativno	Škola plivanja
Sportsko-rekreacijski klub „Ekspert“	Rekreativno	Škola plivanja
Sportsko-rekreacijski klub „KRIS-KROSt“	Rekreativno	Škola plivanja,skijanja,odbojke
Udruženje fitnes klub „Igmanska piramida“	Rekreativno	-
Udruženje za sport i rekreaciju „Sen...“	Rekreativno	-
Klub ekstremnih sportova „Igman-Ilidža“	Rekreativno	-

Planinarsko društvo „Ilidža“	Rekreativno	-
Sportsko ribolovno društvo „Ilidža“	Rekreativno	-
Lovačko društvo „Igman“	Rekreativno	-

Izvor: Općina Ilidža

Rekreativne aktivnosti velikog broja građana sprovode se samoinicijativno na otvorenim vanjskim terenima i sportsko-rekreativnim površinama, ali i iznajmljivanjem termina u sportskim dvoranama i salama za tjelesni i zdravstveni odgoj osnovnih škola, te na bazenima i u fitness centrima. U sportsko-rekreativne površine na području Općine Ilidža se ubrajaju nogometni tereni, sportske dvorane, univerzalne i šahovske plohe, teniski tereni, bazeni, hipodrom te staze za brdski biciklizam. Sportske-rekreativne površine su također prisutne u planinarskim domovima i hotelskoj ponudi Općine Ilidža.

Tabela 52. Tabelarni prikaz sportsko-rekreativnih površina

#	Sportsko - rekreativne površine	Upravitelj/korisnik	Napomena
FUDBALSKI/NOGOMETNI TERENI			
1	Hrasnica	JU KSR Hrasnica-Ilidža/ FK „Famos“	stadion tribine i pomoćni teren
2	IUS	Fondacija za razvoj obrazovanja Sarajevo	Internacionalni univerzitet Sarajevo
3	Butmir	FK „Butmir“	stadion + pomoćni teren
4	Doglodi	NK „Omladinac“ /SAŠK 1910-Napredak	tribine i pomoćni teren
5	Ilidža	-	stadion u izgradnji, okončana prva faza /ograđen kompleks, izgrađen travnati teren, grubi radovi na tribinama i pratećim prostorijama /
6	Stari hipodrom	PD Butmir	FK Sarajevo vodi pregovore oko izgradnje trenažnog kampa
7	Osjek	Škola fudbala „Dribling“	teren u izgradnji
8	United	Škola fudbala „United“	teren kod Šumarske škole
SPORTSKE DVORANE/SALE			
1	Ilidža	JU KSiRC Ilidža / seniorske ekipe dvoranskih sportova sa loptom	osnivač Općina Ilidža
2	Hrasnica	JU KSR Hrasnica – Ilidža	osnivač Općina Ilidža
3	JU Prva OŠ	zatvoreni tip	osnivač KS
4	JU Druga OŠ	zatvoreni tip	osnivač KS
5	JU Treća OŠ	zatvoreni tip	osnivač KS
6	JU Četvrta OŠ	zatvoreni tip	osnivač KS
7	JU Peta OŠ	zatvoreni tip	osnivač KS
8	JU Šesta OŠ	zatvoreni tip	osnivač KS
9	JU Osma OŠ „Amer Čenanović“	zatvoreni tip	osnivač KS
10	JU Deveta OŠ	zatvoreni tip	osnivač KS
11	JU Deseta OŠ	zatvoreni tip	osnivač KS

12	OŠ „Mehmed Handžić“	privatna/ zatvoreni tip	osnivač pravno lice
13	Dvorana PKB-a	privatna/ zatvoreni tip	umjetna trava, svlačionice, tribine i teren za basket
14	JU KSIRC Ilidža	zatvoreni tip / seniorske ekipe karate i kick boxing klubova	osnivač Općina Ilidža
15	JU KSR Hrasnica - Ilidža	zatvoreni tip / Bokserski klub „Ilidža“	sala za borilačke sportove
16	KK „Samuraj“	privatno vlasništvo	osnivač Općina Ilidža
17	KBV „Jumruk Gym“	privatno vlasništvo	sala za borilačke sportove
VANJSKE PLOHE			
1	JU KSIRC Ilidža	zatvoreni tip	umjetna trava, tribine sa stolicama i rasvjeta
2	JU KSR Hrasnica-Ilidža	zatvoreni tip	umjetna trava, tribine i rasvjeta + košarkaški teren
3	JU Druga OŠ	poluotvoreni tip	osnivač KS
4	JU Treća OŠ	poluotvoreni tip	osnivač KS
5	JU Četvrta OŠ	poluotvoreni tip	osnivač KS
6	JU Peta OŠ	poluotvoreni tip	osnivač KS
7	JU Šesta OŠ	poluotvoreni tip	osnivač KS
8	JU Sedma OŠ	poluotvoreni tip	osnivač KS
9	JU Osma OŠ „Amer Čenanović“	poluotvoreni tip	osnivač KS, tribine i rasvjeta
10	JU Deveta OŠ	poluotvoreni tip	osnivač KS
11	JU Deseta	poluotvoreni tip	osnivač KS, ograda i tribine
12	OŠ „El-Manar“	osnivač pravno lice-privatna/zatvoreni tip	ograđen malonogometni teren sa umjetnom travom i manjom asfaltnom plohom
13	Rakovica	otvoreni tip	
14	Stup II	otvoreni tip	ograda, rasvjeta, pregradne mreže
15	Hipodrom – Butmir	otvoreni tip	devastiran mobilijar
16	Bačići	otvoreni tip	obilijar i ograda
17	Sokolović Kolonija	otvoreni tip	
18	Kotorac	otvoreni tip	ploha ograđena prema potoku
19	Otes	otvoreni tip	obilijar i ograda
20	MZ Stup I - Pijačna	otvoreni tip	obilijar i ograda
21	MZ Stup I	otvoreni tip	obilijar i ograda
22	MZ Rakovica	otvoreni tip	obilijar i ograda
23	MZ Blažuj – Mratnjevače	otvoreni tip	obilijar i ograda
24	MZ Donji Kotorac	otvoreni tip	obilijar i ograda
25	MZ Hrasnica II - Kovači	otvoreni tip	obilijar i ograda
26	MZ Hrasnica II - Stojčevac	otvoreni tip	obilijar i ograda
27	MZ Ilidža Centar - Pejton	otvoreni tip	obilijar i ograda

28	MZ Osjek	otvoreni tip	mobilijar i ograda
29	MZ Stupsko brdo	otvoreni tip	mobilijar i ograda
30	MZ Lužani	otvoreni tip	mobilijar i ograda
31	MZ Hrasnica I	otvoreni tip	novozgrađena, sa ogradom, mobilijarom i markacijama
32	Vrtić „Sveta obitelj“	zatvoreni tip	kombinovani sportski tereni
33	Tursko-bosanski Sarajevo koledž	zatvoreni tip	teren sa umjetnom travom i rasvjetom, košarkaški tereni
34	Internacionalni univerzitet Sarajevo	zatvoreni tip	markirani tereni sa ogradom, mobilijarom i rasvjetom
VANJSKE ŠAHOVSKE PLOHE			
1	JU KSIRC Ilidža	otvoreni tip	osnivač Općina Ilidža
2	JUKSR Hrasnica – Ilidža	otvoreni tip	osnivač Općina Ilidža
3	Pijačna ulica	otvoreni tip/građani MZ-a	-
4	Mala aleja	otvoreni tip	-
5	Osjek	otvoreni tip	-
TENISKI TERENI			
1	Teniski centar "Stup"	privatno vlasništvo	-
2	Osjek	privatno vlasništvo	-
BAZENI			
1	Bazen Ilidža	otvoreni bazen/ RVI Ilidža	OV Ilidže dodijelilo 30g. RVI
2	Termalna rivijera - Ilidža	privatno vlasništvo	kombinovani tip bazena
3	Bazen Afrika	privatno vlasništvo	vanjski bazen
PLANINARSKI DOMOVI			
1	Malinovac	Planinarsko društvo „Famos“	na Igmanu
2	Borovac	Planinarsko društvo „Famos“	u izgradnji na Igmanu
3	Vidikovac	Planinarsko društvo „Rakovica 2009“	u izgradnji na lokalitetu Vela
4	Hrasnički stan	Sarajevošume / Udruženje RVI Ilidža - Izvor Bosne	2013. godine unajmljeno na tri godine
HIPODROMI			
1	Hipodrom Sarajevo	Općina Ilidža / konjički klubovi	regulisani imovinski odnosi
BOĆARSKI STADIONI			
1	Boćarski stadion	BK „Napredak Willa“	četiri staze sa svlačionicama
STAZE ZA BRDSKI BICIKLIZAM			
1	Staze za brdski biciklizam	otvoreni tip	150 km - obilježeno i kategorisano, Vrelo Bosne - obronci Igmana
HOTELSKA PONUDA			
1	Hotel AQUA	privatno vlasništvo	zatvoreni bazen,fitnes
2	Hotel Terme	privatno vlasništvo/rehabilitacija	spa centar, zatvoreni bazeni i fitnes centri
3	Hotel „Holywood“ i Hotel „Hills“	privatno vlasništvo	sportska dvorana, kuglana, fitnes i bazen-zatvoreni

4	Hotel „Rimski most“	privatno vlasništvo	dva malonogometna terena sa umjetnom travom pod „balonom“
5	Hotel „Delminium“	privatno vlasništvo	tereni za tenis i malonogomet
6	Radon Plaza	privatno vlasništvo	bazen i fitnes
7	Hotel Aleja	privatno vlasništvo	trim kabinet
8	Hotel Malak Regency	privatno vlasništvo	fitnes, SPA centar, zatvoreni bazen

Izvor: Općina Ilidža

4.5.5. Civilna zaštita

Služba civilne zaštite nadležna je za zaštitu lične imovine i sigurnost građana na području Općine Ilidža. Zakonom o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća, definisane su sljedeće nadležnosti Službe za civilnu zaštitu:

- Organizacija, priprema i realizacija zaštite i spašavanja na području Općine Ilidža,
- Procjena ugroženosti na području Općine,
- Priprema programa razvoja zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih nesreća na području Općine,
- Izrada prijedloga plana zaštite od prirodnih i drugih nesreća na području Općine,
- Praćenje pripremnih radnji zaštite i spašavanja i izrada prijedloga mjera za unapređenje organizacije i osposobljavanje civilne zaštite,
- Organizacija i koordinacija provođenja mjera zaštite i spašavanja, organizacija i provođenje poslova zaštite od požara i vatrogastvo,
- Organizacija operativnog centra civilne zaštite,
- Izrada prijedloga programa samostalnih vježbi i izrada elaborata za izvođenje vježbi civilne zaštite na području Općine,
- Izrada prijedloga i poduzimanje mjera za organizaciju jedinica civilne zaštite i njihovo materijalno-tehničko opremanje,
- Priprema propisa iz oblasti zaštite i spašavanja u nadležnosti Općine,
- Vođenje propisane evidencije i obavljanje drugih poslova zaštite i spašavanja u skladu sa zakonom, drugim propisima i općim aktima.

2020. godina obilježena je aktivnostima u vezi sa sprovođenjem mjera radi suzbijanja COVID-19 pandemije. S tim u vezi, održane su 4 vanredne sjednice Štaba civilne zaštite Općine Ilidža na kojima su donijeti zaključci u vezi sa djelovanjem Štaba, angažovanja Službe zaštite i spašavanja, nabavke lične i zaštitne opreme, kao i dezinfekcionih sredstava. Služba civilne zaštite je uspostavila sistem pomoći građanima putem MZ i volontera Crvenog križa. U toku 2020. godine, zaprimljeno je 1.679 zahtjeva za dodjelu paketa hrane, pri čemu je podjela izvršena za ukupno 1.141 porodicu. U isto vrijeme izvršena je podjela sjemenskog krompira za 486 domaćinstava.

Značaj aktivnosti Službe za civilnu zaštitu na području Općine Ilidža prepoznat je i u 2021. godini, kada je planirano ukupno 99 hiljada BAM za aktivnosti obuke, vježbi i angažovanja struktura civilne zaštite. Nadalje, planirana sredstva za opremanje struktura civilne zaštite iznose oko 862 hiljade BAM, pri čemu je najveći iznos planiran za izgradnju skladišnog prostora sa garažama i pratećim prostorijama (cca 377 hiljada BAM).

4.5.6. Sigurnost građana

Obezbeđivanje individualne i kolektivne sigurnosti predstavlja jedan od osnovnih prioriteta lokalne zajednice. Brojni faktori (globalnog, regionalnog, lokalnog karaktera) utiču na pojavu i intenzitet narušavanja javnog reda i mira uključujući i prekršaje u vidu krivičnih djela. Ključnu ulogu u osiguranju javne sigurnosti i bezbjednosti imaju policijska tijela. Dužnosti policijskih službenika obuhvataju zaštitu života građana, slobodu i sigurnost svih ljudi, osiguranje javnog reda i mira i imovine, sprječavanje kaznenih djela, te otkrivanje počinitelja ukoliko se ista dese.

Za sigurnost građana Općine Ilidža nadležna je Policijska stanica Ilidža. Prema izvještaju o stanju sigurnosti na području Općine Ilidža za 2020. godinu, evidentirano je ukupno 654 događaja sa obilježjem krivičnog djela, što u odnosu na isti period prethodne godine, kada je zabilježeno 737 krivičnih djela, predstavlja smanjenje za 11,3%. Sigurnosna situacija u Općini Ilidža je povoljnija od one u KS s obzirom da na području KS su u 2020. godini registrovana 4.923 događaja sa obilježjem krivičnoga djela, što je za 797, odnosno 19,3%, više nego u 2019. godini.

Najveći broj zabilježenih djela je iz oblasti krivičnih djela protiv imovine, a odnose se na teške krađe (213 slučajeva) i obijanje objekta i krađe (93 slučaja) od kojih su najčešći mete napada stanovi, kuće, vikendice i trgovinski objekti. U 2020. godini registrovano je i 16 krivičnih djela teških krađa putničkih motornih vozila. S tim u vezi, problem krivičnih djela razbojništva i razbojničkih krađa je i dalje značajno izražen na području Općine Ilidža.

U 2020. godini evidentirano je 69 krivičnih djela razbojništva od čega je rasvijetljeno 18. U odnosu na isti period prethodne godine, zabilježeno je smanjenje od 7 krivičnih djela razbojništva.

Povodom sprječavanja i suzbijanja krivičnih djela iz oblasti narkomanije u 2020. godini zabilježeno je izvršenje 71 krivičnog djela posjedovanja i korištenja opojnih sredstava, što je u odnosu na 2019. godinu povećanje za 28%, odnosno 20 krivičnih djela.

U cilju smanjivanja broja počinjenih djela u narednom periodu, potrebno je jačati saradnju između organizacionih jedinica Uprave policije kako bi zajedničkim djelovanjem doprinijeli povećanju sigurnosti građana Općine Ilidža.

4.5.7. Civilno društvo

Djelovanje i aktivnosti organizacija civilnog društva predstavljaju značajan segment svakog demokratskog sistema. Razvoj civilnog društva, odnosno nevladinog, neprofitnog, dobrovoljnog i drugog sektora je jedan od prioriteta BiH u procesu evropskih integracija. Osnovna karakteristika udruženja nevladinog sektora je organizovanje na dobrovoljnoj osnovi, te angažovanje na rješavanju pitanja za koja su lično zainteresovana ili pitanja koja su od opće društvene važnosti. Nevladine organizacije su alternativa i podrška rješavanju mnogobrojnih društvenih problema koje država ne može sama da prevaziđe i zahtijeva podršku u rješavanju istih. Saradnja između institucija državne vlasti i nevladinih organizacija se zasniva na obezbjeđivanju uslova za rad udruženja, uspostavljanju partnerstva, te zajedničkim učešćem u različitim projektima.

Prema zadnjim dostupnim podacima, na području Općine Ilidža registrovano je preko 200 udruženja. Njihov rad i projekti podržani su kroz budžet Općine, a načelnik Općine zadužen je

za raspisivanje Javnih poziva za raspodjelu sredstava za finansiranje projekata iz oblasti sporta, kulture i obrazovanja, te Javnih poziva za (su)finansiranje projekata za mlade.

Veliki iznosi sredstava izdvajaju se za rad nevladinog sektora u cijeloj BiH, uključujući i budžetska sredstva na nivou Općine Ilidža. Za neprofitne organizacije iz budžeta Općine Ilidža izdvojeno je oko 793 hiljada BAM u 2020. godini, što predstavlja približno isti iznos realizovanih sredstava godinu prije.

S druge strane, iako podržava rad mnogih udruženja i organizacija koje djeluju u različitim poljima, Općina Ilidža još uvijek nije usvojila Odluku o proglašavanju nevladinih organizacija od posebnog interesa. Međutim, Općina je svjesna značaja istih u razvoju lokalne zajednice, te im pored finansijske pruža pomoć i na druge načine, poput obuka za pravilno pisanje projekata, finansijskih izvještaja o utrošku sredstava i slično.

Budžetsko finansiranje rada organizacija civilnog sektora moguće je zamijeniti projektnim finansiranjem međunarodnih donatorskih fondova. Međutim zabilježena je slaba inicijativa za aktivno učešće na takvim projektima od strane građana. S obzirom da je jačanje nevladinog sektora jedan od značajnih ciljeva BiH ka njenom članstvu u EU, Ministarstvo pravde BiH svojim aktivnostima nastoji pružiti podršku u obučavanju organizacija civilnog društva oko pristupanja EU fondovima, olakšavanju evropskog umrežavanja, jačanju kapaciteta malih organizacija i drugim bitnim aktivnostima. Sporazum o saradnji između Vijeća ministara BiH i nevladinih organizacija u BiH potpisan je 30.11.2017. godine gdje su se potpisnici sporazuma obavezali da će posvetiti sve svoje kapacitete izgradnji prosperitetnog, pravednog, otvorenog, pluralnog i demokratskog društva u BiH.

5. Prostorne i infrastrukture karakteristike

5.1. Pokrivenost planskom dokumentacijom

U toku 2006. godine Vlada KS usvojila je prostorni plan za period 2003. – 2023. godine, koji je definisao opće i posebne ciljeve prostornog razvoja KS i njegovih općina. Opći ciljevi prostornog razvoja uključuju:

- Humani razvoj koji u prvi plan stavlja čovjeka, njegove sposobnosti, održavanje ravnoteže u prirodnoj sredini, te modernizaciju institucija i društveno političkih odnosa;
- Jačanje i proširivanje ljudskih prava stavljajući fokus na razvoj demokratskog društva;
- Očuvanje kvaliteta okoline i prirodnog ambijenta sa ciljem zaštite prirodnih resursa, kao i prirodnog i kulturnog naslijeđa;
- Omogućavanje pristupa materijalnim i energetske sredstvima neophodnim za dostojan životni standard bez ugrožavanja okoliša;
- Obezbeđivanje pristupa obrazovanju, kulturi, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti svim građanima uključujući i one sa posebnim potrebama;
- Participaciju stanovnika u procesu planiranja i provođenja planova razvoja;
- Izmjenu postojećeg sistema masovne potrošnje putem edukacije građana kroz javne medije, te drugih kanala informisanja;
- Definisanje područja KS kao atraktivnog poslovnog područja sa ciljem stvaranja preduslova za održiv ekonomski razvoj;
- Povećanje kvaliteta života i stvaranje ugodnog ambijenta za život stanovnika;
- Jačanje komunikacione povezanosti sa Evropom, regionom i svijetom, te profiliranje KS kao evropske metropole;
- Jačanje razvojnih i integrativnih funkcija KS sa ciljem jačanja ukupnog razvoja kompletne zemlje;
- Sprovođenje usklađivanja politike racionalnog korištenja prostora sa očekivanim izmjenama strukture djelatnosti;
- Planiranje održivog razvoja uzimajući u obzir kompatibilnost okoliša sa ekonomskog, kulturno-socijalnog i prostornog aspekta;
- Smanjenje uticaja zagađenja na životnu sredinu kroz primjenu odgovarajućih mjera.

U okviru posebnih ciljeva prostornog razvoja definisanu su sljedeći ciljevi:

- Demografski razvoj KS kroz normalizaciju demografskih procesa i stvaranje uslova za obnovu naseljavanja ruralnih područja;
- Obezbeđenje održivog prostornog razvoja i uređenje kroz balansiranje prostornih kapaciteta za urbani i ruralni razvoj, kao i kroz mogućnosti sanacije bespravne gradnje i definisanje mjera za njeno sprječavanje;
- Jačanje održivog ekonomskog razvoja kroz stvaranje ambijenta pogodnog za održivu ekonomiju;
- Uspostavljanje sistema upravljanja razvojem KS i njegovih općina.

Veći dio teritorije Općine Ilidža nije pokriven planskom dokumentacijom. S tim u vezi, bespravna i nekontrolisana gradnja rezultirala je izgradnjom objekata različite spratnosti s neadekvatnim položajem u odnosu na saobraćajnu infrastrukturu. Prethodni period je obilježen značajnim

aktivnostima na legalizaciji bespravno izgrađenih objekata, pri čemu još uvijek postoje objekti za koje nije završen proces dobijanja urbanističke saglasnosti.

Prostorno planiranje na teritoriji Općine Ilidža bazira se na Prostornom planu KS i njegovim osnovnim načelima, pri čemu su definisani i specifični elementi za određena područja gdje je to bilo moguće. Glavna načela korištena u definisanju provedbeno-planske dokumentacije Općine Ilidža obuhvataju:

- Definisanje glavnog razvojnog pravca (istok-zapad);
- Identifikovanje razvojnih tačaka na pravcu sjever – jug sa fokusom na prepoznavanje i korištenje prostornih resursa na pravcu Ilidža – Butmir – Sokolović kolonija i Ilidža – Otes – Riverina – Kamenjače – Vlakovo – Rakovica;
- Širenje gradske zone prema istoku sa razvojem poslovnih, uslužnih i trgovačkih djelatnosti;
- Širenje gradske zone prema zapadu sa razvojem poslovno-stambene zone;
- Širenje gradske zone prema sjeveru sa razvojem pretežno stambene zone, te turističkih aktivnosti;
- Razvoj Općine u južnom i jugozapadnom pravcu kroz razvoj i jačanje turizma, sporta i rekreacije, ali i stambenih kapaciteta.

U nastavku je prikazan pregled prostorno planske dokumentacije (regulacioni planovi i urbanistički projekti) na području Općine Ilidža.

Tabela 53. Prostorno planska dokumentacija Općine Ilidža

Naziv dokumenta	Broj Službenih novina KS gdje je dokument objavljen
Usvojeni planovi	
Regulacioni plan „Hrasnica“	22/87, 14/04, 22/14
Regulacioni plan „Dobrinja“ (izmjene i dopune)	35/06
Regulacioni plan „Kovači“	22/87
Regulacioni plan „Sokolović Kolonija“	20/90, 33/09
Regulacioni plan „Lužani“	11/04, 9/72, 12/73, 11/74
Regulacioni plan „Blažuj“	22/84
Regulacioni plan „Vlakovo“ (izmjene i dopune)	18/90, 9/15
Regulacioni plan „Rogačići, I faza“	18/86
Regulacioni plan „Otes“	18/81, 12/13
Regulacioni plan „Poslovna zona Stup“	24/02
Regulacioni plan „Terme Ilidža“	3/04
Regulacioni plan „Osijek“	14/04
Regulacioni plan „Kamenjače“	14/04
Regulacioni plan „Riverina Sastavci“	25/02
Regulacioni plan „Banjsko rekreativni kompleks Ilidža“	33/05, 28/07
Regulacioni plan „Banjsko rekreativni kompleks Ilidža“ (izmjene i dopune)	4/89, 30/09
Regulacioni plan „Butmir“	24/02, 13/11, 28/18

Regulacioni plan „ Stup Nukleus“	33/05, 41/14, 6/18
Regulacioni plan „Centar Ilidža“	11/88, 20/09
Regulacioni plan „Blažujski drum“	29/06
Regulacioni plan „Blažujski drum“ (izmjene i dopune)	15/90, 29/06
Regulacioni plan „Stari Stup“	1/14
Regulacioni plan „ Stup I“	30/11
Regulacioni plan „ Donji Kotorac“	40/15
Regulacioni plan „ Azići I“	34/15
Regulacioni plan „Doglodi“	34/15
Regulacioni plan „Nova Ilidža 2“	2/12
Regulacioni plan „Nova Ilidža 3“	48/15
Regulacioni plan „Privredna zona Hrasnica“	17/08
Urbanistički projekat „Riverina Sastavci“	24/07
Urbanistički projekat „Bubamara“	-
Urbanistički projekat „Bosanka Blažuj“	20/89
Regulacioni plan Sportsko-rekreativnog područja „Igman“	49/17
Carinska zona „Sarajevo“	33/18
Regulacioni plan „Azići II“	22/87, 14/04, 22/14
Regulacioni plan „Pejton“	35/06
Planovi u izradi	
Regulacioni plan „Blažuj“, Odluka o pristupanju	13/11
Regulacioni plan „Kovači“, Odluka o pristupanju	1/14
Regulacioni plan „Nova Ilidža 1“, Odluka o pristupanju	32/14
Regulacioni plan „Alipašin most 1“, Odluka o pristupanju	20/14
Regulacioni plan „Gornje Telalovo Polje“, Odluka o pristupanju	-
Regulacioni plan „Riverina Sastavci“, Odluka o pristupanju	12/16
Urbanistički projekt „Spomenički kompleks Tunel DB“, Odluka o pristupanju	48/13
Regulacioni plan „Vlakovo“, Odluka o pristupanju	7/19

Izvor: Općina Ilidža

Svrha izrade planske dokumentacije je racionalno korištenje prostora na teritoriji jedinice lokalne samouprave, kao i planiranje razvoja infrastrukturnih sistema. Izrada provedbeno-planske dokumentacije obuhvata izradu elaborata saobraćaja, vodovoda i kanalizacije, energetske mreže, a po potrebi i izradu projekata regulacije vodotoka i elaborata o zaštiti kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa.

Izradom planova stvaraju se uslovi za privredni i poslovni razvoj, te obezbjeđuju uslovi za dalji razvoj, rekonstrukciju i unapređenje infrastrukture, a samim tim i smanjenje negativnih uticaja na

okoliš. Izradom planske dokumentacije nastoji se riješiti status bespravno izgrađenih objekata, koji su zabilježeni na području čitavog KS, uključujući i Općinu Ilidža.

5.2. Saobraćaj i komunalna infrastruktura

Izgradnja saobraćajne i komunalne infrastrukture predstavlja osnovu uspješnog socio-ekonomskog razvoja jedinice lokalne samouprave. U nastavku dokumenta bit će prikazana analiza saobraćaja prema različitim segmentima, kao i komunalne infrastrukture sa ciljem analize trenutnog stanja područja Općine Ilidža i sagledavanja mogućnosti za razvoj u narednom periodu.

5.2.1. Saobraćaj

Uspostavljanje sistema adekvatnog saobraćaja i njegove infrastrukture radi omogućavanja prevoza putnika i robe predstavlja osnovu za privredni razvoj nekog područja. Saobraćaj na teritoriji Općine Ilidža odvija se na četiri načina:

- cestovni saobraćaj,
- javni gradski prevoz,
- željeznički saobraćaj i
- zračni saobraćaj.

5.2.1.1. Cestovni saobraćaj

Cestovni saobraćaj na području Općine Ilidža u nadležnosti je Odsjeka za puteve pri Službi za razvoj, komunalne poslove i puteve. Ovaj Odsjek zadužen je za sprovođenje relevantnih zakona i politika, održavanje cesta, izradu planova razvoja cesta, obezbjeđivanje sigurnosti na cestama i slično. U martu 2014. godine usvojena je Strategija razvoja lokalnih cesta za period 2015. - 2025. godine na nivou Općine Ilidže.

Ukupna mreža saobraćajnica na teritoriji Općine Ilidža iznosi 468.176 m, pri čemu su najviše izgrađene nekategorizirane ceste (280.541 m) i lokalne ceste (156.355 m), koje zajedno čine 93% postojećih saobraćajnica na teritoriji ove jedinice lokalne samouprave.

Tabela 54. Dužina saobraćajnica po kategorijama na teritoriji Općine Ilidža

Kategorija saobraćajnice	Dužina (m)
Autoput	8.382
Brze ceste	4.214
Magistralne ceste	11.605
Regionalne ceste	7.080
Lokalne ceste	156.355
Nekategorizirane ceste	280.541
Ukupno	468.176

Izvor: Općina Ilidža

Radovi na rekonstrukciji postojeće i izgradnji nove putne infrastrukture jedan su od prioriteta Općine Ilidža u budućem periodu. Ceste na području Ilidže su relativno uređene, sa još nekoliko saobraćajnica u određenim MZ za koje je planirana rekonstrukcija i asfaltiranje. U toku 2020.

godine Općina Ilidža je finansirala izgradnju, rekonstrukciju i asfaltiranje 77 lokalnih i nerazvrstanih saobraćajnica u ukupnom iznosu od oko 8 miliona BAM. Projekti saobraćajno infrastrukturnih radova podržani su od strane Ministarstva saobraćaja KS, te u narednom periodu na području Općine Ilidža planira se:

- Rekonstrukcija isključne trake sa ceste Zapadni prilaz gradu u naselju Osijek,
- Rekonstrukcija regionalnog put R952 Butila – Osik – Plandište na dionici Stara pruga – Osijek,
- Izgradnja kružnog toka na spoju ulica M17 – Ibrahima Ljubovića i Bosanskih gazija,
- Obnova ratnog puta prema Igmanu,
- Izgradnja Hrasničke ceste od spoja sa Butmirskom ulicom do spoja sa M17,
- Postavljanje i obnova vertikalne saobraćajne signalizacije u nadležnosti Direkcije za puteve na području Općine Ilidža,
- Rekonstrukcija ulice Stojčevac.

Na nivou Vlade KS prepoznat je značaj i drugih saobraćajnih projekata za područje Općine Ilidža, te se u narednom periodu planira i izgradnja tramvajske pruge na relaciji Ilidža – Hrasnica. Nadalje, u saradnji sa JP Autoceste FBiH, početkom 2021. godine ozvaničeni su radovi na početku izgradnje posljednje dionice Sarajevska zaobilaznice (poddionica LOT-3B) u ukupnoj dužini od 1,44 km. Izgradnjom ovog dijela koridora 5C uspostaviti će se bolja povezanost autoceste sa mrežom magistralnih i lokalnih cesta.

Drumski saobraćaj na teritoriji Općine Ilidža odvija se i upotrebom 46 mostova. U toku 2020. godine realizovano je nekoliko projekata u svrhu rekonstrukcije i izgradnje mostova uključujući:

- Rekonstrukciju i izgradnju mosta u Butmiru,
- Nastavak radova na rekonstrukciji mosta u Donjem Kotorcu,
- Rekonstrukciju mosta u Zeniku,
- Izgradnju propusta na potoku Bunica u ulici Begluk.

U pogledu biciklističke infrastrukture, Općina Ilidža je na određenim lokalitetima izgradila odvojene biciklističke staza kako bi se omogućio biciklistički prevoz odvojenim stazama, a ne u okviru pješačkih zona i saobraćajnica. Sa druge strane, u cilju promocije koncepta prevoza biciklom u narednom periodu potrebno je nastaviti aktivnosti na izgradnji dodatnih kilometara biciklističkih staza sa akcentom na obezbjeđenje svih sigurnosnih elemenata za ovaj vid saobraćaja.

5.2.1.2. Javni gradski prevoz

Bitan aspekt cestovnog saobraćaja čini javni gradski prevoz. Terminali na Ilidži poveznica su i početna destinacija za veliki broj autobuskih i minibus linija, ali također i za tramvajske linije. Ilidža je povezana sa gotovo svim dijelovima grada, a planirano je i povećanje broja linija u budućnosti. Prema javno dostupnim informacijama, aktivno je 13 autobuskih, 5 minibus, kao i 2 tramvajske linije.

Jačanje segmenta javnog gradskog prevoza predstavlja jedan od prioritarnih ciljeva utvrđenih Zelenim Akcionim Planom KS, koji je podržan od strane Evropske Banke za obnovu i razvoj („EBRD“). S tim u vezi, u narednom periodu je neophodno povećati usluge autobuskog i lakoškog prevoza, jačati kapacitete gradskog prevoza u prigradskim sredinama, a sve u cilju smanjenja upotrebe privatnih vozila kako bi se na taj način rasteretio gradski saobraćajni

promet i smanjio nivo zagađenja zraka. U narednom periodu, neophodno je strateški pristupiti rekonstrukciji tramvajskih pruga, te nabavci novih tramvaja, trolejbusa i autobusa pri čemu je fokus na obnovi voznog parka koji umjesto motora na benzin, koriste alternativne izvore energije (bio gas, bio dizel, električna energija, itd.).

U cilju poboljšanja kvaliteta javnog gradskog prevoza neophodno je raditi na nadogradnji infrastrukture autobuskih stanica uključujući postavljanje zaklona i klupa za putnike, obezbjeđenje rasvjete, postavljanje saobraćajne signalizacije i znakova. Nadalje, neophodno je obezbijediti automatizovan sistem informacija za korisnike javnog gradskog prevoza putem elektronskih uređaja na autobuskim stajalištima, koji će omogućiti praćenje lokacije vozila i očekivano vrijeme njegovog dolaska na osnovu stvarnih podataka.

5.2.1.3. Željeznički saobraćaj

Željeznički saobraćaj na području Općine Ilidža aktivan je nekoliko decenija pri čemu je brza gradska električna željeznica u prometu od 1960. godine. Na području Ilidže izgrađene su dvije željezničke stanice i to Blažuj, koja sa 4 kolosijeka ukupne dužine od oko 3.056 m, služi i za putničke i za teretne vozove, te stanice blizu Otesa i Pejtona kao putničke stanice na kojoj saobraćaju lokalni vozovi. Kroz teritoriju Općine prolaze 2 linije putničkih vozova i to:

- Brzi voz na relaciji Sarajevo – Čapljina bez stajanja na teritoriji Općine Ilidža,
- Lokalni voz na relaciji Sarajevo – Konjic sa usputnim stanicama na Ilidži i Blažuju.

Na području Ilidže samo jedno pravno lice ima pristup željezničkoj infrastrukturi sa vlastitim kolosijekom za utovar i istovar robe. S tim u vezi u periodu od 2015. do 2020. godine ukupan teretni promet je ostvaren u iznosu od 9.820 t. Sa druge strane, pravni subjekti bez priključnog kolosijeka na željeznicu, tovar preuzimaju na glavnoj željezničkoj stanici u Sarajevo ili željezničkoj stanici Alipašin Most, koje teritorijalno ne pripadaju Općini Ilidža.

5.2.1.4. Zračni saobraćaj

Na području Općine Ilidža smješten je Međunarodni aerodrom Sarajevo, koji je ujedno i najveći aerodrom u BiH. Komercijalni letovi se realizuju u saradnji sa 15 redovnih avio prevoznika. Aerodrom u svom sastavu ima 15 šaltera za registraciju putnika i 2 "self check-in" šaltera, a godišnji kapacitet je 1 milion putnika. Protok putnika odvija se preko 5 izlaza od kojih su 2 avio mosta.

Međunarodni aerodrom Sarajevo smješten je na ukupnoj površini od 1.132.606 m² i ima poletno-sletnu stazu dimenzija 2.600 m x 45 m, kao i tri rulne staze širine A-23m, B-18m i C-18m. Aerodromska platforma u svom sastavu ima 7 parking pozicija za zrakoplove. Drugi sadržaji obuhvataju objekat kargo terminala, parking, restorane i barove, poštu, te druge objekte. Kapacitet kargo prevoza na godišnjem nivou iznosi 2.500.000 kg. U sklopu aerodroma nalazi se i meteorološka služba koja priprema "METAR" i „TAF“ izvještaj za bezbjedan promet saobraćaja.

5.2.2. Vodna infrastruktura

Vode predstavljaju opće dobro koje su pod posebnom zaštitom zakonskom regulativom BiH, FBiH i KS. Upravljanje vodama i njihova zaštita na području KS definisana je Zakonom o vodama KS. U nastavku bit će prikazana vodovodna infrastruktura područja Općine Ilidža, kao i sistem odvodnje otpadnih i oborinskih voda.

5.2.2.1. Snabdijevanje vodom

Općina Ilidža obiluje bogatstvom vodnih resursa, koji se koriste sa snabdijevanje pitkom vodom oko 95% stanovništva Grada Sarajeva preko 50.000 priključaka na vodovodnu mrežu. Građani područja Ilidža najvećim djelom pitku vodu dobijaju iz centralnog vodovodnog sistema, zatim lokalnih vodovoda, pri čemu određeni broj stanovnika se snabdijeva iz manjih bunara i vrela.

Vodosnabdijevanje stanovnika Općine Ilidža vrši se preko 5 zona vodosnabdijevanja koje obuhvataju:

- Zonu pumpne stanice Stup I,
- Zonu rezervoara Igman,
- Zonu Vrela Hrasnice,
- Zonu rezervoara Blažuj (Vidikovci, Kakrinje, Stubline i Božići)
- Zonu rezervoara Vlakovo.

KJKP Vodovod i kanalizacija nadležno je za održavanje i snabdijevanje pitkom putem centralnog vodovodnog sistema koji se sastoji od:

- Primarnih i sekundarnih cjevovoda različitih profila,
- Priključnih cjevovoda,
- Bunara,
- Rezervoara,
- Pumpne stanice,
- Hidrofleks postrojenja.

Sa druge strane, održavanje vodovodnog sistema lokalnog značaja je u nadležnosti Općine Ilidža.

Vodovodni sistem Grada Sarajeva predstavlja kombinaciju gravitacionog i pumpnog sistema. Prvi vodovodi na području Ilidže grade se još u vrijeme Osmanskog carstva, nakon čega moderni razvoj vodne infrastrukture počinje 1889. godine. Danas, glavni resursi pitke vode predstavlja podzemna akumulacija Sarajevsko Polje (Bačevo, Sokolovići i Stup) sa kojeg se crpi oko 90% ukupne količine vode i to kapacitetom u rasponu od 2.338 l/s do 3.513 l/s. Vodozaštitni pojas Općine Ilidža prostire se na nekih 320 ha zemljišta.

U cilju omogućavanja nesmetanog protoka vode do krajnjih potrošača neophodno je raditi na proširivanju i održavanju postojeće vodovodne mreže. S tim u vezi, u toku 2020. godine realizovane su sljedeće aktivnosti:

- Završene su pripremne radnje za početak rekonstrukcije i izgradnje vodovodne mreže u ulicama 12. mart (MZ Butmir) i Stari Kovači (MZ Hrasnica II),
- Urađeno je 27 kućnih priključaka na centralni vodovodni sistem na području MZ Rakovica,
- Pokrenuta je izgradnja vodovodnog sistema padinskih dijelova MZ Blažuj i MZ Osijek,
- Izgrađen je rezervoar Crkvine sa vodom komorom zapremine od 700 m³ vode za piće,
- Urađena je projektna dokumentacija potisnog cjevovoda DN 200 mm od pumpne stanice Blažuj do rezervoara Crkvine i prelivno-ispusnog cjevovoda od rezervoara Crkvine do recipijenta vodotoka Trnava,

- Urađen je glavni projekat distributivnog cjevovoda i pribavljeno je odobrenje za izgradnju vodovodne mreže za potrebe vodosnabdijevanja privrednih objekata u ulici Rakovička cesta.

Nadalje, Općina Ilidža je za 2020. godinu izdvojila 637 hiljada BAM sredstava za izgradnju i projektovanje sekundarne vodovodne mreže u MZ, dok je za istu namjenu u 2021. godini planirano 1,4 miliona BAM. S obzirom da voda predstavlja jedan od osnovnih uslova za život građana određenog područja, Općina Ilidža će i u narednom periodu nastaviti da realizuje projekte od značaja za održavanje vodovodne infrastrukture.

5.2.2.2. Odvodnja otpadnih i oborinskih voda i uređenje vodotoka

Odvodnja otpadnih voda na području Općine Ilidža vrši se putem kanalizacione mreže koja se sastoji od cijevi različitih profila i to:

- Glavne cijevi koje se koriste za protok fekalnih otpadnih voda iz naseljenih mjesta. Ove cijevi većeg profila priključene su na tranzitne i sabirne kolektore kroz koje dalje otpadne vode odlaze do gradskog postrojenja za prečišćivanje voda ("Butile").
- Priključne cijevi manjeg profila, koje su povezane na glavne odvodne cijevi.

Upravljanje otpadnim vodama na području Općine Ilidža najvećim dijelom se vrši putem centralnog kanalizacionog sistema, pri čemu je značajna i uloga kanalizacione mreže lokalnog karaktera i septičkih jama. Ukupna dužina izgrađene kanalizacione mreže na području Općine Ilidža iznosi 328 km.

Tabela 55. Pregled kanalizacione mreže na području Općine Ilidža

Kanalizaciona mreže	Izgrađena dužina (km ²)
Fekalni tip mreže	164
Atmosferski tip mreže	134,48
Mješoviti tip mreže	26,24
Ostalo	3,28
Ukupno	328

Izvor: KJKP Vodovod i kanalizacija d.o.o. Sarajevo

Područje Općine karakteriše i problem prisustva bespravno izgrađene lokalne kanalizacione mreže, koja je najviše rasprostranjena po naseljima uz vodotoke rijeka. Kanalizacione cijevi direktno odvođe fekalne otpadne vode u ove vodotoke bez ikakvog prethodnog procesa prečišćavanja što dovodi do zagađenja životne sredine. Navedeni problem najviše je prisutan na područjima bez izgrađene odgovarajuće kanalizacione mreže. S tim u vezi, uspostavljanje adekvatnog sistema odvodnje otpadnih i oborinskih voda u svim dijelovima Općine Ilidža predstavlja jedan od važnih ciljeva razvoja ove jedinice lokalne samouprave. U toku 2020. godine realizovane su sljedeće aktivnosti u pogledu izgradnje kanalizacione mreže:

- Izgradnja dijela kanalizacione mreže u ulici Stari Kovači,
- Izgradnja dijela separatne kanalizacione mreže u ulici Zaima Topčića,
- Nastavak radova na izgradnji kolektora otpadnih voda iz Rakovice (III faza),
- Izvršeno je snimanje kanala izgrađene kanalizacione mreže u ulici Vlakovo i Rogačići uz otklanjanje identifikovanih nedostataka,

- Izvršena je rekonstrukcija dijela kanalizacione mreže u ulicama Stari drum, Halid-bega Hrasnice, Vrelo i Bunica (II faza),
- Nastavak rekonstrukcije fekalne kanalizacione mreže u dijelu naselja Sokolović Kolonija.

Uparedo sa vršenim radovima u 2020. godini, Općina Ilidža je vršila prikupljanje projektno tehničke dokumentacije za projekte koji će se realizovati u narednom periodu, a koji uključuju:

- Izgradnju kanalizacione mreže u ulici Uzunovića Sokak,
- Izgradnju kanalizacione mreže u ulici Mehe Porobića Azići,
- Izgradnju separatne kanalizacione mreže u ulicama Hendekuša, Osik, Bratunačka cesta i Osječki put,
- Izgradnju separatne kanalizacione mreže u ulici Butmirska cesta, Most spasa i Vlakovo do broja 143.

Općina Ilidža je u toku 2020. godine za potrebe izgradnje i rekonstrukcije kanalizacione mreže MZ izdvojila oko 454 hiljada BAM, dok je budžetom za 2021. godinu planirano oko 1 milion BAM za ovu namjenu.

5.3. Energetika

5.3.1. Snabdijevanje električnom energijom

Snabdijevanje električnom energijom na području KS, pa samim tim i Općine Ilidže u nadležnosti je JP Elektroprivreda BiH, preciznije podružnice „Elektrodistribucija“ Sarajevo. Na području Općine nalazi se jedna ispostava ovog javnog preduzeća. Zakon koji primarno reguliše ovu oblast je Zakon o električnoj energiji u FBiH (Službene novine FBiH, br. 66/2013, 94/2015 i 54/2019).

Općina Ilidža snabdijeva se električnom energijom putem srednjenaponskih i niskonaponskih distributivnih mreža, koje se redovno održavaju. Plan razvoja distributivne mreže se vrši sa ciljem obezbjeđivanja sigurnog i kvalitetnog snabdijevanja električnom energijom krajnjih kupaca uz minimalne troškove održavanja. Aktivnosti razvoja, izgradnje, zamjene i rekonstrukcije distributivne mreže uključuju:

- Dimenzioniranje elemenata distributivne mreže prema tehničkim propisima na optimalan način,
- Uspostavljanje i održavanje parametara kvaliteta električne energije prema usvojenim pravilnicima,
- Obezbeđivanje usklađenog razvoja distributivne mreže sa prenosnom mrežom, kao i priključenim postrojenjima korisnicima distributivne mreže,
- Adekvatnu upotrebu prostora za usklađenu izgradnju infrastrukturnih projekata.

Prema podacima JP Elektroprivreda BiH d.d. Sarajevo, područje Općine se napaja električnom energijom iz sljedećih baznih transformatorskih stanica:

- TS 110/35/10-20 kV – Blažuj,
- TS 110/10 kV - Azići, i
- TS 110/35/10 kV – Famos.

Kupci na području Općine Ilidža klasifikuju se u dvije kategorije: domaćinstvo (D) i ostala potrošnja (OP). Registrovani broj kupaca iz kategorije domaćinstva je 32.122 dok je 3.485 bilo registrovano u kategoriji ostala potrošnja na dan 31.12.2020. godine. Registrovani broj bespravnih priključaka koji se redovno očitavaju je 2.111, pri čemu u toku 2020. godine nije bilo novih registrovanih bespravnih priključaka.

Djelatnost proizvodnje električne energije na nivou KS, uključujući i Općinu Ilidža još uvijek je na niskom nivou razvoja, pri čemu su svi izgrađeni proizvodni objekti priključeni na 0,4 kV naponski nivo. S tim u vezi, potencijal za proizvodnju električne energije, sa fokusom na obnovljive izvore energije, nije dovoljno iskorišten i predstavlja resurs na koji bi se Općina Ilidža mogla osloniti u svom budućem razvoju.

5.3.2. Gasna mreža

Distribucija prirodnog gasa u BiH počinje se razvijati 1975. godine pri čemu je komercijalna upotreba gasa počela 1980. godine u Sarajevu. BiH se prirodnim gasom snabdijeva transportnim sistemom od Rusije, preko Ukrajine, Mađarske i Srbije. Gas se iz kompresorske stanice u Batajnici (Srbija) transportuje do Sarajeva u mjernu stanicu sa 9 blok stanica i 4 čistačke stanice.

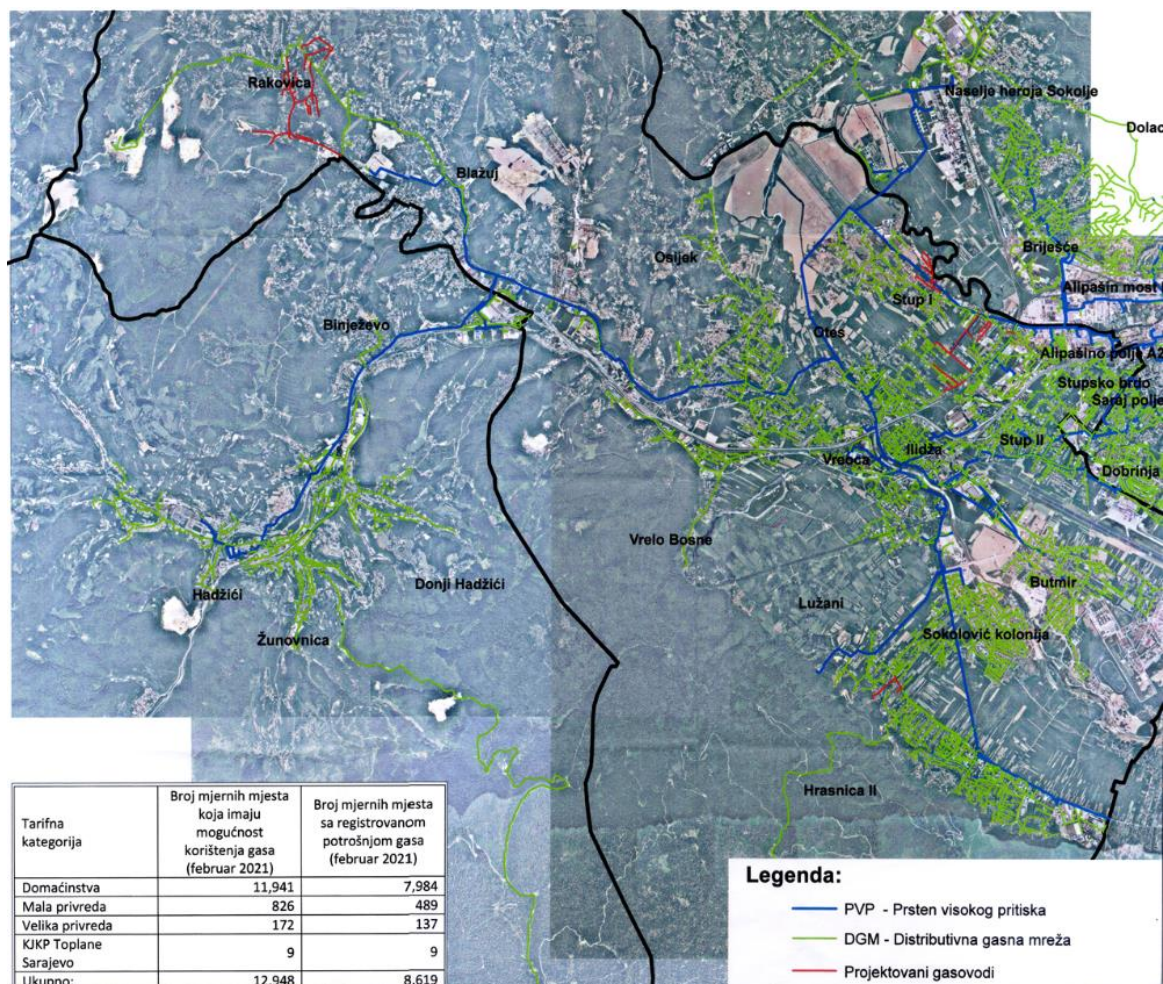
BH-Gas d.o.o. Sarajevo je nadležno je za transport gasa i održavanje gasne mreže u FBiH, dok je KJKP Sarajevogas zaduženo za distribuciju i maloprodaju gasa u KS. Gasna mreža KS, kojom je pokriveno 95% naseljenog područja, izgrađena je kao višestepeni distributivni sistem. Distribucija prirodnog gasa vrši se putem čeličnog gasovoda pritiska $p=8$ (14,5) bar i $p=3$ (4) bar koji je koncipiran u obliku prstena. Prilikom ulaska u naseljena mjesta pritisak gasa se iz sigurnosnih razloga redukuje putem redukcionih stanica sa $p=8$ (14,5) na $p=3$ (4) bar ili $p=0,1$ (0,2) u zavisnosti od daljeg načina distribucije odnosno korištenja gasa.

Gasna mreža Općine Ilidža sastoji se od:

- čeličnog gasovoda pritiska $p=8$ (14,5) bar,
- polietilenskog čeličnog gasovoda pritiska $p=3$ (4) bar, i
- distributivnog gasovoda pritiska $p=0,1$ (0,2) bar.

Razvojem distributivne gasne mreže omogućeno je korištenje prirodnog gasa direktno, priključenjem individualnih potrošača na gasni sistem, i indirektno putem centralnih i kotlovnica i toplovodnih sistema.

Slika 5. Struktura gasne mreže na području Općine Ilidža

Izvor: Sarajevogas d.o.o. Sarajevo

Ukupan broj objekata priključenih na distributivnu gasnu mrežu, krajem februara 2021. godine, na području Općine Ilidža, iznosio je 12.948, od čega je 8.619 registrovanih mjernih mjesta sa potrošnjom prirodnog gasa.

U poređenju sa dužinom i stepenom izgrađenosti gasne mreže, korištenje gasa kao ekološkog goriva na teritoriji Ilidže još uvijek je na niskom nivou s obzirom da se potrošači odlučuju za upotrebu jeftinijih alternativnih goriva. Sa druge strane, uzimajući u obzir veliku koncentraciju zagađenosti vazduha u zimskom periodu, KJKP Sarajevogas će u narednom periodu nastaviti sa aktivnostima promocije korištenja prirodnog gasa kao ekološki najprihvatljivijeg energenta.

S obzirom na povećanu urbanizaciju na području Općine Ilidža, razvoj gasne mreže u narednom periodu realizovat će se izgradnjom mreže u negasificiranim naseljima (Rakovica, Azići, Doglodi, Blažuj, Mejdan i Kovači).

Značajni projekti koji će se realizovati u narednom periodu uključuju:

- Uvezivanje gasnog prstena p=3 (4) bar na dionici Krivoglavci – Dobroševići – Vlakovo – Gladno Polje – Miševići sa ciljem uravnoteženja energetskog bilansa gasnog sistema i

povećanja sigurnosti snabdijevanja prirodnim gasom na području općina Vogošća, Novi grad, Ilidža i Hadžići.

- Proširenje distributivne gasne mreže na području Osjeka i Doglodi koje će omogućiti priključenje novih kupaca na gasnu mrežu.

5.3.3. Toplifikacija

Grijanje stambenih jedinica na području KS vrši se putem centralnog toplifikacionog sistema sa mrežom kotlovnica u nadležnosti KJKP Toplane, te dva manja toplifikaciona sistema koja uključuju BAGS Energotehnika i UNIS-Energetika. Oko 50.000 stambenih jedinica koje obuhvataju cca 2,9 km² površine se snabdijevaju toplom energijom iz navedenih toplifikacionih sistema. Sa druge strane, procjenjuje se da oko 100 hiljada jedinica individualnog i kolektivnog stanovanja u KS koristi druge vrste energetika kao što su električna energija, drvo, ugalj i sl.

Na području Općine Ilidža ukupno 3.107 stanova zagrijava se sistemom daljinskog grijanja KJKP Toplane Sarajevo, dok broj registrovanih poslovnih prostora koji koriste isti sistem zagrijavanja iznosi 349. Ukupna instalirana snaga kotlovnica na području Općine Ilidža iznosi 32,677 MW, od čega se 9,7% nalazi u sistemu daljinskog grijanja KJKP Toplane – Sarajevo.

Tabela 56. Pregled toplifikacionih objekata na području Općine Ilidža

Toplifikacioni objekt	Adresa	Instalirana snaga (MW)
Vrelvodna kotlovnica Lužani	Lužansko polje 38	14,25
Toplovodna kotlovnica Mlade Bosne	Josipa Slavenskog 16	3,1
Toplovodna kotlovnica Tome Međe	Josipa Slavenskog 26	1,6
Toplovodna kotlovnica Mala Aleja	Mala aleja 38	7,925
Toplovodna kotlovnica Tibra pacifik	Dr. Silve Rizvanbegović 24 B	3,45
Toplovodna kotlovnica Waves	Barska 57	0,74
Toplovodna kotlovnica Stup I	Pijačna 118	0,51
Toplovodna kotlovnica Stup II	Bojnička 1A	0,762
Toplovodna kotlovnica H&L	Ismeta Alajbegovića Šerbe 24	0,34
Ukupno		32,677

Izvor: KJKP Toplane Sarajevo d.o.o.

KJKP Toplane Sarajevo kontinuirano rade na održavanju, poboljšanju i modernizaciji postrojenja na području KS, uključujući i Općinu Ilidža. S tim u vezi, u cilju obezbjeđivanja efikasnijeg i jeftinijeg sistema zagrijavanja, planirana je izrada projektne dokumentacije spajanja kotlovnice Mlada Bosna i Tome Međe (kotlovnice malog kapaciteta i relativno male udaljenosti).

U svrhu poboljšanja energetske efikasnosti, KS je u martu 2021. godine raspisao Javni poziv za utopljanje stambenih objekata, koji uključuje i individualne stambene objekte i etažne vlasnike s područja Općine Ilidža. Cilj poziva je da učesnici pod što povoljnijim uslovima izvrše utopljanje svojih objekata. Pomoć će se vršiti kroz pokrivanje troškova izrade energetskih audita i projektne dokumentacije za realizaciju mjera energetske efikasnosti, sufinansiranje troškova provođenja mjera energetske efikasnosti u iznosu od 45% kao i omogućavanje

korištenja namjenske kreditne linije kod partnerskih banaka, sa mogućnošću subvencioniranja kamata za korisnike sredstava.

5.3.4. Potencijal obnovljivih izvora energije

Obnovljivi izvori energije obuhvataju hidroenergiju, solarnu energiju, energiju vjetra, biomase, te geotermalnu energiju u procesu proizvodnje električne energije i predstavljaju alternativu upotrebi fosilnih goriva. U zavisnosti od reljefnih i klimatskih karakteristika, BiH raspolaže potencijalom za proizvodnju električne energije upotrebom različitih oblika obnovljivih izvora energije.

Na osnovu sprovedenih istraživanja u prethodnom periodu ustanovljeno je da oko 25% teritorije BiH ima geotermalni potencijal u obliku hidrotermalnih sistema, geopresiranih zona i toplih suhih stijena. S tim u vezi, Općina Ilidža predstavlja jedno od područja koja raspolažu geotermalnom energijom zbog bogatstva termalnih i termomineralnih voda koje dosežu temperaturu od 58°C. Upotrebna geotermalne energije bez sagorijevanja fosilnih goriva (ugalj, gas, nafta) predstavlja čistu energiju. Nadalje, geotermalna polja u procesu proizvodnje stvaraju veoma malo ili nimalo azotnog dioksida i sumpora. Procijenjena prosječna raspoloživost geotermalnih elektrana iznosi oko 90% (oko 75% za elektrane na ugalj), zauzimaju malu površinu i ne zahtijevaju sagorijevanje goriva. Iako Općina Ilidža posjeduje potencijal za razvoj proizvodnje električne energije iz geotermalne energije, još uvijek ne postoji niti jedna geotermalna elektrana na ovom području.

Sa druge strane, na teritoriji Općine Ilidža prepoznat je potencijal i u upotrebi solarne energije za proizvodnju električne energije. Prema podacima Federalnog hidrometeorološkog zavoda mjerenih u periodu od 1961. do 2020. godine, područje Općine Ilidža ima oko 1.832 sunčanih sati na godišnjem nivou. Nadalje, na teritoriji ove jedinice lokalne samouprave postoji samo jedna solarna elektrana (Šnelkom d.o.o.) sa 0,01 MW instalirane snage i planiranom proizvodnjom od 12,7 MWh na godišnjem nivou.

Planinski predjeli Općine Ilidža (Igman i Bjelašnica) predstavljaju područja pogodna za razvoj proizvodnje električne energije korištenjem snage vjetra. Prema mjerenjima Federalnog hidrometeorološkog zavoda u periodu od 1961. do 2020. godine, na ovim predjelima prevladavaju sjeverni vjetrovi koji pušu brzinom od 12,6 m/s. Nadalje, zbog reljefnih karakteristika, vjetrovi iz južnog i jugozapadnog pravca su također pretežno zastupljeni sa prosječnom brzinom kretanja od 11,9 do 15,2 m/s.

Upotreba izvora energije koji se obnavljaju ima za krajnji cilj smanjenje upotrebe fosilnih goriva koji zagađuju okoliš i imaju negativne posljedice na životnu sredinu. S tim u vezi, neophodno je sprovesti odgovarajuća istraživanja u narednom periodu radi sagledavanja ukupnog potencijala obnovljivih izvora energije Općine Ilidža.

5.4. Stanje okoliša

Okoliš obuhvata prirodno okruženje i stanište čovjeka, biljnog i životinjskog svijeta, kao i sve prirodne i stvorene vrijednosti kojima upravlja ljudski faktor svojim djelovanjem. Stanje okoliša ima značajan uticaj na ekonomski razvoj, kao i na socijalni status stanovnika Općine Ilidža. Uprkos brojnim prednostima koje zaštita okoliša ima na lokalni razvoj, svijest o značaju zaštite okoliša i biodiverziteta je i dalje na niskom nivou. Najveći uticaj na to ima nedostatak odgovarajuće edukacije stanovništva o značaju očuvanja prirodnog okruženja, kao i

neadekvatno upravljanje prirodnim bogatstvima na način koji uništava njen značaj (zagađenje, prekomjerna eksploatacija prirodnih bogatstava, deforestacija itd.).

S tim u vezi, značajna uloga u očuvanju i zaštiti okoliša prepoznata je u nevladinom sektoru, koji kroz svoje aktivnosti nastoji povećati svijest građanstva o značaju prirodnog okruženja i njegovih vrijednosti. Iako postoje brojne nevladine organizacije ("NVO") koje djeluju na ovom polju, njihov doprinos krajnjoj zaštiti prirodnog bogatstva na teritoriji Općine Ilidža je još uvijek na niskom nivou.

Brojna pitanja zaštite okoliša u nadležnosti su Ministarstva prostornog uređenja i zaštite okoliša KS, pri čemu Općina Ilidža kroz poduzimanje odgovarajućih aktivnosti nastoji doprinijeti poboljšanju stanja i zaštiti okoliša.

5.4.1. Zrak i upravljanje kvalitetom zraka

Kvalitet zraka nekog područja tj. vremenska, kvantitativna i kvalitativna promjenjivost sastava zraka u nekom prostoru zavisi od brojnih faktora od kojih se izdvajaju: prirodne karakteristike, lokalna emisija i daljinski transport. Prema Međunarodnoj organizaciji za standardizaciju ("ISO") zrak se smatra zagađenim ukoliko može narušiti kvalitet života, zdravlje i dobrobit ljudi i okoliša.

Mjerenje kvaliteta zraka na području KS vrši se preko mreže mjernih stanica koje obuhvataju 6 lokacija i to: Ilijaš, Ambasada Sjedinjenih Američkih Država ("SAD"), Vijećnica, Bjelave, Otoka i Ilidža. Izuzimajući mjernu stanicu kod Ambasade SAD koja je u njenoj nadležnosti, praćenje kvaliteta zraka na ostalim lokalitetima je u nadležnosti Ministarstva prostornog uređenja i zaštite okoliša KS, pri čemu operativno praćenje kretanja kvaliteta zraka obavlja Zavod za javno zdravstvo KS. Historijska mjerenja i istraživanja pokazuju da na području KS najčešći polutanti zraka koji utiču na zdravlje ljudi su lebdeće čestice (PM), ozon (O₃), azotni oksidi (NO_x), sumpor dioksid (SO₂), ugljen-monoksid (CO) i hemikalije poput policikličnih aromatskih hidrokarbona (PAH).

Visok nivo zagađenja zraka izražen je u zimskim mjesecima kada se zbog nemogućnosti strujanja zraka kroz gradsko jezgro stvara sloj smoga u sarajevskoj kotlini. U nekoliko zadnjih godina Grad Sarajevo je bio svrstan među najzagađenije gradove u svijetu prema mjerenjima kvaliteta zraka i prisustva polutanata. Grijanje stanova i ustanova, industrijske aktivnosti i saobraćaj smatraju se najvećim uzročnicima zagađenja na području KS. U cilju poboljšanja kvaliteta zraka, 2018. godine KS je donio odluku o formiranju Centra za upravljanje kvalitetom zraka. S tim u vezi, planske aktivnosti koje su uključivale unapređenje sistema javnog prijevoza, zabranu grijanja na ugalj, te velika ulaganja u sistem daljinskog grijanja rezultirale bi u smanjivanju emisije štetnih gasova te dovele do poboljšanja kvaliteta zraka. Osnivanje navedenog centra je i dalje u procesu.

Mjerenja vršena 2019. godine pokazala su da je prosječna vrijednost sumpor dioksida na području Općine Ilidža iznosila nešto više od 20 ug/m³, što je ispod dozvoljene granične vrijednosti (50 ug/m³) pri čemu nije zabilježen nijedan dan sa vrijednošću većom od granične. U istom periodu mjerenja su pokazala da na teritoriji Općine Ilidža zabilježen samo jedan dan sa prekoračenom dnevnom graničnom koncentracijom azotnog dioksida (NO₂) (>85 ug/m³). Koncentracija ozona u zraku na području Ilidže prevazilazila je graničnu vrijednost od 120 ug/m³ u samo 3 dana, sa osmosatnim prosjekom. Koncentracija PM₁₀ čestica sa vrijednošću većom od 50 ug/m³ zabilježena je 58 dana, dok su 22 dana zabilježena sa koncentracijom preko 100

ug/m³. Od 2019. godine, vrši se praćenje čestica PM2.5 u zraku na području Ilidže, kada su izmjerene 403 satne vrijednosti veće od 100 ug/m³ (granična vrijednost je 25 ug/m³).

5.4.2. Korištenje, zaštita i upravljanje zemljištem

Od ukupne površine Općine Ilidža (143,4 km²) 54% čine šumska zemljišta, praćena sa poljoprivrednim (24%), građevinskim (21%) te šljunkovitim i kamenitim zemljištima (1%). Potencijal razvoja Općine prepoznat je u korištenju poljoprivrednog zemljišta koje je prema kvalitetu razvrstano u 8 bonitetnih kategorija. Prve četiri kategorije čine najkvalitetnija zemljišta, koja se nalaze u dolinama rijeka sa mogućnostima potpunog uređenja i zauzimaju oko 38% ukupne površine poljoprivrednih zemljišta. Sa druge strane gubitak poljoprivrednog potencijala nastaje uslijed prenamjene zemljišta za urbanističke svrhe, čime se dopušta upotreba zemljišta za građevinske radove ili drugi načina korištenja, pri čemu se trajno gubi mogućnost poljoprivredne proizvodnje.

Zaštita poljoprivrednog zemljišta propisana je Zakonom o poljoprivrednom zemljištu te Uputstvom o stručnim mjerilima za razvrstavanje zemljišta u bonitetne kategorije ("Službene novine FBiH" br. 78/09). Mnogi slučajevi prenamjene zemljišta se dešavaju bespravnom gradnjom koja sa sobom povlači niz problema za okoliš. Funkcionalni i jedinstveni sistem trajnog monitoringa zemljišta nije uspostavljen na području KS što onemogućava praćenje stanja i promjena u prostoru. Nadalje, evidencije o zemljištu KS vode se u različitim institucijama zbog čega ne postoje usaglašeni podaci o načinu korištenja zemljišta i njihovim površinama.

Zagađenost tla otpadom je konstantno prisutna na određenim lokacijama, gdje se posebno ističe problem divljih deponija koje nastaju kao rezultat nekontrolisanog odlaganja otpadnog materijala različitih vrsta (komunalni, tehnološki, i sl.). Istraživanja pokazuju da je zemljište na prostoru KS uključujući i Općinu Ilidža kontaminirano teškim metalima, sumporom, pesticidima i kadmijumom sa vrijednostima koje prelaze granice tolerancije. Zemljište kao značajan resurs u proizvodnji hrane zahtijeva poseban tretman zaštite, a on se realizuje u sklopu aktivnosti na zaštiti kvaliteta zraka, vode, brige o otpadu i sl.

Prema podacima Centra za uklanjanje mina u BiH, zahvaljujući kontinuiranim aktivnostima u vezi čišćenja lokaliteta zahvaćenih minama u prethodnom periodu, u toku 2018. godine područje Općine Ilidža je zvanično očišćeno od minskih polja.

5.4.3. Korištenje, zaštita i upravljanje šumskim ekosistemima

Upravljanje državnim šumama i šumskim zemljištem na području Općine Ilidža je u nadležnosti Ministarstva privrede KS koje djeluje kroz Upravu za šumarstvo, pri čemu operativne poslove upravljanja državnim šumama vrši KJP "Sarajevo-šume" d.o.o. Sarajevo. Prema teritorijalnom uređenju Općinu Ilidža čine dvije upravne jedinice i to: „Igmanska“ i „Gornjebosanska“. Na teritoriji Općine Ilidža, državne šume zauzimaju površinu od oko 4.699 ha, dok privatne šume zauzimaju 4.035 ha. Privatnim šumama upravljaju njihovi vlasnici u skladu sa Zakonom o šumama KS ("Službene novine KS" br. 5/13), te drugim podzakonskim propisima i odredbama.

Šumski ekosistemi podliježu različitim negativnim uticajima, od globalnih klimatskih promjena, vremenskih neprilika, šumskih požara, biljnih bolesti te šumskih štetnih insekata. Nadalje, negativni uticaji prepoznati su i kroz djelovanje antropogenog faktora. Negativni efekti ljudskog djelovanja se ogledaju u bespravnim sječama i pustošenju šuma odnosno deforestaciji. S tim u

vezi, važno je posvetiti pažnju očuvanju zdravlja šuma i pošumljavanju kako bi se smanjio uticaj negativnih faktora.

5.4.4. Biodiverzitet i zaštita biodiverziteta

Područje Općine Ilidža sastavljeno je od različitih ekosistema, koji uključuju:

- Primarne prirodne, odnosno autonomne ekosisteme koji se odlikuju raznovrsnošću i složenošću biljnog i životinjskog svijeta, sa sposobnošću neutralizacije negativnih efekata zagađujućih supstanci, te visokim stepenom produkcije biomase i izrazito niskim stepenom degradacije;
- Sekundarne ekosisteme, tj. različite tipove agro ekosistema sa niskim stepenom raznovrsnosti i složenosti biljnog i životinjskog svijeta. Održavanje ovih ekosistema zahtjeva stalnu intervenciju čovjeka;
- Ruralno-urbane, odnosno neautonomne ekosisteme koji predstavljaju najveći izvor zagađenja prirodne sredine i okoliša. Cjelokupno izgrađena infrastruktura je u funkciji ovih ekosistema.

Uravnotežen odnos između primarnih i ruralno-urbanih područja smatra se izuzetno važnim za opći društveni razvoj i kvalitetan život građana određenog lokaliteta. Biodiverzitet nekog područja obuhvata raznolikost bioloških sistema i ekosistema preko kojih se ostvaruje kruženje materije u životnoj sredini. Zaštita i razvoj biodiverziteta smatraju se važnim indikatorima općih prirodnih i društvenih vrijednosti jednog područja.

Općina Ilidža predstavlja jedinstvenu cjelinu, koja se odlikuje karakteristikama ruralne i urbane arhitekture. Biodiverzitet ove jedinice lokalne samouprave ogleda se u prisustvu brojnih očuvanih primarnih prirodnih ekosistema i agro ekosistema. Sa područja Ilidže, snabdijeva se najveći broj stanovnika grada Sarajeva pitkom vodom, te u tom smislu Ilidža i dalje treba ostati područje sa fokusom na očuvanje prirodnih bogatstva i zaštitu vodnih resursa. Glavni fokus privrednog razvoja Općine bi trebao biti usmjeren na razvoj svih oblika turizma korištenjem prirodnog bogatstva ovog područja, izgradnjom parkovskih površina, aleja, te sportsko-rekreativnih sadržaja. Nadalje, s ciljem očuvanja biodiverziteta na području Općine Ilidža privredni razvoj bi trebao također biti usmjeren na poljoprivredne i druge privredne djelatnosti sa minimalnim štetnim uticajem na prirodnu sredinu.

Poznavanje biodiverziteta Općine Ilidža je na relativnom niskom nivou, uzimajući u obzir nedostatak informacija o upotrebljivosti i korisnosti najvažnijih biljnih i životinjskih vrsta, koji predstavljaju biološki potencijal neophodan za uravnotežen razvoj ovog područja. Istraživanja pokazuju da na ovom području postoji blizu 600 ljekovitih biljaka. Historijski gledano, Općina Ilidža se suočava sa smanjenjem biodiverziteta i povećanjem degradacije prirodnih ekosistema što je rezultat prekomjerne eksploatacije bioloških resursa, te negativnim efektima na prirodnu sredinu koji su izazvani antropogenim djelovanjem. Nivo degradacije i uništavanja prirodnog okoliša uslovljen je stepenom gradnje infrastrukture, obimom saobraćajnog prometa, rastućim brojem domaćinstava i količinom otpadnih voda. Nadalje, prekomjerna upotreba mineralnih đubriva i pesticida na poljoprivrednim površinama smatra se glavnim zagađivačima u ruralnim dijelovima Ilidže.

Zaštita biodiverziteta u velikoj mjeri uslovljena je podizanjem svijesti građana lokalne zajednice o značaju očuvanja prirodne sredine. U isto vrijeme potrebno je strateški pristupiti rješavanju

problema zagađenja vode, vazduha i zemljišta, koje će za krajnji cilj imati pozitivan efekat na cjelokupnu prirodno okruženje i biodiverzitet Općine Ilidža.

5.4.5. Područja od izuzetne prirodne i kulturno-historijske važnosti

Znamenitosti od prirodne i kulturno-historijske važnosti čine područje Općine Ilidža prepoznatljivim i predstavljaju bitan faktor za održiv privredni razvoj. U evidencijama Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo, brojni lokaliteti su svrstani u prirodno naslijeđe Općine Ilidža. Lokalni ekološki akcioni plan Općine Ilidža je u najznačajnija prirodna naslijeđa svrstao područja Vrela Bosne, Stojčevca, planinu Igman, Veliku aleju i parkove Banje Ilidža. Šire područje Vrela Bosne (Vrelo Bosne, Stojčevac, Velika aleja i Banjski park) je pravno zaštićeno i proglašeno III kategorijom spomenika prirode. Upravljanje ovim prirodnim spomenikom je u nadležnosti JU za zaštićena prirodna područja KS. Nadalje, na području Općine Ilidža nalaze se značajne pojedinačne znamenitosti prirodnog naslijeđa, koje uključuju: hidrološke (vrela: Hrasnica, Lasica, Bunica, Stojčevac, Kapučica, Val itd.), geološko-geomorfološke (Zmijske stijene, koje su u potpunosti uništene), dendrološke (drvored platana u Butmirskoj cesti, drvored kestena, nekoliko platana u Hrasnici i mnogi drugi).

Šire područje prirodne i kulturno-historijske važnosti se suočava sa brojnim problemima kao što su zagađenost vode na Vrelu Bosne, degradacija prostora Stojčevca, nelegalna gradnja i rekonstrukcija i sl.

Planina Igman najvećim dijelom pripada području Općine Ilidža, te je karakteristična po svojim ekološkim i geomorfološkim uslovima sa specifičnom florom i faunom. Svojim visokim koncentracijama ozona i kisika, ekosistem ovog područja čini pravo prirodno lječilište. Parlament FBiH donio je odluku o proglašenju planine Igman, zajedno sa Bjelašnicom. Područjem posebnih obilježja od značaja za FBiH. Sa druge strane postupak pravne zaštite na području cjeline Igman - Bjelašnica nije proveden do kraja, i bez odgovarajućeg je mehanizma zaštite, te je ovo područje izloženo negativnim uticajima koji ostavljaju vidljiv trag na znamenitosti prirodnog naslijeđa.

Kulturno-historijsko naslijeđe predstavlja važan segment za turistički razvoj Općine Ilidža. Prema evidenciji Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo, u kulturno-historijsko naslijeđe Općine Ilidža se ubrajaju:

- Arheološki lokaliteti (12 lokaliteta),
- Nekropole i stara groblja (27 lokaliteta),
- Graditeljsko naslijeđe iz osmanskog i austrougarskog perioda (20 objekata)
- Ruralne cjeline (1 cjelina),
- Memorijalni kompleksi iz NOR-a i perioda od 1992. do 1995. godine (5),
- Ostali spomenici (1).

Nedovoljna posvećenost zaštiti ovih spomenika dovela je do degradacije objekata graditeljskog naslijeđa i, u krajnjoj liniji, do njihovog uništenja. S tim u vezi, neophodno je ostale objekte kulturno-historijskog naslijeđa zaštititi od negativnog antropogenog uticaja, te drugih degradirajućih faktora današnjice.

5.4.6. Zaštita od buke

Općina Ilidža se suočava sa konstantnim trendom povećanja buke uslijed rastućeg obima saobraćaja (povećan broj prevoznih sredstava i dotrajalost istih), te građevinskih radova i turističko-ugostiteljskih djelatnosti. Nadalje, blizina Međunarodnog aerodroma Sarajevo, te kontinuirani avio saobraćaj sa povremenim letovima iza 22 sata, znatno remeti noćni mir u okolini aerodroma i stambenim područjima Ilidže. Industrijska buka, pretežno zbog rada u noćnim satima zbog niže tarife energije, a ponekad i tehnoloških uslova, ugrožava stambene objekte u neposrednoj blizini stanovanja. Buka od ugostiteljske djelatnosti je prividno u dozvoljenim granicama zahvaljujući ugradnji limitera i zabrani korištenja zvučnika van lokala. Povremena buka glasova u stanovima nastaje kao rezultat loših zvučnih izolacija i neadekvatne kategorizacije namjene poslovnih prostora.

U svrhu poboljšanja kvaliteta života stanovnika KS uključujući i područje Općine Ilidža, kao i održavanja javnog reda i mira, potrebno je obezbijediti dosljedniju primjenu zakonske regulative u ovoj oblasti, uključujući Zakon o zaštiti od buke ("Službene novine KS" br. 26/07). Navedeni zakon definiše osnovu za procjenu ugroženosti, ali ne i stvarnog uticaja na zdravlje građana. Zakon propisuje koji su dozvoljeni nivoi buke, te definiše mjere zaštite od buke kao i način njenog mjerenja.

5.4.7. Upravljanje otpadom

Upravljanje otpadom obuhvata aktivnosti i mjere koje osiguravaju tretman i odlaganje otpada sa ciljem zaštite zdravlja, ljudi, prirode i životne sredine u cjelini. Porast proizvodnje otpada povezan je s razvojem privrede, rastom broja stanovnika, te povećanjem životnog standarda. Otpad, i neadekvatan način njegovog upravljanja, uzrokuju emisije štetnih tvari u vodu, zrak i zemlju, koje mogu uticati na zdravlje ljudi i okoliš.

Upravljanje otpadom na nivou FBiH vrši Federalno ministarstvo prostornog uređenja i okoliša, dok nadležnost za upravljanje otpadom na području Općine Ilidža ima KS. Za upravljanje komunalnim otpadom zaduženo je KJKP RAD, proizvodni otpad tretiraju generatori takvog otpada (industrija i operatori postrojenja), dok su za posebne kategorije otpada zadužena pravna lica po prethodno stečenoj dozvoli za upravljanje otpadom. U okviru Općine Ilidža aktivnosti upravljanja otpadom su u nadležnosti Odsjeka za komunalne puteve u sklopu Službe za razvoj, komunalne poslove i puteve. Ovaj Odsjek zadužen je za sprovođenje pravnih akata, osiguranje kvalitetnog i trajnog obavljanja komunalnih djelatnosti, uređenje vodotoka, ekološke poslove, saradnju sa kantonalnim javnim komunalnim preduzećima i sl. Pitanje javne čistoće i održavanja zelenih površina regulisano je prije svega Zakonom o komunalnim djelatnostima ("Službene novine KS", br. 14/2016, 43/2016, 10/2017 - ispr., 19/2017, 20/2018 i 22/2019), ali i Zakonom o komunalnoj čistoći (Službene novine KS, br. 14/2016, 43/2016, 19/2017, 20/2018 i 22/2019), Zakonom o zaštiti okoliša (Službene novine FBiH, br. 15/2021), te drugim pravnim aktima.

U prethodnom periodu, Općina Ilidža je uložila značajna finansijska sredstva za izgradnju niša za kontejnere u kojima su smještene posude za odlaganje smeća. Međutim, nedovoljan broj kontejnera, kao i veoma mali broj posuda za reciklažu, kada se poredi sa većinom drugih općina u KS, predstavlja i dalje jedan od problema sa kojima se suočava ova jedinica lokalne samouprave. Prema zadnjim dostupnim podacima, samo 3,5% od ukupnog broja posuda za reciklažu u KS, nalazi se na području Općine Ilidža.

Na dan 31.12.2020. godine, prema evidencijama KJKP RAD d.o.o. Sarajevo, broj postavljenih posuda za odlaganje otpada je uključivao:

- cca 5.500 kanti za dvolinijski sistem,
- oko 1.500 kontejnera od 1.100 l,
- 11 nadzemnih posuda, odnosno zvana,
- 12 podzemnih posuda.

Uslijed nepostojanja svijesti o značaju zaštite okoliša, česta pojava na teritoriji Općine Ilidža su nelegalne deponije koje utiču na zagađenje prirode, urbanih sredina, vode, zemljišta i zraka. Nelegalne deponije se u najvećem dijelu formiraju na zemljištu koje je državno vlasništvo kao i u predjelima šumskih pojasa (Rakovica, Hrasnica, Blažuj i Osjek). Pitanje odvoza ovoga otpada nije na adekvatan način regulisano, te je u tom smislu potrebna bolja saradnja KJKP „RAD“ i Općine Ilidža. Nadalje, Ilidža se suočava i sa problemom odlaganja građevinskog i drugog otpada u vodotocima koji pripadaju teritoriji ove jedinice lokalne samouprave, čime se smanjuje protočnost i zagađuje područje oko rijeka na području Općine.

Prema strateškom planu KJKP RAD, za period koji se završava krajem 2021. godine, predviđena je izgradnja novih eko – otoka podzemnih i zvonastih kontejnera na teritoriji nekoliko općina uključujući i područje Općine Ilidža.

Značaj upravljanja čvrstim otpadom na nivou KS prepoznat je od strane međunarodnih organizacija, te je u novembru 2018. godine, u saradnji sa Evropskom bankom za obnovu i razvoj („EBRD“), počela izrada Zelenog akcionog plana, koji je revidiran u 2020. godini. Planom su predviđene mjere za poboljšanje zaštite okoliša i očuvanja životne sredine uključujući i poboljšanje upravljanja otpadom i kontrolu zagađenja. U oblasti upravljanja otpadom predviđeni su sljedeći prioritetni strateški ciljevi:

- Uspostavljanje sistema odvojenog prikupljanja otpada koji se može reciklirati,
- Razvoj infrastrukture za preradu otpada,
- Postupno zatvaranje deponije Smiljevići sa ciljem smanjenja procjednih voda,
- Uklanjanje nelegalnih deponija i sprječavanje nekontrolisanog razbacivanja otpadaka,
- Razvoj sistema upravljanja otpadom životinjskog porijekla.

Realizacija svih strateških ciljeva osim uklanjanja nelegalnih deponija predviđena je u periodu do kraja 2026. godine. Uklanjanje nelegalnih odlagališta predviđeno je da krene u 2020. godini i nastavi se realizovati do kompletnog uklanjanja divljih deponija.

Trenutni model prikupljanja otpada u KS ima samo jedan tok, pri čemu se više od 90% prikupljenog komunalnog otpada odlaže u deponiju Smiljevići. Zelenim akcionim planom nastoji se povećati svijest građana o značaju recikliranja, te putem predloženih mjera kreirati sistem odvojenog prikupljanja otpada koji za cilj ima povećanje stope reciklaže u KS i njegovim općinama. S tim u vezi, akcioni plan predlaže postavljanje dodatnih kanti za smeće u cilju razdvajanja otpadaka na mjestu nastanka.

Važnost uspostavljanja infrastrukture za preradu otpada ima mnogobrojne koristi za lokalnu zajednicu. Preradom komunalnog otpada u kogeneracijskim postrojenjima za proizvodnju električne energije i toplotne energije sa snagom od 5MW mogla bi se proizvesti energija za zagrijavanje 17.000 domaćinstava. Sa druge strane, prerada komunalnog otpada se može vršiti

i u postrojenjima na biogas, koji prilikom procesa prerade stvaraju električnu energiju, čijom prodajom lokalna zajednica ostvaruje koristi.

6. Organizacija lokalne samouprave

Općina Ilidža je jedna od jedinica lokalne samouprave u KS, koji je administrativno sastavljen od 9 teritorijalnih općina. Svojstvo pravnog lica sa pripadajućim pravima i obavezama zagaranтовani su Općini usvojenim Ustavom, Zakonom o principima lokalne samouprave u FBiH ("Službene novine FBiH, broj 49/06), te Statutom.

Statut Općine uređuje i definiše djelokrug Općine, organizaciju, ovlaštenja i način rada njenih organa, zatim osnivanje i rad mjesnih zajednica ("MZ"), organizaciju i djelovanje lokalne samouprave, te druga pitanja od značaja za provođenje aktivnosti jedinice lokalne samouprave.

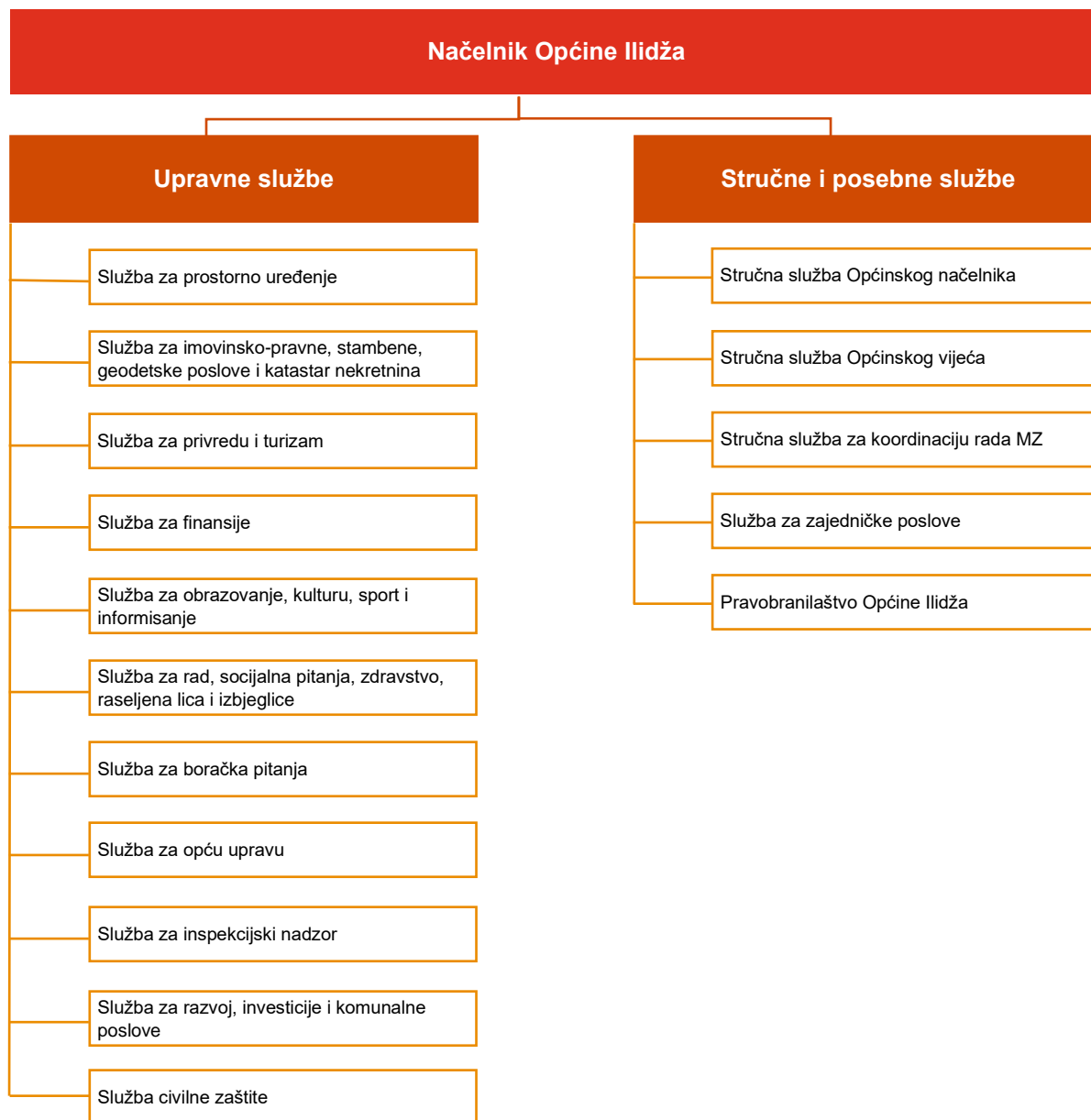
Definisanje i obavljanje programskih zadataka Općine Ilidža vrši se prema Programu rada Jedinog općinskog organa uprave, stručnih i posebnih službi i Programu rada Općinskog vijeća. Oba dokumenta se usvajaju na godišnjem nivou.

Služba za upravu Općine Ilidža je zadužena za obavljanje poslova kantonalne uprave, koji su zakonskim regulativama prenijeti na načelnika Općine. Također, navedena služba je zadužena za poslove lokalne samouprave iz domena samoupravnog djelokruga Općine. S druge strane, stručne i tehničke službe zadužene su za stručne i tehničke poslove Općinskog vijeća i načelnika.

Upravni organi prate provođenje izvršavanja zakonske regulative, podzakonskih akata, definisanih politika, te drugih akata bitnih za rješavanje upravnih pitanja. Također, nadležnost u vođenju propisanih evidencija, izdavanja isprava, pružanju pravne pomoći građanima, te druge upravne radnje su u nadležnosti pomenutih organa uprave.

Općina Ilidža ima 11 upravnih službi i 5 stručnih i posebnih službi, kako je navedeno u nastavku dokumenta.

Grafik 40. Organizaciona struktura Općine Ilidža

Izvor: Općina Ilidža

Svaka od upravnih službi pruža usluge stanovnicima i pravnim subjektima na teritoriji Općine Ilidža u okviru svojih nadležnosti, a koje uključuju:

- **Služba za prostorno uređenje** je nadležna za provođenje politika i propisa iz oblasti prostornog uređenja i praćenje njihove dosljednosti u primjeni. Kroz redovne aktivnosti zaposlenici ove službe vrše utvrđivanje stvarnog stanja na terenu, vrše identifikaciju parcela, pružaju pravnu pomoć strankama u domenu svojih nadležnosti.
- **Služba za imovinsko-pravne, stambene, geodetske poslove i katastar nekretnina** provodi zakonsku regulativu u oblasti imovinsko pravnih odnosa, stambenih i geodetskih

oblasti, te obavlja poslove vezane za katastar nekretnina u svojoj nadležnosti. Služba u svom sastavu ima dva odsjeka:

- *Odsjek za imovinsko-pravne i stambene poslove* koji vrši poslove vezane za privatizaciju, restituciju i prodaju stanova u skladu sa važećim propisima, te osigurava uredno izvršenje definisanih imovinsko-pravnih i stambenih akata.
- *Odsjek za geodetske poslove i katastar nekretnina* nadležan je pružanje usluga u segmentu geodezije i katastra u skladu sa zakonskom regulativom.
- **Služba za privredu i turizam** prati provođenje propisa vezanih za sektor trgovine, ugostiteljstva, turizma, prevoza, poljoprivrede i drugih privrednih djelatnosti.
- **Služba za finansije** priprema nacrt budžeta, prijedlog završnog računa, priprema izvještaj o izvršenju budžeta, te obavlja druge poslove u skladu sa važećim propisima iz oblasti finansija i računovodstva.
- **Služba za obrazovanje, kulturu, sport i informisanje** nadležna je za oblasti obrazovanja, sporta, kulture, mladih i informisanja. U sklopu svoga rada ova služba realizuje aktivnosti kroz saradnju sa školama, omladinskim i nevladinim organizacijama. U sklopu ove službe se nalazi Odsjek za informisanje koji kroz svoje aktivnosti informiše javno mnijenje o radu Općine i realizovanim aktivnostima.
- **Služba za rad, socijalna pitanja, zdravstvo, raseljena lica i izbjeglice** vrši provođenje socijalne politike i socijalne zaštite.
- **Služba za boračka pitanja** nadležna je za oblast boračko-invalidske zaštite.
- **Služba za opću upravu** prati i provodi propise iz oblasti opće uprave.
- **Služba za inspekcijski nadzor** obavlja poslove nadzora prvog stepena u urbanističko-građevinskim, komunalnim i drugim djelatnostima utvrđenim zakonskim i podzakonskim aktima. Ova služba je nadležna za izdavanje prekršajnih naloga i podnošenje zahtjeva za pokretanje prekršajnih i krivičnih postupaka.
- **Služba za razvoj, investicije i komunalne poslove** identifikuje projekte od značaja za razvoj Općine, te prati njihovu pripremu i realizaciju. Izrada razvojnih općinskih strategija je u nadležnosti ove službe. Razvojne i investicijske aktivnosti, te komunalni poslovi se obavljaju kroz 3 odsjeka:
 - *Odsjek za razvoj* utvrđuje i definiše projekte od značaja za razvoj Općine.
 - *Odsjek za komunalne poslove* prati uredno provođenje aktivnosti komunalnih djelatnosti kroz saradnju sa javnim komunalnim preduzećima.
 - *Odsjek za puteve* vodi evidencije o cestama i saobraćajnoj signalizaciji i prati uredno provođenje zakonske regulative iz svog djelokruga djelatnosti.
- **Služba civilne zaštite** priprema programe i planove zaštite od prirodnih i drugih nesreća i vrši operativne aktivnosti iz oblasti civilne zaštite.

U okviru Općine djeluju i stručne i posebne službe, koje obavljaju sljedeće djelatnosti:

- **Stručna služba Općinskog načelnika** priprema prijedloge propisa i akata koje donosi načelnik Općine, te druge analize i informacije od značaja za rad načelnika.
- **Stručna služba Općinskog vijeća** saraduje sa upravnim službama na izradi propisa koje usvaja Općinsko vijeće i obavlja sve administrativne, tehničke i stručne poslove vezane za rad Općinskog vijeća.
- **Stručna služba za koordinaciju rada MZ** organizuje skupove građana na kojima se odlučuje o vitalnim pitanjima stanovnika MZ, obavlja administrativno-tehničke poslove MZ i učestvuje u organizaciji izbora (općih, lokalnih, kao i izbora za organe MZ).

- **Služba za zajedničke poslove** obavlja poslove planiranja investicionog i tekućeg održavanja općinskih objekata, kao i druge aktivnosti u objektima potrebne za neometan rad općinskih službi i organa.
- **Pravobranilaštvo Općine Ilidža** vrši poslove pravne zaštite imovine i imovinskih interesa Općine Ilidža, njenih organa, kao i institucija čiji je osnivač Općina.

Općina Ilidža aktivnosti na svojoj teritoriji provodi uz podršku MZ, koje su organizovane kroz Zbor građana i Savjet MZ. Na teritoriji Općine djeluje 16 MZ:

- MZ Stup,
- MZ Blažuj,
- MZ Rakovica,
- MZ Butmir,
- MZ Donji Kotorac,
- MZ Hrasnica I,
- MZ Hrasnica II,
- MZ Ilidža Centar,
- MZ Lužani,
- MZ Vreoca,
- MZ Vrelo Bosne,
- MZ Osjek,
- MZ Otes,
- MZ Skolović Kolonija,
- MZ Stup II i
- MZ Stupsko Brdo.

Njihove nadležnosti uključuju organizovanje skupova na kojima građani odlučuju o pitanjima koja direktno utiču na njihov svakodnevni život, uključujući:

- Izgradnju i održavanje puteva, kanalizacione i vodovodne mreže, te drugih komunalnih pitanja;
- Uređenje naselja, te izgradnju i održavanje javnih površina, dječjih igrališta, sportskih objekata, itd.;
- Čišćenje javnih površina i odvoz smeća;
- Druga pitanja od značaja za stanovnike lokalne zajednice.

6.1. Usluge lokalne samouprave

U okviru svojih nadležnosti, sve općinske službe nastoje efikasno izvršavati radne zadatke kako bi građani i pravna lica na teritoriji Općine Ilidža blagovremeno ostvarili svoja prava i obaveze.

U toku 2020. godine, Općina Ilidža je pružala usluge u okviru svojih nadležnosti, uprkos otežanim uslovima rada uslijed mjera uvedenih radi suzbijanja COVID-19 pandemije. Sve službe Općine Ilidža nastoje pružati građanima kvalitetne i efikasne usluge kroz poduzimanje odgovarajućih aktivnosti na poboljšanje saradnje sa strankama i skraćivanje vremenskih perioda potrebnih za okončavanje administrativnih procedura.

Prema evidencijama kancelarijskog poslovanja, ukupan broj zaprimljenih i obrađenih predmeta po službama iznosio je 14.625, pri čemu se najveći broj odnosi na upravne predmete (7.242),

zatim akte poslovanja (6.080), obrađene veze predmeta i akata (1.294) i drugostepene predmete (9). U poređenju sa 2019. godinom, kada je ukupan broj zaprimljenih i obrađenih predmeta po službama iznosio 14.206, zabilježeno je blago povećanje u obimu pruženih usluga od oko 3%.

Kroz evidencije drugih službi zaprimljeno je 20.986 raznih dopisa, obavještenja i drugih informacija koje su po prijemu raspoređene po nadležnim službama prema njihovim okvirima djelovanja (32.214 u 2019. godini). Kroz knjigu ugovora, u toku 2020. godine, protokolirana su 883 ugovora, dok je kroz knjigu osobne pošte zaprimljeno 37 koverti. Kroz knjige ovjere potpisa, rukopisa i prepisa ovjereno je 316.467 zahtjeva, od čega 268.332 se odnosi na fotokopije dokumenata, a 48.135 na ovjere potpisa.

Popis bezvrijedne registraturne građe izvršen je na osnovu važeće Liste kategorija registraturnog materijala prema isteklim rokovima čuvanja. U tom postupku uklonjen je 491 herbarij, 508 knjiga evidencije rada Jedinog općinskog organa uprave, stručnih i posebnih službi Općine Ilidža, te 481 upisnik za ovjeravanje potpisa, rukopisa i prepisa. Kompletan popis bezvrijedne registraturne građe verifikovan je od strane formirane komisije i dostavljen u JU Historijski arhiv Sarajevo, koji je odobrio uništavanje predmetne građe.

U toku 2020. godine, izvršeno je 438 izlazaka na teren radi ovjere različitih dokumenata starim i nepokretnim licima, koja zbog zdravstvenog stanja nisu u mogućnosti ovjeriti dokumente u prostorijama nadležnih službi. U odnosu na 2019. godinu, ostvaren je rast od 19% (367 zabilježenih izlazaka na teren u 2019. godini).

Ukupan broj izvršenih upisa u matičnim knjigama Općine iznosio je 2.144, što je za oko 6% manje u odnosu na prethodnu godinu (2.291 izvršen upis u 2019. godini). Strukturu izvršenih upisa u 2020. godini čine:

- 865 upisa u matičnu knjigu rođenih,
- 493 upisa u matičnu knjigu vjenčanih,
- 780 upisa u matičnu knjigu umrlih, i
- 6 upisa u knjigu državljana FBiH.

Pored redovnih, upisi u matične knjige obuhvataju i naknadne upise, tačnije događaje nastale izvan granica BiH. Nadalje, rad matične službe u toku 2020. godine obilježen je izdavanjem 37.768 uvjerenja iz matičnih knjiga na pismeni zahtjev građana (43.944 izdata uvjerenja u toku 2019. godine).

Služba za prostorno uređenje u toku 2020. godine ukupno je imala 7.185 primljenih zahtjeva za legalizaciju izgrađenih objekata. Ukupan broj riješenih predmeta do kraja godine iznosio je 1.845, što predstavlja nekih 26% od ukupnog broja aktivnih predmeta. Situacija je bila slična i u 2019. godini kada je ova služba imala 7.301 aktivan zahtjev, a riješeno je svega 1.895 predmeta. Navedeno ukazuje na postojanje velikog broja bespravno izgrađenih objekata koji su u procesu legalizacije.

U okviru svoje nadležnosti, Služba za imovinsko-pravne, stambene, geodetske poslove i katastar nekretnina rješavala je zaprimljene predmete po zahtjevu stranaka prema službenoj dužnosti.

Odsjek za imovinsko-pravne i stambene poslove je iz prethodnog izvještajnog perioda preuzeo 88 neriješenih predmeta, dok je u toku 2020. godine zaprimljeno novih 548 predmeta. Ukupan

broj riješenih zahtjeva iznosio je 467, odnosno 73,4% od ukupnog broja predmeta (636). Sa druge strane, u toku 2019. godine, ukupan broj aktivnih predmeta iznosio je 704, pri čemu su riješena 553 zahtjeva, odnosno 87,5% od ukupnog broja predmeta.

Odsjek za katastar je u toku 2020. godine zaprimio 9.068 zahtjeva, što je za oko 10% manje u odnosu na prethodnu godinu (10.101 zahtjev u 2019. godini). Strukturu zaprimljenih zahtjeva činili su:

- 3.420 zahtjeva za izdavanje kopija katastarskog plana,
- 552 zahtjeva za izradu posjedovnih listova,
- 653 zahtjeva za uvjerenja iz službene evidencije,
- 2.528 predmeta cijepanja, uplana i isplana objekata, promjena posjednika, historijata parcela,
- 1.915 predmeta je prenijeto iz prethodnih godina.

U toku redovnih aktivnosti, ovaj odsjek je obradio ukupno 8.723 predmeta i zahtjeva, odnosno 96,2% od ukupnog broja zaprimljenih zahtjeva.

U toku 2020. godine, Služba za imovinsko-pravne, stambene, geodetske poslove i katastar nekretnina zaprimila je ukupno 9.704 predmeta što je za 10,2% manje u odnosu na prethodnu godinu. Sa druge strane, efikasnijim radom broj riješenih predmeta je za 13,2% bio veći u odnosu na 2019. godinu, tj. obrađeno je ukupno 9.190 predmeta.

Služba za privredu i turizam je u toku 2020. godine imala 1.334 aktivna predmeta, od kojih je 1.316 riješeno, a 18 preneseno u naredni period. U poređenju sa prethodnom godinom zaprimljen je 21 predmet manje pri čemu je procenat rješavanja predmeta bio skoro isti kao i u 2019. godini i iznosio oko 98%.

Vođenje finansijske evidencije i finansijsko-računovodstvena obrada dokumentacije je u nadležnosti Službe za finansije. Ukupan broj evidentiranih ulaznih računa iznosio je 3.973 (4.040 u 2019. godini), dok je broj izlaznih računa iznosio 3.368 i bio je za oko 4% veći u odnosu na 2019. godinu.

U okviru oblasti radnih odnosa i zapošljavanja zaprimljeno je 1.070 zahtjeva, od čega je 13 zahtjeva ostalo neriješeno na dan 31.12.2020. godine.

Centar za birački spisak vodio je evidencije o svim naseljenim mjestima i nazivima ulica na teritoriji Općine Ilidža, obrađivao zahtjeve raseljenih lica za određivanje ili promjenu biračke opcije, pružao usluge uvida u izvod iz Centralnog biračkog spiska, kao i druge nadležnosti utvrđenih Pravilnikom o vođenju Centralnog biračkog spiska”(Službeni glasnik BiH” br.31/16). U okviru svojih nadležnosti, Centar za birački spisak pružao je tehničku pomoć općinskoj izbornoj komisiji u određivanju biračkih mjesta i raspoređivanju birača po biračkim mjestima, te promjenama biračke opcije u skladu sa aktima Centralne izborne komisije BiH.

6.1.1. Ocjena zadovoljstva građana kvalitetom rada i usluga Općine Ilidža

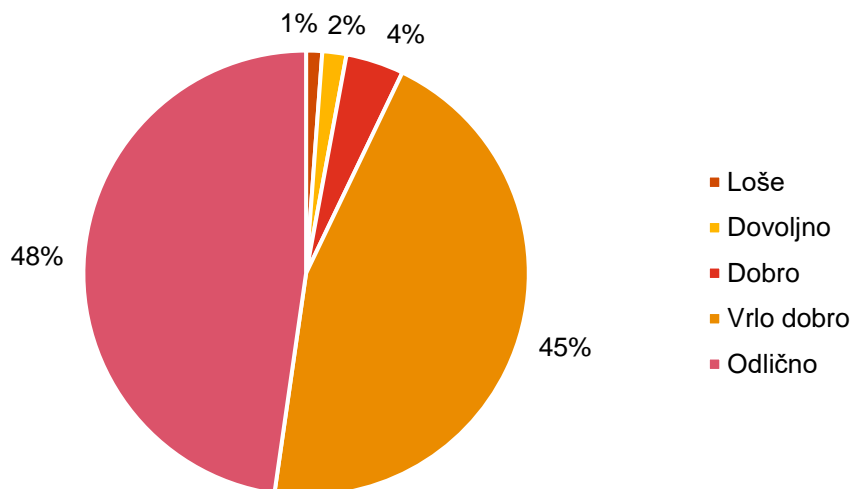
Općina Ilidža je u toku 2020. godine sprovela anketu o zadovoljstvu korisnika usluga Službe za opću upravu. Anketom su obuhvaćeni sljedeći segmenti:

- Kvalitet pruženih usluga,
- Kvalitet rada osoblja Službe za opću upravu,

- Načini poboljšanja rada i kvaliteta usluga.

U okviru segmenta kvaliteta pruženih usluga korisnici usluga odgovarali su na četiri pitanja, koja se odnose na kvalitet, kompletnost rješenja, pouzdanost pruženih usluga i efikasnost pružanja usluga po zaprimljenom zahtjevu.

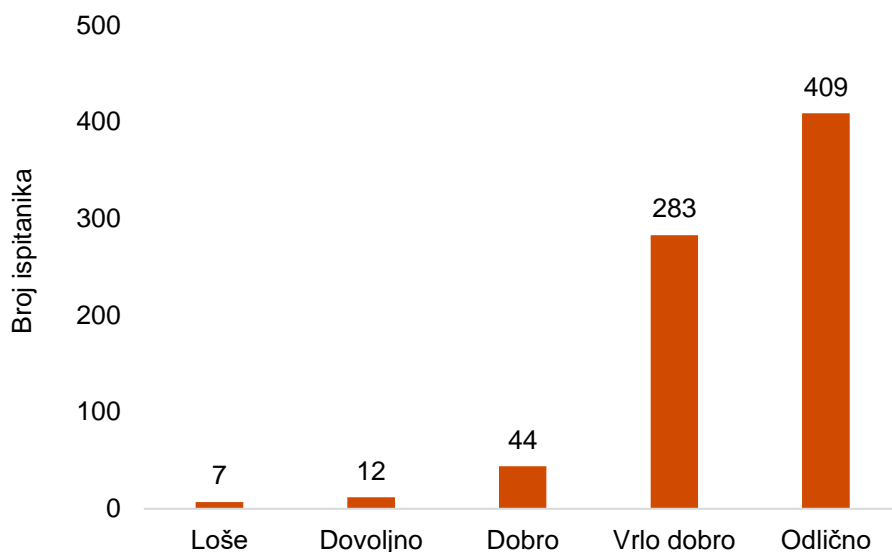
Grafik 41. Ocjena kvaliteta pruženih usluga

Izvor: Općina Ilidža

Ukupno 857 ispitanika je odgovorilo na pitanje u vezi sa kvalitetom pruženih usluga. Najveći broj anektiranih je pozitivno ocijenilo način rada Službe za opću upravu. S tim u vezi, 48% ispitanika je izuzetno zadovoljno kvalitetom pruženih usluga, dok je njih 45% vrlo zadovoljno načinom rada ove službe. Prosječna ocjena zadovoljstva građana kvalitetom pruženih usluga je 4,50 (na skali od 1 do 5).

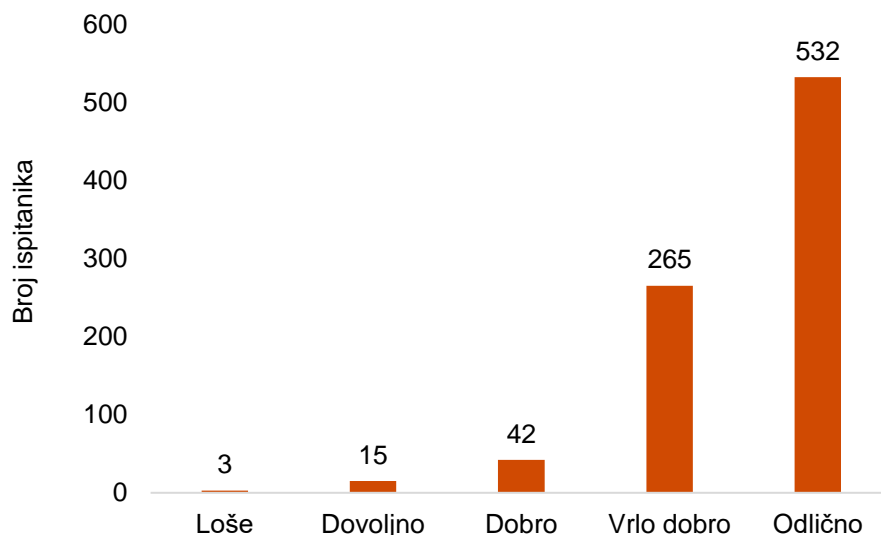
Grafik 42. Ocjena kompletности dostavljenih rješenja

Izvor: Općina Ilidža

755 ispitanika je odgovorilo na pitanje ocjene kompletности dostavljenih rješenja, od kojih je 54% ocijenilo rad Službe za opću upravu u ovom segmentu najvećom ocjenom. Njih 283, odnosno 37% je vrlo zadovoljno radom ove službe u segmentu kompletности dostavljenih rješenja, dok je manje od 10% ispitanika ocijenilo kompletности dostavljenih rješenja sa ocjenom manjom od "vrlo dobro".

Grafik 43. Ocjena pouzdanosti pružene usluge

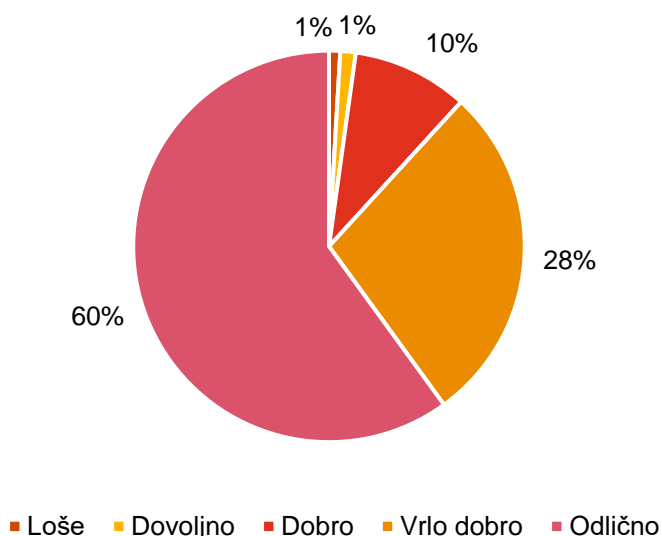

Izvor: Općina Ilidža

Na osnovu dobijenih odgovora od 857 ispitanika, prosječna ocjena pouzdanosti pružene usluge je 4,56 (na skali od 1 do 5). 62% anketiranih korisnika usluga je izuzetno zadovoljno

segmentom pouzdanosti pružene usluge. Sa druge strane svega 3 korisnika, odnosno manje od 1% anketiranih je ocijenilo pouzdanost pruženih usluga kao lošu.

Grafik 44. Efikasnost pružanja usluge po zaprimljenom zahtjevu

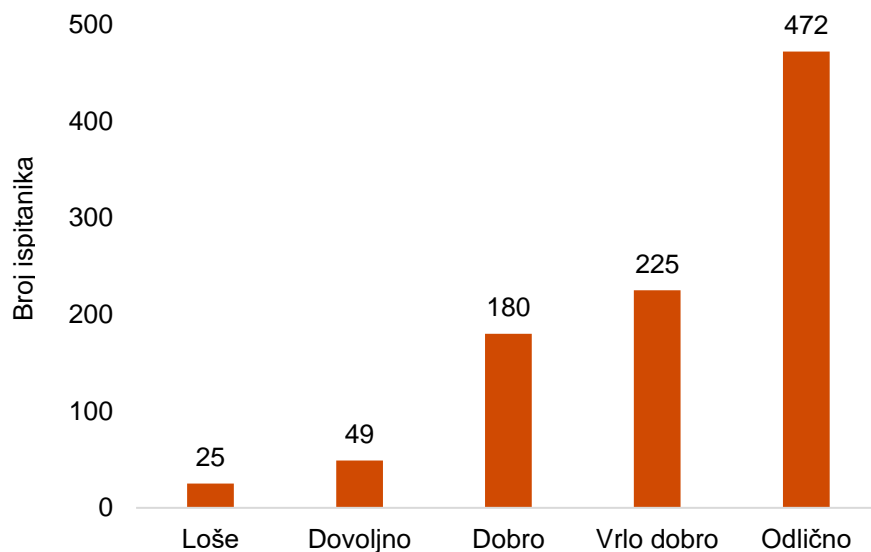

Izvor: Općina Ilidža

865 korisnika je odgovorilo na pitanje o efikasnosti pružanja usluga po zaprimljenom zahtjevu, gdje je samo 1% anketiranih dalo negativnu ocjenu. Na bazi dobijenih odgovora, prosječna ocjena u ovom segmentu je 4,43 na skali od 1 do 5.

U okviru kvaliteta rada osoblja Službe za opću upravu, vršena je ocjena kompetentnosti, komunikativnosti i poštovanja rokova.

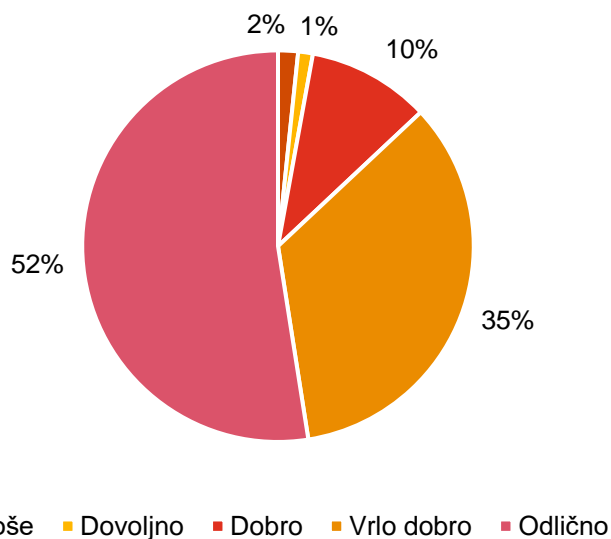
Grafik 45. Ocjena kompetentnosti rada osoblja Službe za opću upravu

Izvor: Općina Ilidža

Ukupna ocjena kompetentnosti rada Službe za opću upravu je 4,13 na skali od 1 do 5. Najveći broj ispitanika (50%) je izuzetno zadovoljan radom osoblja ove službe, što je praćeno sa 24% vrlo zadovoljnih i 19% zadovoljnih korisnika. Sa druge strane, 5% anketiranih građana smatra da je kompetentnost na dovoljnom nivou, a 3% nije zadovoljno radom ove Službe.

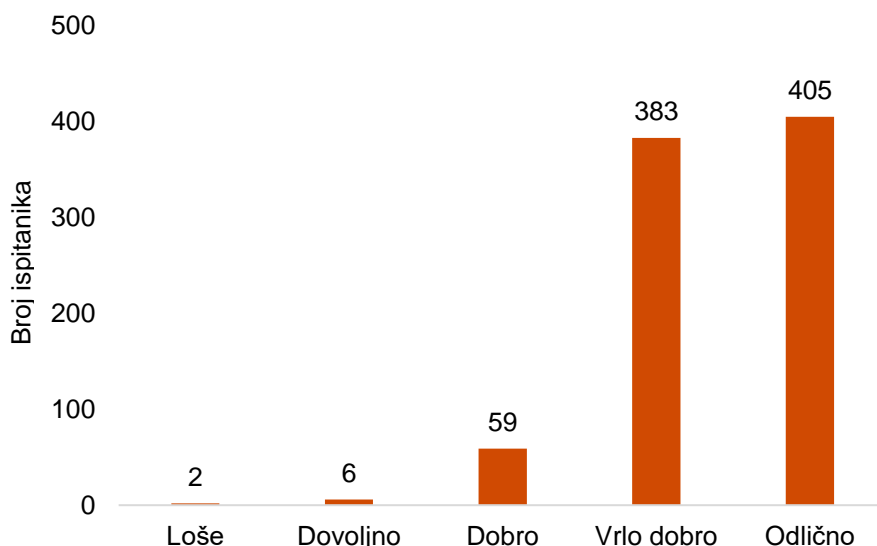
Grafik 46. Ocjena komunikativnosti osoblja

Izvor: Općina Ilidža

Ukupno 907 korisnika usluga je bilo obuhvaćeno kroz pitanje o ocjeni komunikativnosti osoblja Službe za opću upravu. S tim u vezi 52% ispitanika je izuzetno zadovoljno načinom rada osoblja ove službe u ovom domenu. Na bazi dobijenih odgovora, prosječna ocjena komunikativnosti osoblja je 4,35 na skali od 1 do 5.

Grafik 47. Ocjena poštivanja rokova

Izvor: Općina Ilidža

U segmentu poštivanja rokova, 47% od ukupnog broja anketiranih građana je dalo najveću ocjenu, dok je 45% ispitanika vrlo zadovoljno ovim segmentom rada Službe za opću upravu. Sa druge strane svega 2 ispitanika su ocijenila da je loše poštivanje rokova u pogledu pružanja usluga. Ukupna prosječna ocjena na osnovu prikupljenih usluga u ovom domenu je 4,38 (na skali od 1 do 5).

Ispitanici su u vezi sa načinima poboljšanja rada i kvaliteta usluga Službe za opću upravu naveli da je potrebno:

- Uvesti poseban šalter za stariju populaciju da bi na što efikasniji način dobili uslugu,
- Uvesti stimulacije za rad zaposlenicima šalter sale,
- Poboljšati organizaciju rada kako bi se skratio period čekanja za potrebne usluge,
- Obezbijediti bolju zaštitu radnika šalter sala od neugodnih situacija sa strankama kroz zaposlenje zaštitara,
- Olakšati administrativne procedure,
- Uvesti elektronsku oglasnu tablu,
- Poboljšati komunikaciju između građana i zaposlenika Službe za opću upravu.

6.2. Budžet Općine

Budžet Općine je javno dostupni dokument sa definisanim planom prihoda i rashoda na godišnjoj osnovi. Priprema i izvršavanje budžeta vrši se u skladu sa sljedećim načelima:

- jedinstva,
- tačnosti,
- uravnoteženosti i zakonitosti budžeta,
- univerzalnosti,
- efikasnosti,

- ekonomičnosti i
- transparentnosti.

Izrada budžeta bazira se na dokumentu okvirnog budžeta, koji minimalno obuhvata jednu fiskalnu godinu i procjene za naredne dvije godine. Dokument okvirnog budžeta zasniva se na projekcijama privrednog razvoja, razvoja socijalnog sektora, te prognozama prihoda i rashoda za budući period.

Prema zakonu o budžetima FBiH, poseban fokus se stavlja na Program javnih investicija u procesu izrade budžeta. Dio budžetskih sredstava koji se planira za javne investicije odnosi se na ulaganja u sticanje nefinansijske imovine (infrastruktura, građevinski objekti, zemljišta i oprema).

Izrada budžeta vrši se na način da ukupno planirani prihodi i primici moraju biti dovoljni za pokriće nastalih rashoda i izdataka. U periodu 2015. – 2019. godine Općina Ilidža je ostvarila veći iznos prihoda u odnosu na troškove, što ukazuje da se budžet kretao u realnim okvirima.

6.2.1. Budžetski prihodi

Ukupan iznos ostvarenih prihoda u periodu 2015. – 2020. godine rastao je po prosječnoj stopi 7,1%. Sa druge strane, za 2021. godinu planirano je ukupno 39 miliona BAM prihoda, što je za 10% manje u odnosu na iznos realizovanih sredstava prethodne godine.

Tabela 57. Struktura realizovanih prihoda po godinama u periodu od 2015. do 2020. godine ('000 BAM)

Kategorija prihoda	I - XII 2015.	I - XII 2016.	I - XII 2017.	I - XII 2018.	I - XII 2019.	I - XII 2020.
Prihodi od poreza	10.401	12.825	12.343	15.134	17.732	12.024
Neporezni prihodi	9.510	9.352	11.126	11.579	16.271	9.587
Tekući transferi	3.170	2.363	2.448	3.337	2.458	3.301
Prihodi po osnovu zaostalih obaveza	-	62	0,3	-	-	-
Primci	-	-	-	1	8	2
Neutrošena sredstva iz prethodnih godina	7.802	7.901	7.823	9.969	11.675	18.525
Ukupno	30.885	32.502	33.741	40.020	48.144	43.439

Izvor: Općina Ilidža

Najveći iznos prihoda ostvaren je po osnovu poreza, koji su u periodu 2015. – 2019. godine činili između 33,7% i 39,5% ukupnih budžetskih prihoda, dok su dominantno učešće u 2020. godini imala neutrošena sredstva iz prethodnih godina (oko 43%). Porezni prihodi ostvaruju se po osnovu poreza na imovinu, prometa nepokretnosti, poreza na dohodak, kao i poreza na plaću za zaštitu od prirodnih i drugih nesreća. Na značajan dio ovih prihoda, Općina Ilidža nema

direktan uticaj, već se isti realizuju putem viših nivoa vlasti. U toku 2021. godine planirano je oko 13 miliona BAM prihoda od poreza što je za nekih 11% više u odnosu na prethodnu godinu.

Historijski gledano, neporezni prihodi su bilježili kontinuirani rast u periodu između 2015. i 2019. godine, pri čemu je ostvareni iznos u 2020. godini za 41% bio manji u odnosu na prethodnu godinu. Ovi prihodi se ostvaruju po osnovu naknada naplaćenih od nefinansijskih javnih preduzeća i finansijskih javnih institucija, komunalnih taksi, ostalih budžetskih, te posebnih naknada i taksi.

Tekući transferi obuhvataju transfere primljene od međunarodnih organizacija, ostalih nivoa vlasti, donacije i sl. Realizovani iznosi u periodu 2015. – 2020. su skoro u potpunosti primljeni od ostalih nivoa vlasti, pri čemu najveći iznos je ostvaren od KS, koji je u navedenom periodu prosječno iznosio 85,5%.

Izuzimajući 2017. godinu, neutrošena sredstva iz prethodnih godina bilježe trend rasta, pri čemu najveći iznos ovih sredstava zabilježen je u 2020. godini i to 18,5 miliona BAM. Ukupna planirana sredstva, u 2021. godini, su za 29% manja u odnosu na realizovana sredstva u prethodnoj godini.

6.2.2. Budžetski rashodi

Ukupni rashodi u odnosu na prihode kretali su se u intervalu između 61% i 76% u periodu između 2015. i 2020. godine. Planirani rashodi u 2021. godini su za 26% veći u odnosu na ostvareni iznos prethodne godine.

Tabela 58. Struktura realizovanih rashoda po godinama u periodu od 2015. do 2020. godine ('000 BAM)

Kategorija rashoda	I - XII 2015.	I - XII 2016.	I - XII 2017.	I - XII 2018.	I - XII 2019.	I - XII 2020.
Tekući rashodi	9.413	10.712	10.756	11.294	11.229	11.682
Tekući transferi i dr.	3.976	4.543	4.204	4.371	4.969	6.665
Kapitalni transferi	8.816	8.764	8.206	12.108	11.516	12.066
Kapitalni izdaci	778	660	605	572	1.787	629
Ukupno	22.983	24.679	23.771	28.345	29.501	31.042

Izvor: Općina Iliđa

Tekući rashodi obuhvataju troškove zaposlenih, energije, materijala, komunalnih usluga, usluge održavanja i opravke kao i druge troškove neophodne za svakodnevno funkcionisanje općinskih službi i organa. Trend rasta ovih troškova zabilježen je do kraja 2018. godine, dok je blagi pad ostvaren u 2019. i 2020. godini. Budžetom Općine za 2021. godinu, predviđen je rast ovih troškova za oko 30% u odnosu na prethodnu godinu.

Realizovani tekući transferi u periodu 2015. – 2020. godine uključuju transfere drugim nivoima vlasti (43%), što je praćeno transferima pojedincima (30%) i neprofitnim organizacijama (27%). Iznos obuhvaćen budžetom za 2021. godinu je za 5% manji u odnosu na realizovane tekuće transfere prethodne godine.

Kapitalni transferi (transferi MZ i transferi za zdravstvo) su bili najveća kategorija u realizovanim rashodima u periodu 2018. – 2020. godine. Ova kategorija rashoda rasla je po prosječnoj stopi od 6,5% u periodu između 2015. i 2020. godine, pri čemu je budžetom za 2021. godinu planirani iznos za 16% veći u odnosu na realizovani iznos prethodne godine. Kapitalni transferi MZ u prethodnim periodima najvećim djelom su utrošeni u projekte saobraćajne i komunalne infrastrukture. Općina Ilidža je u proteklom periodu započela nekoliko projekata izgradnje novih i rekonstrukcije postojećih saobraćajnica, obnove vodovodne i kanalizacione mreže, kao i druge projekte od značaja za život stanovnika MZ.

Kapitalni izdaci obuhvataju ulaganja u nabavku zemljišta, opreme i drugih stalnih sredstava kao i njihovo investiciono održavanje. Najveći iznos kapitalnih izdataka u analiziranom periodu ostvaren je u 2019. godini kada su ovi troškovi za više od 3 puta bili veći u odnosu na realizovani iznos prethodne godine. Sa druge strane, u 2020. godini, kapitalni izdaci su za 65% bili manji u odnosu na 2019. godinu. Značajan iznos ovih troškova planiran je budžetom za 2021. godinu i to skoro 6 puta veći u odnosu na realizovani iznos prethodne godine, pri čemu najveći iznos se odnosi na troškove prostornog planiranja i uređenja građevinskog zemljišta.

6.2.3. Kreditna zaduženost i kreditni potencijal

Realizacija investicionih projekata u prethodnom periodu vršena je bez zaduživanja kod međunarodnih i domaćih finansijskih institucija. S tim u vezi, Općina Ilidža nije kreditno zadužena i posjeduje potencijal za uzimanje kreditnih sredstava za realizaciju kapitalnih projekata. Općina Ilidža, kao jedinica lokalne samouprave, sredstva neophodna za realizaciju projekata pored nepovratnih sredstava dobijenih od strane međunarodnih ili lokalnih institucija, može obezbijediti na jedan od sljedeća 2 načina:

- Emisijom hartija od vrijednosti,
- Kreditnim zaduživanjem kod finansijskih institucija.

7. SWOT analiza

SWOT analiza predstavlja alat za analizu unutrašnjih i vanjskih faktora okruženja s ciljem utvrđivanja strateških opcija značajnih za razvoj lokalne zajednice. Ciljevi budućeg razvoja se analiziraju kroz identifikaciju snaga i slabosti (unutrašnji elementi), te prilika i prijetnji iz vanjskog okruženja kako na nivou cjelokupne lokalne zajednice, tako i prema pojedinačnim područjima razvoja (ekonomski, društveni, okolišni).

SWOT analiza obuhvata 4 aspekta:

- Snage (*Strengths*) predstavljaju resurse unutar lokalne samouprave na koje se Općina Ilidža može osloniti u postizanju poslovnih ciljeva.
- Slabosti (*Weaknesses*) su područja koja mogu ograničiti strateški razvoj i unutrašnje sposobnosti koje treba poboljšati.
- Prilike (*Opportunities*) predstavljaju vanjske faktore koje Općina može iskoristiti u razvojne svrhe.
- Prijetnje (*Threats*) čine vanjske elemente koji potencijalno mogu ugroziti strateški razvoj kroz smanjenje snaga i/ili povećanja postojećih slabosti.

Cilj SWOT analize je identifikacija na koji način Općina Ilidža može:

- Iskoristiti identifikovane snage,
- Realizovati postojeće prilike,
- Smanjiti uticaj prijetnji,
- Eliminirati slabosti.

Analizom su pokrivena 3 osnovna razvojna aspekta, koji su prikazani u nastavku izvještaja.

7.1. Ekonomski aspekt razvoja

SNAGE

- Općina obiluje bogatstvom kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa
- Blizina aerodroma i autoputa kao prednost za razvoj lokalne zajednice, privrede i turizma
- Raspon nadmorskih visina kreće se od 490 do 1.500 m, pružajući mogućnosti za razvoj različitih oblika turizma (od banjskog do planinskog)
- Raspoloživost plodnih zemljišta za jačanje poljoprivrednih potencijala
- Prisustvo izvora pitke, mineralne, termalne i termomineralne vode, koje se mogu koristiti za razvoj industrije proizvodnje vode, ali i za razvoj zdravstvenog turizma
- Postojanje nekoliko privatnih univerziteta na području Općine, čime Općina dobija epitet Univerzitetskog grada
- Otvorenost lokalne samouprave za saradnju s potencijalnim investitorima i povoljan ambijent za investiranje
- Opredijeljenost lokalne samouprave za pružanje savjetodavne pomoći pravnim licima na području Općine
- Općina Ilidža je lider među općinama u KS po broju noćenja turista

SLABOSTI

- Problem gradnje (legalne i ilegalne) unutar vodozaštitnih zona, što može dovesti do zagađenja podzemnih voda
- Nekonzistentno definisane vodozaštitne zone
- Slaba promocija Općine i njenog turističkog potencijala
- Neriješeni pravno-imovinski postupci u vodozaštitnoj zoni
- Slabo održavanje lokalnih saobraćajnica
- Nezaštićenost i neuređenost zona prirodnog naslijeđa
- Neadekvatno sprovedeni postupci privatizacije
- Neplansko pretvaranje poljoprivrednog i šumskog zemljišta u građevinsko, te smanjenje potencijala za razvoj privrede
- Neadekvatan pristup nacionalnim spomenicima i njihovo održavanje
- Problem zagađenja zraka
- Neuređena korita rijeka kao prijetnja od poplava
- Loša i neuređena kanalizaciona mreža
- Nedostatak inkubatora privrednog razvoja
- Kompleksan administrativni aparat
- Bespravna sječa šuma
- Nepostojanje propisa niti regulativa koji se tiču zaštićenih područja

PRILIKE

- Pristupni fondovi EU i projekti međunarodnih donatora i organizacija koji se tiču jačanja lokalne samouprave
- Usvajanje propisa i regulativa koji se tiču zaštićenih područja
- Rekonstrukcija i izgradnja kanalizacione mreže
- Uređenje korita rijeka radi smanjenja opasnosti od poplava i unapređenja cjelokupnog prirodnog ambijenta
- Duga i bogata historija Općine, te prisustvo historijskih spomenika, kao potencijal za razvoj turizma
- Blizina planina kao potencijal za razvoj zimskog turizma
- Potencijal za intenziviranje korištenja plodnog zemljišta u poljoprivredne svrhe
- Iskoristiti prisustvo izvora pitke i mineralne vode za razvoj industrije proizvodnje vode
- Razvoj rekreativnog i zdravstvenog turizma (banjskog i terapijskog) na bazi prisustva mineralnih, termalnih i termomineralnih izvora
- Uz opredijeljenost predstavnika vlasti, moguće je jačati javno-privatno partnerstvo u svrhu jačanja privrednih potencijala
- Razvoj industrijskih zona radi jačanja privrednog razvoja
- Izgradnja kampusa za studente privatnih univerziteta
- Izgradnja poslovnih zona za mlade (hubovi i sl.)
- Pojačati nadzor i održavanje zona prirodnog i historijskog naslijeđa
- Jačanje i rekonstrukcija putne infrastrukture i poboljšanje stanja saobraćajnica
- Rekonstrukcija i otvaranje šumarske škole – kao prilika za obrazovanje, doedukaciju i prekvalifikaciju
- Razvoj sportskog turizma na području Općine

- Pristup fondovima za realizaciju projekata utopljanja objekata sa fokusom na objekte od društvenog značaja radi postizanja energetske efikasnosti

PRIJETNJE

- Nemogućnost obustavljanja bespravne gradnje
- Visok procenat nezaposlenosti i neusklađenost obrazovanja sa potrebama na tržištu rada
- Odlazak mladih ljudi iz države uslijed nestabilne ekonomske situacije, što sa sobom nosi za posljedicu gubitak radnih kadrova
- Usporena harmonizacija propisa BiH sa propisima EU
- Gubitak volje investitora za ulaganje u razvoj privrede na području općine, uslijed kompliciranih birokratskih procedura i zakonske regulative
- Moguća kontaminacija pitke vode u vodozaštitnoj zoni kao posljedica poljoprivrednih aktivnosti, fijakerskog saobraćaja, odlaganja otpada, izgradnje objekata i sl.
- Pad ekonomije kao posljedica COVID-19 pandemije
- Rizik od poplava uslijed neuređenih korita rijeka

7.2. Društveni aspekt razvoja

SNAGE

- Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, prosječna starost stanovništva u Općini Ilidža je 37.5 godina, što je čini jednom od općina sa najmlađim stanovništvom u Kantonu Sarajevo
- Opredijeljenost lokalne samouprave za poboljšanje uslova života za mlade na području Općine
- Podrška lokalne samouprave društvenom razvoju kroz realizaciju aktivnosti iz kulture i sporta
- Postojanje nekoliko privatnih univerziteta na području Općine, koji obrazuju visokokvalitetni kadar
- Ilidža predstavlja najstarije naselje u središnjem dijelu Bosne, te ima nekoliko nacionalnih spomenika koji imaju izrazit historijski značaj
- Razvijena saradnja sa udruženjima civilnog sektora

SLABOSTI

- Nedostatak prostora i adekvatne opreme u javnim obrazovnim ustanovama gdje bi se razvijale dodatne korisne vještine i znanja učenika
- Neusklađenost obrazovanja sa potrebama na tržištu rada i spor proces mijenjanja obrazovnog sistema
- Nepostojanje adekvatne strategije za rješavanje problema nezaposlenosti i sprječavanja odlaska radno sposobne snage sa područja Općine
- Neprepoznavanje značaja ulaganja u održavanje kulturnih i sportskih objekata, sportske infrastrukture, te njihove kompletnije iskorištenosti
- Značajan broj korisnika materijalne pomoći Općine Ilidža (socijalno ugroženih grupa)
- Neadekvatna izdvajanja sredstava za socijalnu zaštitu stanovnika Općine Ilidža

- Odsustvo sistemskog rješavanja problema s kojim se suočavaju pripadnici manjinskih populacija
- Nedovoljan broj predškolskih ustanova na području Općine Ilidža
- Odsustvo adekvatnih mehanizama za informisanje javnosti o aktivnostima Općine
- Neadekvatna pokrivenost stanovništva primarnom zdravstvenom zaštitom
- Neposjedovanje statistike i baza podataka o različitim skupinama stanovništva

PRILIKE

- Strateško rješavanje pitanja socijalne inkluzije
- Pristupni fondovi EU i projekti međunarodnih donatora i organizacija koji se tiču poboljšanja kvaliteta života stanovnika
- Uz opredijeljenost predstavnika vlasti, moguće je jačati javno-privatno partnerstvo u oblasti društvenog razvoja
- Jačanje kapaciteta za razvoj socijalnog poduzetništva
- Rekonstrukcija i otvaranje šumarske škole – kao prilika za obrazovanje, doedukaciju i prekvalifikaciju
- Jačanje saradnje sa udruženjima civilnog sektora
- Popularizacija javnih rasprava i proaktivno uključivanje stanovnika Općine Ilidža u rješavanju pitanja od vitalnog značaja
- Obezbijediti adekvatnu primarnu zaštitu stanovnika Općine Ilidža kroz zapošljavanje većeg broja zdravstvenih radnika
- Izgradnja predškolskih ustanova

PRIJETNJE

- Odlazak mladih ljudi iz države uslijed nestabilne ekonomske situacije, što sa sobom nosi za posljedicu gubitak radnih kadrova
- Usporena harmonizacija propisa BiH sa propisima EU
- Nedovoljna uključenost lokalne samouprave u sistemsko rješavanje problema socijalno ugroženih kategorija
- Pravni, finansijski i institucionalni okvir na višim nivoima vlasti za društveni razvoj na lokalnom nivou
- Moguća kontaminacija pitke vode u vodozaštitnoj zoni kao posljedica poljoprivrednih aktivnosti, fijkerskog saobraćaja, odlaganja otpada, izgradnje objekata i sl., što može ostaviti posljedice na stanovništvo kompletnog Kantona

7.3. Okolišni aspekt razvoja

SNAGE

- Općina obiluje bogatstvom prirodnog naslijeđa (planine, rijeke, prirodni spomenici i zaštićena područja)
- Prisustvo izvora pitke, mineralne, termalne i termomineralne vode, koje se mogu koristiti za razvoj zdravstvenog turizma
- Raspoloživost plodnog zemljišta na području Općine

SLABOSTI

- Nedostatak svijesti i involviranosti građana u rješavanju problema očuvanja okoliša
- Nedostatak odgovarajućeg azila za životinje i neusklađena zakonska regulativa za upravljanje nezbrinutim životinjama
- Nepostojanje strateškog pristupa za zaštitu okoliša na području Općine Ilidža (zadnji akcioni plan napravljen je 2013. godine)
- Prevelika upotreba energije u zimskom periodu za potrebe grijanja
- Neregulisan problem odlaganja otpada u vodozaštitnoj zoni
- Bespravna sječa šuma
- Problem zagađenja zraka
- Neuređena korita rijeka kao prijetnja od poplava
- Loša i neuređena kanalizaciona mreža
- Nepostojanje propisa niti regulativa koji se tiču zaštićenih područja

PRILIKE

- Uvesti zabranu i strožije kontrole bespravne sječe šuma, te održivo upravljanje šumama, što će imati za efekat smanjenje erozije tla i poplava
- Pristup fondovima za realizaciju projekata utopljanja objekata sa fokusom na objekte od društvenog značaja radi postizanja energetske efikasnosti i smanjenja zagađenja
- Razvijanje strateškog pristupa upravljanja otpadom
- Razvijanje strateškog pristupa zaštite okoliša
- Rekonstrukcija i izgradnja kanizacione mreže
- Uređenje korita rijeka radi smanjenja opasnosti od poplava
- Realizacija eko projekata sa ciljem podizanja svijesti o očuvanju okoliša
- Realizacija projekata sa ciljem povećanja elektroenergetske efikasnosti

PRIJETNJE

- Nemogućnost obustavljanja bespravne gradnje
- Moguća kontaminacija pitke vode u vodozaštitnoj zoni kao posljedica poljoprivrednih aktivnosti, fijkerskog saobraćaja, odlaganja otpada, izgradnje objekata i sl.
- Sredstva za zaštitu okoliša na teritoriji Općine su u nadležnosti Kantona
- Opasnost od erozije tla i aktiviranja klizišta uslijed bespravne sječe šuma
- Povećan nivo zagađenja vazduha uslijed niske svijesti građana o upotrebi čvrstih goriva
- Zagađenje okoliša uslijed intenziviranog razvoja putne infrastrukture
- Prisustvo rastućeg broja nezbrinutih životinja

8. Strateški fokusi

Na osnovu socio-ekonomske i SWOT analize, stvorene su pretpostavke za definisanje strateških pravaca razvoja Općine Ilidža. Strateško fokusiranje je bazirano na jedinstvenim snagama i prilikama sa kojima raspolaže Općina Ilidža, kao i ključnim problemima i prijetnjama koje treba riješiti u nekoliko narednih godina.

Ključne snage privrede Općine Ilidža odnose se na bogatstvo kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa (planine, rijeke, prirodni spomenici i zaštićena područja) kao i geografsku poziciju koju karakteriše blizina aerodroma i autoputa (koridor Vc). Prisustvo izvora pitke, mineralne, termalne i termo mineralne vode, predstavlja izvrstan potencijal za razvoj industrije proizvodnje vode, ali i za razvoj zdravstvenog turizma. Dodatno, raspon nadmorskih visina (490-1500 m) pruža mogućnosti za razvoj različitih oblika turizma od banjskog do planinskog i sportskog. Imajući u vidu da je odliv "mladih mozgova" jedan od najvećih problema sa kojima se susreće cijela Bosna i Hercegovina, Općina Ilidža sa tri privatna univerziteta koji djeluju na njenom području ima veliku šansu ne samo da zadrži postojeće mlade ljude već i da postane "hub" za privlačenje drugih mladih ljudi kako iz Bosne i Hercegovine, tako i regije, te ostatka svijeta. Imajući u vidu sve ranije navedeno, od velike je važnosti iskoristiti otvorenost i opredijeljenost lokalne samouprave za poboljšanje uslova života za mlade kao i saradnju sa potencijalnim domaćim i stranim investitorima. Kada je riječ o prednostima Općine koje karakterišu društveni aspekt života, prosječna starost stanovništva od 37,5 godina predstavlja veliki potencijal za budući razvoj. Općina Ilidža je i tradicionalno poznata po jedinstvenim kulturnim i sportskim sadržajima, te jačanje postojećih uz kreiranje novih sportskih i kulturnih sadržaja, predstavlja značajnu priliku za opšti društveni i ekonomski razvoj. U konačnici,

Ranije provedenom socio-ekonomskom analizom, utvrđeno je gradnja (legalna i nelegalna) unutar vodozaštitnih zona predstavlja jedan od najvećih problema i opasnosti koji mogu dovesti do zagađenja podzemnih voda. Dodatni problem predstavljaju i nekonzistentno definisane vodozaštitne zone kao i neriješeni pravno-imovinski postupci u vodozaštitnoj zoni. Analizom je također utvrđeno i da Općina nedovoljno dobro održava lokalne saobraćajnice, zone prirodnog naslijeđa kao i nacionalne spomenike. Neplansko pretvaranje poljoprivrednog i šumskog zemljišta u građevinsko također smanjuje potencijal za dalji razvoj privrede. Sa druge strane, problem zagađenja zraka, loša i neuređena kanalizaciona mreža, te bespravna sječa šuma, predstavljaju ozbiljne nedostatke koji imaju direktan uticaj na zaštitu okoliša. Svemu navedenom doprinosi i nedostatak svijesti i involviranosti građana u rješavanju problema očuvanja okoliša. Problem je svakako i nepostojanje strateškog pristupa za zaštitu okoliša na području Općine jer je zadnji akcioni plan na ovu temu napravljen još 2013. godine. Na kraju, neregulisan problem odlaganja otpada kao i nedovoljno uređena korita rijeka dodatno doprinose negativnim uticajima na zdravlje i sigurnost ljudi koji žive na području Općine.

Kada je u pitanju društveni segment života, neki od ključnih nedostataka uključuju nedostatak prostora i adekvatne opreme u javnim obrazovnim ustanovama gdje bi se razvijale dodatne korisne vještine i znanja učenika, neusklađenost obrazovanja sa potrebama na tržištu rada, nepostojanje adekvatne strategije za rješavanje problema nezaposlenosti, neprepoznavanje značaja ulaganja u održavanje kulturnih i sportskih objekata, sportske infrastrukture, te njihove iskorištenosti, neadekvatna izdvajanja sredstava za socijalnu zaštitu stanovnika, nedovoljan broj

predškolskih ustanova, neadekvatna pokrivenost stanovništva primarnom zdravstvenom zaštitom i dr.

Kako bi se maksimalno iskoristile ranije spomenute strateške prednosti, ali i minimizirali nedostaci, Općina Ilidža će u narednim godinama nastojati iskoristiti ogromne prilike koje joj se pružaju u vanjskom okruženju poput pristupnih fondova EU i projekata međunarodnih donatora i organizacija sa ciljem jačanja lokalne samouprave, blizine planina kao potencijala za razvoj planinskog turizma, razvoja rekreativnog i zdravstvenog turizma na bazi prisustva mineralnih, termalnih i termo mineralnih izvora, prilika za razvoj koje pruža javno-privatno partnerstvo, razvoj industrijskih zona, poslovnih inkubatora i tehnopolis parkova, razvoju sportskog turizma, pristupnih fondova za realizaciju projekata utopljanja objekata sa fokusom na objekte od društvenog značaja radi postizanja energijske efikasnosti, dostupnosti finansijskog kapitala kroz modalitete dugoročnog kreditiranja, dekarbonizacije, "zelenih" fondova, novih tehnologija koje karakterišu četvrtu industrijsku revoluciju poput vještačke inteligencije, IoT i robotike i dr. Na putu stvaranja pretpostavki za dugoročno pozitivan razvoj Općine, važno je i suočiti se sa vanjskim prijetnjama poput kontinuirano nestabilne i nepredvidive političke situacije u Bosni i Hercegovini i svijetu, globalne energetske krize, globalnih zdravstvenih prijetnji poput pandemija, odliva mladih mozgova iz države, zakonske regulative u zemljama EU koje olakšavaju i potiču priliv radne snage iz nerazvijenih država, zagađenosti zraka, političkih nesuglasica i blokada sa viših nivoa upravne vlasti u Bosni i Hercegovini i dr.

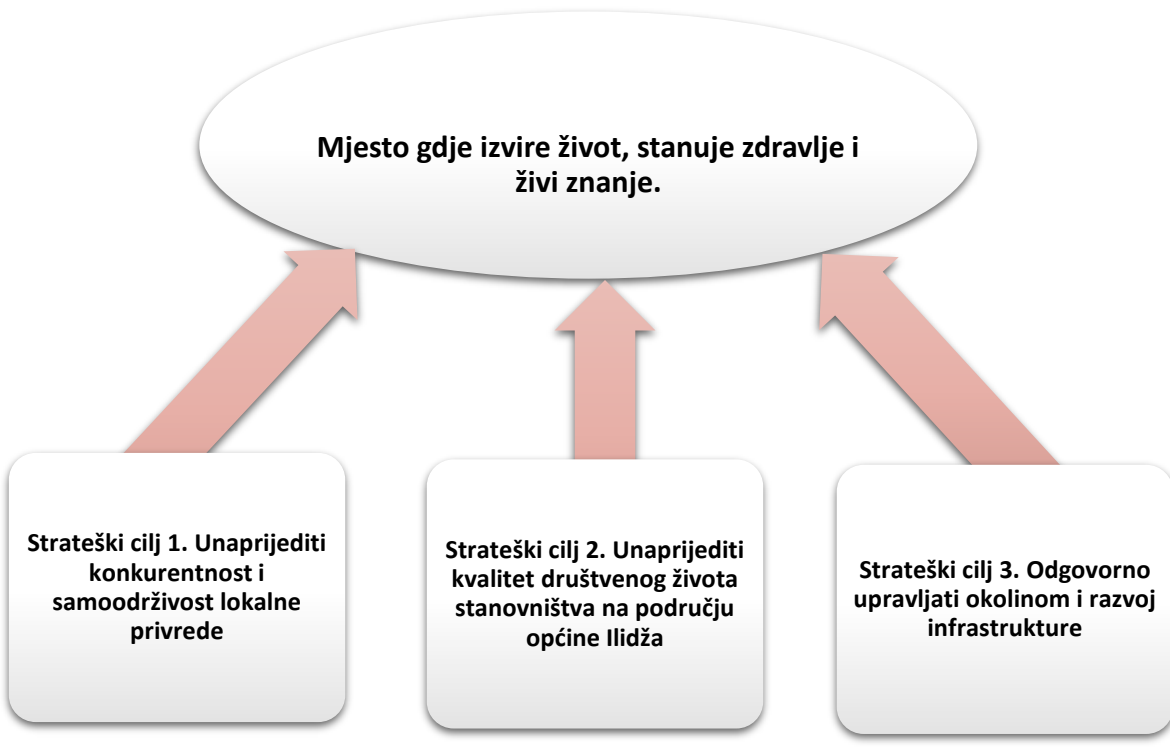
Na osnovu svega ranije navedenog, Općina Ilidža je definisala **tri strateška fokusa** koji će biti vodič privrednog, društvenog i okolinskog razvoja do 2027. godine:

Grafik 48. Strateški fokusi Općine Ilidža

9. Vizija razvoja i strateški ciljevi

Grafik 49. Vizija i strateški ciljevi Općine Iliđa

Vizija Općine Iliđa kao mjesta gdje izvire život, stanuje zdravlje i živi znanje ostvaruje se pomijeranjem granica u svim, za Iliđu značajnim područjima rada i djelovanja, unapređenjem konkurentnosti i samoodrživosti lokalne privrede, unapređenjem kvaliteta društvenog života stanovništva, te odgovornim upravljanjem okolinom i razvoj infrastrukture.

U centru vizije razvoja se nalaze mladi ljudi koji simboliziraju izvor života, zdrav način življenja koji čuva okolinu, te znanje zasnovano na inovacijama i kreativnosti. Vizija razvoja prikazuje realističnu sliku željenog budućeg stanja, koja se odnosi na izraženu inovativnost u svim segmentima razvoja, te "uzavrelost" kroz stalne dnevne posjete Općini kao administrativnom, kulturnom i sportskom sjedištu regije, ali i modernost u uređenosti privrednih i društvenih segmenata razvoja, uz unapređenje životnih uslova za sve stanovnike, a posebno mlade ljude. U narednom desetljeću, Iliđa postaje urbani poslovni i naučno-istraživački centar kojeg karakterišu uređene i opremljene poslovne zone, tehno-polis parkovi i naučno-istraživački centri.

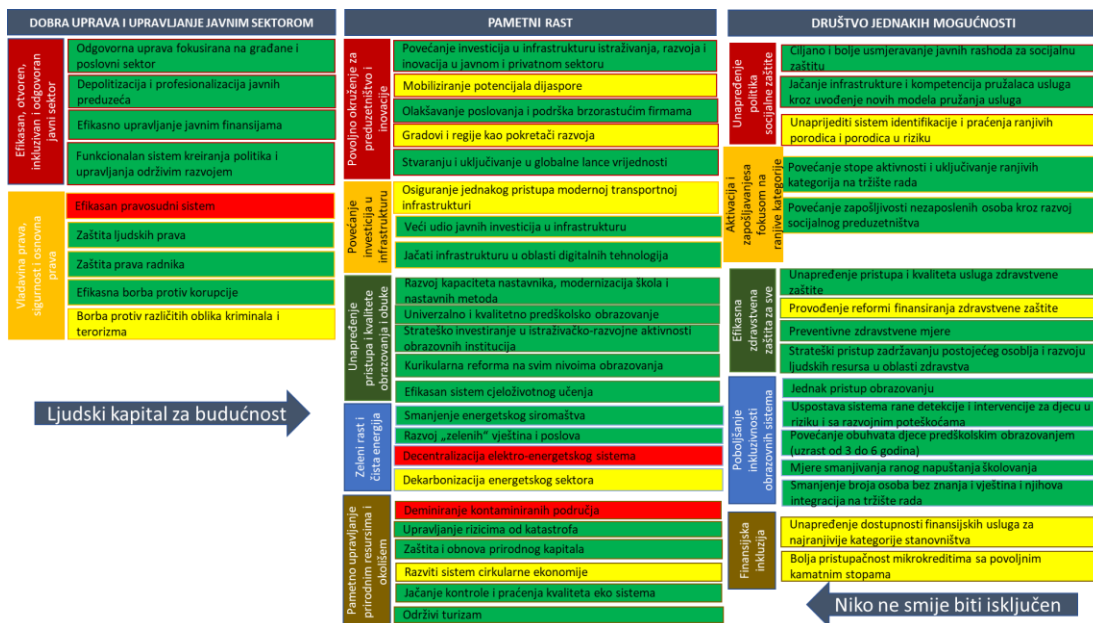
U nastavku slijedi grafički prikaz veze između strateških fokusa i strateških ciljeva Općine Iliđa. Također, na osnovu situacione analize i utvrđenih strateških ciljeva Općine, prikazana je

usaglašenost strateških ciljeva sa Okvirom ciljeva održivog razvoja i utvrđenim akceleratorima i pokretačima u Bosni i Hercegovini.

Grafik 50. Veza strateških fokusa i strateških ciljeva

Grafik 51. Usaglašenost strateških ciljeva sa Okvirom ciljeva održivog razvoja i utvrđenim akceleratorima i pokretačima u Bosni i Hercegovini

Strateški cilj 1: Unaprijediti konkurentnost i samoodrživost lokalne privrede

Sa ciljem unapređenja konkurentnosti i samoodrživosti lokalne privrede, neophodno je osigurati podršku strateškim granama privrede, uz naglasak na djelatnosti koje ostvaruju dodanu vrijednost, te racionalno korištenje resursa. U razvoju privrede, posebnu podršku je potrebno usmjeriti na povećanje kvaliteta turističke ponude uz orijentaciju na one vrste turizma za koje postoje resursi koji mogu osigurati veći stepen turističke valorizacije i uključivanja u regionalne turističke proizvode, unapređenje poduzetničke infrastrukture, usluga i poticaja uz iskorištavanje naučno-istraživačke infrastrukture i ljudskog kapitala na tri univerziteta koji djeluju na području Općine. Također, podrška uključivanju u lance vrijednosti je vrlo bitan faktor održivog razvoja privrede, kako industrije, tako i poljoprivrede i turizma, uz pametnu specijalizaciju koja može ponuditi veću dodanu vrijednost, što će u konačnici dovesti do novih ulaganja i tehnologija. Fokus dominira na unapređenju produktivnosti i inovativnosti lokalne privrede, što u konačnici treba da dovede do konkurentnosti i većeg izvoza privrednih društava koja djeluju na Ilidži.

Očekivani uticaj Strategije razvoja na privredne aktivnosti potrebno je pratiti kroz razvojne indikatore broja zaposlenih, broja nezaposlenih u odnosu na broj stanovnika, visine domaćih i stranih investicija, iznosa prihoda privrednih subjekata, dok će se razvoj detaljnije pratiti na nivou indikatora za prioritete i mjere u okviru ovog strateškog cilja.

Tabala 59. Indikatori za praćenje realizacije Strateškog cilja 1

Indikator	Početna vrijednost (2020)	Ciljana vrijednost (2027)
Broj zaposlenih	23.602	30.000*
Broj nezaposlenih u odnosu na broj stanovnika	(10.534/70.897) 14.9%	(4000/70.897) 5,6%* (3-5%)
Iznos prihoda privrednih subjekata	2.703.847.035	4.000.000.000*

Strateški cilj 2: Unaprijediti kvalitet društvenog života stanovništva na području općine Ilidža

Korištenjem postojećih potencijala u oblasti obrazovanja, sporta, kulture, zdravstva i socijalne zaštite, strateško djelovanje Općine jeste da dalje unapređuje usluge i infrastrukturu u svim oblastima društvenog života. Ovaj strateški cilj će se postići kroz kvalitetan rad općinske administracije, te dalje unapređenje institucionalnih kapaciteta za upravljanje razvojem. Poseban fokus će se staviti na djelovanje javne uprave, ali i drugih aktera u prevenciji i borbi protiv globalnih zdravstvenih izazova poput pandemije Covid-19. U aspektu socijalne zaštite i inkluzivnosti, poseban fokus će biti stavljen na princip „Niko ne smije biti isključen“, u skladu sa globalnim ciljevima održivog razvoja.

Tabala 60. Indikatori za praćenje realizacije Strateškog cilja 2

Indikator	Početna vrijednost (2020)	Ciljana vrijednost (2027)
Broj mladih na području općine (15-30)	10.753 ²	13.000
Broj timskih sportova sa loptom koji se takmiče u najvišem rangu takmičenja na nivou BiH	1	4
Broj ljekara primarne zdravstvene zaštite na 10.000 stanovnika	32	42
Broj korisnika socijalnih usluga	15.000	12.000*
Broj kulturnih sadržaja pri javnim ustanovama	5/godišnje	50/godišnje

Strateški cilj 3: Odgovorno upravljati okolinom i razvoj infrastrukture

Ovaj strateški cilj teži provođenju mjera unapređenja kvalitete okoliša, primarno kroz smanjenje emisija u zrak, pa potom u vode i tlo i to putem poticanja izmjena, adaptacije postojećih i uvođenjem novih i inovativnih tehnologija u industrijama koje djeluju na području Ilidže (energetska tranzicija i optimizacija). Kroz ovaj strateški cilj će se adresirati i različiti aspekti legalne i nelegalne gradnje u vodozaštitnoj zoni kao i regulacija gradske mreže vodovoda i kanalizacija. Cilj će se baviti i pitanjima rješavanja divljih deponija, energijske efikasnosti, dekarbonizacije i drugim važnim okolišnim i infrastrukturnim temama. U konačnici, sa ciljem praćenja globalnih infrastrukturnih inovacija poput koncepta pametnih gradova, Općina Ilidža će planirati adekvatne mjere i u ovom segmentu.

Tabala 61. Indikatori za praćenje realizacije Strateškog cilja 3

Indikator	Početna vrijednost (2020)	Ciljana vrijednost (2027)
Prosječne emisije zagađujućih materija (SO ₂ i polutanta PM10)	Srednja godišnja koncentracija SO ₂ u ug/m ³ SO ₂ - 30 u ug/m ³ (2020.) Polutant PM10 – srednja godišnja koncentracija lebdećih čestica u % 86% (2020.)	Najveća godišnja koncentracija SO ₂ – 25 u ug/m ³ Polutant PM10 – srednja godišnja koncentracija lebdećih čestica u % <50%

² Evidencija Službe za koordinaciju rada MZ

Pokrivenost stanovništva gradskom mrežom vodovoda i kanalizacije	Vodovod – 95% Kanalizacija – 80%	Vodovod – 98% Kanalizacija – 90%
Broj divljih deponija	5	0